TARTALOMJEGYZÉK

JÓZAN TIBOR: Dr. Kubinszky Mihály 85 éves 195

TANULMÁNYOK

DOMONKOS OTTÓ: A soproni evangélikusok perselyládájának olajfestménye a 17. század második felébõl 197

TÁRKÁNYI SÁNDOR: Egy várkerületi mûemlék ház cifra története a kezdetektõl napjainkig 216

MÛHELY

CSISZÁR ATTILA – FRANTA DEZSÕ: A gartai bíróláda restaurálása 237

SZILÁRDFY ZOLTÁN: A Domonkos Rend magyar vonatkozásai egy barokk rézmetszeten 244

SOPRONI ARCOK

A Tanár Úr 80 éves. Andrássy Péter köszöntése és önéletrajza 251

DOMINKOVITS PÉTER: A 80 éves Kovács József László köszöntése 258

HEGEDÛS ELEMÉR: A király katonája. Báró Lehár Antal tábornok életútja 260

SOPRONI KÖNYVESPOLC

Einrichtungswerk des Königreich Hungarn (1688–1690) Hg. von János Kalmár – János J. Varga. Stuttgart, 2010. (ism. Dominkovits Péter) 276

In labore fructus. Jubileumi tanulmányok Gyõregyházmegye történetébõl. Szerk. Nemes Gábor – Vajk Ádám. Gyõr, 2011. (ism. Szende Katalin) 278

INHALTSVERZEICHNIS

Ödenburger Rundschau, Lokalhistorische Quartalschrift, Redaktion: Katalin Szende

TIBOR JÓZAN: Gruß zum 85. Geburtstag von Mihály Kubinszky 195

MITTEILUNGEN

OTTÓ DOMONKOS: Das Ölbild des Gotteskastens der Soproner Evangelischen Gemeinde aus der zweiten Hälfte des 17. Jahrhunderts 197

SÁNDOR TÁRKÁNYI: Die dubiose Geschichte eines unter Denkmalschutz stehenden Hauses in der Grabenrunde von seinen Anfängen bis heute 216

KLEINERE MITTEILUNGEN

ATTILA CSISZÁR – DEZSÕ FRANTA: Die Restaurierung der Gartaer Richtertruhe 237

ZOLTÁN SZILÁRDFY: Die ungarischen Bezugspunkte des Dominikanerordens in einem barocken Kupferstich 244

ÖDENBURGER PORTRÄTS

Gruß und Curriculum Vitae zum 80. Geburtstag von Péter Andrássy..... 251

PÉTER DOMINKOVITS: Gruß zum 80. Geburtstag von József László Kovács 258

ELEMÉR HEGEDÛS: Soldat des Königs. Der Lebenslauf des Generals Baron Antal Lehár 260

BÜCHERSCHAU

PÉTER DOMINKOVITS: Einrichtungswerk des Königreichs Hungarn (1688–1690). Hg. von János Kalmár – János J. Varga. Stuttgart, 2010. 276

KATALIN SZENDE: In labore fructus. Studien aus der Geschichte der Gyõrer Diözese. Red.: Gábor Nemes – Ádám Vajk. Gyõr, 2011. 278

Õszinte örömmel teszek eleget a Soproni Szemle szerkesztõsége megtisztelõ felkérésének, hogy Dr. Kubinszky Mihály professzort, aki kiváló elõdöm volt a Soproni Városszépítõ Egyesület élén, 85. születésnapján köszöntsem.

Kubinszky Mihály 1927. szeptember 17-én született Sopronban. Szülõvárosa, amelynek díszpolgári címét 2002-ben elnyerte, és ahol több évtizeden keresztül az itt mûködõ Nyugat-Magyarországi Egyetemen adjunktusa, docense majd tanszékvezetõ egyetemi tanára volt, egész élete során meghatározó szerepet töltött be. Azon lokálpatrióták egyike, aki nemcsak szeretett városában maradt, hanem, ahogy szokta volt mondani, a mai napig a régi gyermekszobájában alszik. Hûséges nemcsak Sopronhoz, nemcsak a környékhez, hanem a szülõházhoz is.

Sopronban, a bencés gimnáziumban végezte középiskolai tanulmányait, majd a Budapesti Mûszaki Egyetemen 1950-ben szerzett építészmérnöki diplomával építésvezetõ-ként részt vett a Soproni Asztalosárugyár, a Petõházi Cukorgyár, a fertõdi laktanya, a soproni Hunyadi János iskola újjáépítésében. 15 éven keresztül munkatársa volt Rados Jenõ professzor úrnak a fertõdi Esterházy-kastély felújításában.

Tudományos pályáját Dr. Winkler Oszkár Ybl-díjas építész meghívására a soproni egyetem Építéstani Tanszékén kezdte, majd oktatói tevékenysége révén személyes érdeklõdésének megfelelõen gyarapodott, kiszélesedett szakmai tudása. Tudományos munkásságát – szellemi frissességének köszönhetõen – a mai napig folytatja a 19. és 20. századi építészet története és az építészetelmélet

területén. Emellett elõtérbe került kutatásai között a vasútépítészet. „A vasutak építészete Európában" címû munkája a tudományok kandidátusa cím elnyerésén túl könyv formájában is megjelent. A német nyelvû kiadásnak köszönhetõen az 1960-as évektõl kezdve a téma nemzetközi szakértõjének tartják. Építészetelméleti témában írt dolgozatával az Akadémia mûsza-ki tudományok doktora fokozatát nyerte el 1974-ben.

S hogy nemcsak az akadémiai világ köreiben, hanem a vasúttörténettel foglalkozó átlagember számára is ismert és szeretve tisztelt tudós, mi sem bizonyítja jobban, mint az: ha valaki eljut az ezeréves határon álló gyimesbükki indóházba, a kis múzeum lelkes tulajdonosa Sopron kapcsán azonnal Kubinszky professzort magasztalja...

Dr. Kubinszky Mihály eddigi tevékenysége során több mint 350 tanulmányt készített, 27 könyv szerzõje vagy társszerzõje. Elméleti munkáját, tudományos tevékenységét az Egyetem és Sopron város címekkel és díjakkal ismerte el, országos megbecsültségét olyan díjak fémjelzik, mint a a Gróf Széchenyi Ferenc díj, az, Ybl Miklós díj és a Mikó Imre díj.

Tudományos és oktatói munkássága mellett 20 éven át állt a Soproni Városszépítõ Egyesület élén. A szellemi értékek és a lokálpatriotizmus támogatása mellett legfõbb feladata az egyesület életben tartása volt. A korábbi nagy elõdök örökségét változó korunk igényeinek megfelelõen más módszerekkel kellett megõrizni. Miután a város életében már nincsenek olyan mecénások, akik gazdasági erejükkel támogatni tudják az egyesületi programokat, sok esetben „lobbizni" kellett és így sikerült fontos terveket megvalósítani. Dr. Kubinszky Mihály személyisége, tekintélye és a város érdekében kifejtett munkássága biztosították azt, hogy vezetésével az Egyesület városi szinten javaslatokat tehetett, új terveket kezdeményezhetett, és ezek megvalósulását figyelemmel kísérhette. Ezek közül megemlíthetõ a Frankenburg úti alul- (és nem) felüljáró megépítése, a Várkerületen a népszavazási emlékhely létesítésének szorgalmazása (Hûségkút), a Szent Mihály templom kivilágítása, a Jereván lakótelepi Szent Imre templom tervezõjének kiválasztása, szobrok, kilátók létesítése, a Károly-kilátó visszavétele az egyesület tulajdonába.

Az építészeti területen példa értékû díjat alapított: egy szakértõ bizottság évente kiválasztja a tulajdonos, a tervezõ és az építõ együttes munkájával megvalósult legújabb épületek közül azt, amely érdemes a Winkler Oszkár díjra. Az emléktábla költségeit társadalmi összefogással teremtette elõ, és hasonló módon került sor fásításokra, illegális szeméttelepek megszüntetésére .

Szakmai felkészültsége, a közösség érdekében végzett munkája nagy elismertséget szerzett személyén keresztül az általa irányított Soproni Városszépítõ Egyesületnek. Következményeként a leköszönését bejelentõ közgyûlés 2007. januárjában egyhangú döntéssel a „tiszteletbeli elnök" címet adományozta Dr. Kubinszky Mihály professzor úrnak. Sopron városa iránti

elkötelezettségének számtalan megnyilvánulása és tevékeny közremûködése a közéletben, aktivitása sok fiatal számára követendõ példa lehet. Mindezt nagycsalád vállalása mellett, mai ésszel szinte felfoghatatlan energiával tette. Úgy, hogy figyelme és szeretete ne csorbuljon gyermekei és szellemi-emberi társa: hitvese iránt. S ha már a családnál tartunk: ismerjük a híres mondást – minden sikeres férfi mögött egy nagyszerû asszony áll! Kubinszky professzor mellett Éva néni az, aki mindenben társ, támogató, ha kell, családösszetartó, háziasszony, ha kell, szellemi partner. Szeretõ családi békéjük kiárad azokra, akik közel kerülhetnek hozzájuk!

Abban a reményben, hogy Professzor Úr tanácsaiban, tudásában még sokáig részesülhetünk, az Egyesület tagsága és elnöksége nevében további termékeny éveket kívánok!

TANULMÁNYOK

DOMONKOS OTTÓ

A soproni evangélikusok perselyládájának olajfestménye a 17. század második felébõl

A soproni Evangélikus Egyházi Múzeum (Templom u. 12.) állandó kiállításában egy, a 17. század második felébõl való különleges perselyláda vonja magára a látogatók figyelmét. A láda fából készült, de oldalait architektonikus elemekkel, pillérekkel, oszlopokkal, fülkékkel díszítették: a kettõs láda alsó részét toszkán pillérekkel és falfülkével, a felsõ részét aranyozott, korinthoszi fejezetû csavart oszlopokkal, fülkagylós ornamentikával és itt is falfülkével s esztergályozott rátétdíszekkel, ahogy nemegyszer a kis kabinetszekrényeket vagy céhládákat szokták (1. kép).

1. kép. Templomi perselyláda a 17. század közepérõl.(M: 100 cm, H: 60 cm, Sz: 44 cm)
Sopron, Evangélikus Múzeum

Valóságos „kis-architektúra" tehát a perselyláda, s ez készíttetõjének reprezentatív szándékait jelzi. Ezt a szándékot még inkább felerõsíti, hogy a láda fedelének belsõ lapjára olajfestményben Jézus egyik példabeszédének jelentét, „A szegény asszony fillérje" témájú ábrázolást festtették meg. Valójában ennek a vállmagasságú perselyládának két fedele volt. Az egyik, a belsõ, az alsó, a pénzbedobó-nyílást foglalta magában, míg a másik, az efölé boruló felnyitható volt. S ha a hívek pénzadományaikat a ládába akarták dobni, a láda felsõ fedelét fel kellett nyitni, s ekkor a belsõ oldalára festett kép az adományozó szemmagasságába került. Adománya a festett jézusi példázat által az egyház és a hit támogatásának vizuális megerõsítését, visszaigazolását is szolgálta. Annál is inkább, mert a Jézus és a szegényasszony fillérje jelenetet a soproni festményen 17. századi kortársi viseletbe öltözött, egyéni karakterû szereplõk fogják közre (2.kép).

Csatkai Endre Sopron mûemléki topográfiájában közli a kettõs láda leírását, a jelenet német nyelvû mottóját, hozza a láda festményének képét is, amelynek festõjét így határozza meg: „Valószínûleg német festõ jó munkája a 17. század második felébõl. Holland hatás alatt."[1]

Sajnos a színes olajfestmény jelenetével, de egyáltalán a perselyláda készítõjével, az ábrázolt személyek azonosításával az egyébként gazdag soproni evangélikus helytörténeti irodalom nem foglalkozott, sem Müllner Mátyás,[2] sem Gamauf Teofil, de Payr Sándor egyháztörténeti munkájában sem találtunk erre vonatkozó nyomokat.[3] Az evangélikus egyház és közössége 17. századi üldöztetésének, s az ellene való küzdelemnek idõszakában készült kiváló emlék az egyház régi templomi leltáraiban sem szerepel. A perselyládára Bünker János Rajnárd figyelt fel 1903-ban, amikor az evangélikus egyház mûkincseit bemutatta a soproni *Neue Zeitung*ban. Ismertette a templomépítés vázlatos történetét, az 1676-os tûzvész pusztítását, a templom újjáépítését és az adományozókat, és követte a tárgyak sorsát a 20. század elejéig. A beszámoló végén felhívta a figyelmet az akkor az oltár mögött eldugva található, díszesen faragott perselyládára és a fedõlapjának belsején látható, nemrég restaurált festményre. *„Es ist jenes Opferbecken, welches an der Rückseite des Altares steht. Sein reiches stilgerechtes Schnitzwerk und jenes Oelbild, das das Innere des Deckels ziert, verwiesen auf das XVII. Jahrhundert. Leider konnte ich, trotz der aufgebotenen Mühe, nicht auf die Spur des Ursprungs dieses Kunstgegenstandes kommen. In dem „Extra Buche" von Jahre 1676 ist wohl widerholt eines „Gotteskastens" Erwähnung getan, ob aber unter dem Gotteskasten dieses Opferbecken verstandes ist, muss dahin gestellt bleiben. Fest steht jedoch, das dieses Opferbecken, insbesondere jetz, nachdem es vor einigen Jahren durch die*

[1] Csatkai Endre – Dercsényi Dezső: Sopron és környéke műemlékei. Bp. 1953. 235.
[2] Müllner Mátyás: A soproni evangélikus főtanoda története, a soproni evangélikus gyülekezet nevezetesebb eseményeivel együtt. Sopron 1857.
[3] Payr Sándor: A soproni evangélikus egyházközség története. Sopron 1917. I.

Herren Professor Hauser und Ignaz Pinter kunstgerecht renoviert worden ist, eine Sehenswürdigkeit der Kirche bildet. Leider steht dieses Kabinetstück alten Kunstsinnes in seiner Verlassenheit und in Düfter hinter dem Altare nicht an seinem Platze. Der richtige Ort, wohin das Opferbecken gehört, ist meines Erachtens unser Museum, das denselben auch bei Zuerkennung das Eigentumsrechtes an die evangelishe Gemeinede gerne einen Ehrenplatz einräumen würde."[4]

Sajnos a javaslata nem valósult meg. A perselyláda sem a Soproni Múzeumnak az új városháza II. emeleti termeiben berendezett, sem a megvásárolt Lenck-villa múzeummá alakított állandó kiállításába (1913) nem került be. A Csatkai Endre topográfiájában közölt festménnyel a soproni szabó céh mesterremek-rajzainak viselettörténeti megjelenítésével kapcsolatban már az 1950-es években foglalkoztam, s a festményt késõbb, „A magyarországi céhes szabók mintakönyvei, 1630–1838." címû munkámban 1997-ben közöltem is.[5] Bünker János Rajnárd – mint láttuk – 110 évvel ezelõtt kifejezetten ambicionálta, hogy a régi számadásokban a perselyláda megrendelõjének, (asztalosának, festõjének) nyomára jusson, de nem járt eredménnyel. Az egyháztörténeti vagy a mûvészettörténeti kutatások azóta sem hoztak új eredményeket. S abban sem jutott elõbbre a kutatás, hogy az 1676. évi forrásban (Extrabuch) többször is emlitett "Gotteskasten" azonos lehet e ezzel a templomi persellyel, vagy sem. Akár azonos is lehet, hiszen az 1676-os forrás éppúgy "Gotteskasten"-t említ, mint a soproni Evangélikus múzeum perselyládáján lévõ festmény német felirata a templomi persely megnevezésére. De mivel a kérdés további adatok híján nem dönthetõ el, ezért a festmény interpretációjához módszertanilag más utat választottam. Úgy gondolom, érdemes a perselyláda fedelének festményére, mint a soproni evangélikus egyház küzdelmes éveinek, az 1670-es éveknek kordokumentumára tekinteni, s ennek szellemében megkísérelni, hogy vajon lehet-e a festményen ábrázolt korabeli alakokat a korszak soproni evangélikus egyháztörténetének meghatározó szereplõivel azonosítani? Bár a szereplõk egy részérõl közel egykorú képmásokat is bemutatok, mégis, mivel nem a mûvészettörténet a mesterségem, e tanulmányban nem a portréikonográfia összehasonlító módszerével élek, hanem egyháztörténeti, társadalomtörténeti, politikatörténeti szempontokat mérlegelve keresem a festett perselyfedélen ábrázolt alakokban a soproni történet lehetséges szereplõit.

---

[4] Bünker János: Über den alten Ornat der evangelischer Kirche in Sopron. Separat Abdruck aus der „Neue Zeitung". (Sopron 1903.) 17–18. Professzor Hauser = Hauser Károly festőművész, a Soproni Ipari rajziskola vezetője, Sopron Bécsi u. 3. – Bünker János Rajnárd Seebach-ban (Karintia) született 1863.04.25-én. 1876–1881 között a felsőlövői (Oberschützen) tanítóképzőben szerzett tanítói oklevelet. 1881–1883-ig Lékán volt házitanító, majd 1884–1891 között a soproni Lenck család házitanítója. 1890-ben nevezték ki a soproni evangélikus iskola rendes tanítójává. A Soproni Múzeumnak előbb segédőre, de 1900–1913 között múzeumi főőr, azaz Kugler Lajos levéltárigazgató – múzeumi főőr mellett az új városháza épületében az állandó kiállítás néprajzos rendezője. A Lenck-villa megvásárlása után, ide költöztette a Soproni Múzeumot, alakította ki a sírkőtárat 1913-ban, majd 1914-ben váratlanul elhunyt.

[5] Domonkos Ottó: A magyarországi céhes szabók mintakönyvei (1630–1838). A Magyar Nemzeti Múzeum Művelődéstörténeti Kiadványa. Bp. 1997. 11. kép.

A magyarországi protestánsok vallásgyakorlatát a Bocskai-féle felkelés és hadjárat eredményeként az 1606-os bécsi békekötés biztosította. Azonban a protestánsok üldözése az osztrák birodalom tartományaiban fokozódott, különösen a fehérhegyi csata (1623) után tömegessé vált a menekülés a cseh, morva és osztrák területekrõl, magából Bécsbõl is. Sopron kiemelkedõen erõs protestáns városvezetése szívesen fogadta be a menekülteket, akik közül sok család végleg letelepedett a városban.[6] Az ellenreformáció elõrehaladásaként a jezsuiták nyomultak be Sopronba 1636-ban Draskovits György gyõri püspök és Esterházy Miklós nádor segítségével és iskolát is alapítottak. 1650-ben a császárvárosban betiltották végleg a protestáns istentiszteleteket. A Bécsbe akkreditált külföldi követek és tanácsosok a közeli Sopronban vehettek részt egyházi szertartásokon.[7]

Az 1670-ben leleplezett Wesselényi-összeesküvés felszámolása során a szervezkedés hátterében a protestánsokat is meggyanúsították, s Vittnyédi István személye miatt a világi és egyházi hatalmasságok a soproniakra is erõs nyomást gyakoroltak. 1671-ben például a közösen használt temetõben végzett szertartás alkalmával nem szólhatott a Szent Mihály templom harangja. 1672-ben ráerõltették a városi tanácsra, hogy a tanácstagok fele-fele legyen evangélikus illetve katolikus.[8] 1674-ben Szelepcsényi György esztergomi érsek követelésére át kellett adni a város templomait és iskoláit. A prédikátoroknak, káplánoknak, tanítóknak és segédeiknek 15 napon belül el kellett hagyniuk a várost.[9]

Ideiglenes imaházukat a Lackner-házban rendeztek be és már március 4-én az elsõ istentiszteletet meg is tartották az udvaron. Másnap azonban a Bäckergasse-n (mai Templom utca) az ún. Schubert és Krampel házban béreltek helyet, amelynek az udvarán két hónap alatt felépítettek egy fatemplomot. A beszentelési szertartásra 1674. május 13-án került sor, amin részt vehettek a bécsi protestáns külföldi követek és tanácsosok is. Idõközben a megözvegyült Eggenberg brandenburgi hercegnõ a városban telepedett le, lakásként a Vittnyédy-házat bérelte, s udvari lelkészként Lang Mátyást alkalmazta. A ház azonban az evangélikus egyház összes hívét nem tudta befogadni.[10]

1674 nyarán a város két prédikátorát, Barth Jánost és Sowitsch Kristófot kitiltották Sopronból és Kismartonba számûzték. A bécsi protestáns követek közös petícióban kérték a királyt a lelkipásztorok visszaengedésére. A nemleges választ követõen Benedikt Oxenstierna svéd nagykövet külön levélben fordult az uralkodóhoz, de az õ kérése sem járt eredménnyel. A két prédikátor csak 1675 áprilisában térhetett vissza a városba.[11] Az ideiglenes fatemplomban csak 1675 karácsonyán tarthattak újból istentiszteletet. A megyei nemesek azonban már

[6] Payr S. i.m. 285–286.
[7] Payr S. i.m. 770.
[8] Payr S. i.m. 425.
[9] Payr S. i.m. 426.
[10] Müllner M. i.m. 42–43.
[11] Müllner M. i.m. 44.

áprilistól kezdve ki voltak tiltva Sopronból és a város kapuinál õrök ellenõrizték a bejövõket.[12]

1676. november 28-án hatalmas tûzvész söpört végig a városon, amelyben a fatemplom is porig égett, csak a szertartás értékeit, eszközeit tudták kimenteni az épületbõl. A soproni evangélikusok megsegítésére a városi és a külföldi adományok hihetetlen méretet öltöttek. Bécsbõl, Német- és Svédországból, Dániából és Norvégiából összesen 11.467 forint érkezett. A városi gyûjtés összegébõl megvásárolta az egyház a két romos házat. (Schubert- és Krampel-ház) 8.325 forintért.[13] A templom belsõ berendezése fõként az osztrák családok adakozásából készült. Az oltár és oltárkép a Hungersbach-i Johann Carl Egg ajándéka volt, a szószéket báró Johann Ehrenreich Wurmbrand és fia állíttatta. Az új keresztelõkutat Krausz Jakab kõfaragó készítette. A soproni evangélikus egyház egyik legjelentõsebb donátora a Pozsonyból 1674-ben Sopronba települt Gálffy Ádám volt. Már elsõ 1676-ban tett nagy adománya is kiemelkedõ volt, az augsburgi keresztelõtál és kancsó ötvösremekek, a késõbb ajándékozott 16 karú bronz gyertyatartó, az ezüst oltárkereszt és egy újabb kehely pedig tovább emelte a templom szertartásainak fényét, szaporította kincstárának értékeit. A külföldi személyiségek közül különösen Benedikt Oxenstierna svéd követ tûnt ki a soproniak iránti együttérzésével. A petíciókban megnyilvánult buzgalmáért 1677. február 18-án külön hálairatot küldött hozzá a gyülekezet, kérve a további támogatást és a város evangélikus templomának családjával együtt való látogatását, melyben természetesen biztosították számukra az újjáépített ülõhelyeket is.[14] Az adományok között szerepelt az 1674-ben a magyar iskola mögötti területén megvásárolt új temetõkert kõkerítése is, amelyre Egg báró végrendeletében hagyott 3.000 forintot.[15] Az Egyházközség Sowitsch Ábrahám templomatyának (Kirchfater) a legválságosabb négy esztendõben (1674–1677) végzett áldozatos szervezõ és anyagiakat kezelõ munkájának elismeréseként Lang Mátyás, Barth János Konrád és Sowitsch Kristóf mondott köszönetet.

Véleményem szerint a perselyláda a Jézus által említett és példának állított „szegény asszony fillérje" (3. kép) eredményének megszemélyesített dokumentuma. A festmény alá írt német nyelvû mottó Márk evangéliumának 41. versével idézi a történet kezdetét: *„Jesus setzet sich gegen dem Gotteskasten und schaute wie das Volk Geld einlegte (Mk. 12, 41.)"*, azaz "*És leülvén Jézus a templompersely átellenében, nézi vala, hogy a sokaság miként vet pénzt a perselybe.*" A bibliai példázat a szöveg folytatásában teljesedik ki: *„Sok gazdag pedig sokat vet vala abba. És egy szegény özvegy asszony is odajövén, két fillért, azaz egy negyed pénzt vet bele. Akkor elõszólítván tanítványait, monda nekik: Bizony mondom néktek, hogy ez a szegény özvegyasszony többet vetett, hogynem mind a többi, akik a perselybe vetettek vala. Mert azok mindnyájan az õ fölöslegükbõl vetének, ez pedig az õ szegénységébõl, amije csak*

[12] Payr S. i.m. 461.
[13] Payr S. i.m. 470–472.
[14] Soproni Evangélikus Levéltár. Gamauf Teofil Dok. II.2. A.123. 501–503.
[15] Payr S. i.m. 452.

volt, mind beveté, az õ egész vagyonát."[16] Amint láthatjuk Jézus a gazdagok adakozását a feleslegbõl véli és kevésbé tekinti hitbélinek, mint a szegény asszony két fillérjét.

A festmény jelenete azt bizonyítja, hogy a nagylelkû adományok hitbéliek. Az üldöztetés idei összefogás a példabeszéd alázatos megértését és együttérzését váltotta ki a hazai és külföldi hívekbõl. Úgy véljük, a festmény az új soproni evangélikus fatemplom felépítését és berendezését, 1677. április 18-án történt felavatását követõen készülhetett, s ezért a képen megjeleníteni véljük az 1670-es évek fõbb szereplõinek alakjait.

3. kép. Jézus és az adakozó szegény asszony (részlet a perselyláda fedelérõl)

[16] Szent Biblia Új Testamentom azaz a mi Urunk Jézus Krisztusnak Új Szövetsége. Károli Gáspár fordítása. Bp. 1941. Márk Ev.12. 41–44. 68. p.

A kompozíció középpontjában – a 12 apostollal a háta mögött –, az ülõ Jézust látjuk, aki jobbjával az adakozó szegényasszonyra mutat. Beszédes gesztusa, példabeszéde a körülállóknak szól. A 17. századi öltözetben megfestett, különbözõ rendû és rangú alakok, az evangélikus vallási közösség megjelenítõi. Egy részük nyilván csak egy típust jelenít meg, s társadalmi helyükre inkább csak a városi polgári fejfedõk, a bécsi divatú széles karimájú kalapok, illetve a magyaros süvegek engednek következtetni. A festõ nyilvánvalóan jól ismerte a nevesebb egyházi és világi személyiségek, a bécsi követek, a fejedelmi és királyi tanácsosok divatját és öltözetét épp úgy, mint a lelkészek, prédikátorok egyházi viseletét, a polgárok ünnepi öltözetét is. A típusként ábrázolt alakok sorából azonban több alak kiválik, akiknek arcvonásai egyénített karakterûnek tûnnek, ruházatuk is gondosan megfestett. A festõ kompozíciós eszközökkel is kiemelte õket, s az elõtérbe állította. Ezekben az alakokban a soproni evangélikusok történetének már bemutatott fõszereplõit véljük felismerni.

4. kép. Eggenberg hercegnõ és gróf Benedict Oxenstierna svéd követ párosa (?)
(részlet a perselyláda fedelérõl)

Legfeltûnõbb közülük az adakozó szegény özvegyasszony mellé állított igen elõkelõ férfi és nõ párosa (4.kép), akiket a soproni evangélikus egyház két legmagasabb rangú támogatójával, Eggenberg hercegnõvel s az õt kísérõ bécsi svéd követtel, Benedikt Oxenstiernával azonosíthatnánk, míg a festmény baloldalán, az elõtérben álló, elõkelõ magyar fõúri öltözetben, hetyke huszártisztként ábrázolt adakozó férfiút Gálffy Ádámmal, az evangélikus egyház másik nagy jótevõjével. Hármójuk közül hiteles portrét csak Oxenstierna követrõl ismerünk (ld. alább), a másik két kiemelt alakot társadalmi rangja, élettörténete s patrónusi szerepe alapján azonosítjuk. Mellettük, a hívõk seregében, elsõ látásra is összetartozó párokat fedezhetünk fel. A bal szélen álló lelkész alakjában Lang Mátyást, az õ feleségét s fiukat, míg a hátuk mögött papi öltözetre jellemzõ fehér vállgallérral Sowitsch Kristófot sejthetjük. Az elõkelõ fõúri páros mögött balról Serpilius Jánost és harmadik feleségét, jobbra pedig Barth Jánost és feleségét, mögöttük félalakban pedig Sowitsch Ábrahám templomatya alakját.

Eggenberg hercegnõ ruházata udvari méltóságához illõen ünnepélyes, kettõs szoknyát visel. Az alsó földig érõ selyem, loknizott. A felsõ egybeszabott szoknya-váll aranybrokát. Elõl nyitott, loknisra szedve ívesen halad hátra, ahol földig ér. A míderes felsõrész ujja a felsõkar közepéig ér, buggyosra összefogottan. Az ingváll széles csipkegallérja a vállakra fekszik, háromnegyedes ujjai a könyök fölött buggyosra fogottak, csipke kézelõvel díszítve. Kerek gallérja fölött vastag gyöngysor fogja körül a nyakát. Sötét haját gyöngyös párta fogja össze, hozzáillõ fülbevalókkal kiegészítve, a homlokközépre érõ diadém teljessé teszi a fej ékesítését. Bal kezében alig nyitott sötét legyezõt tart, jobb kezében pedig díszes, csipkés kis kendõt láthatunk. Életkorát 68 évre becsüljük. A hercegnõ korabeli arcképét eddig nem sikerült felkutatni. Nincs róla kép a családi monográfiában sem, ahol csak férje és két fiúgyermekének arcképeit láthatjuk[17] (5. kép). 1680. május 8-án hunyt el, 71 éves korában. Elõtte már a pestistõl való félelmében, 1679. szeptemberében egész udvartartásával Rusztra menekült, ahonnan csak 1680. márciusában tért vissza a városba, Szent György utcai palotájába. Halála után házát is és az egyházi szertatásokhoz használt eszközöket is az evangélikus egyházra hagyta. Tetemét azonban csak 1682. március 12-én

[17] Payr S. i.m. 388. Müllner Mátyás a Sowitsch Ábrahámnak írott hálairatban az Eggenberg hercegnőre vonatkozó származási titulusokat idézi: „…Durchlautisten Fürstin und Frauen Frauen (!) Anna Maria geborne Markgräffin zu Brandenburg, und Herzogin in Preussen, verwittibter Herzogin zu Kuman und Fürstin zu Eggenberge…" Müllner M.i.m. 46. – Eggenberg Anna Mária 1609.12.20-án született – meghalt 1680. május 8-án Sopronban. Férje Eggenberg János Antal osztrák főherceg, aki 1639-ben vette feleségül, II. Ferdinándtól szabad vallásgyakorlatot kapott. Férje 1649-ben hunyt el, ő gyermekeivel Grazban maradt, majd 1671-ben Sopronba költözött. „Eggenberg hercegné a legtekintélyesebb osztrák családokkal volt rokonságban. Nővére a szász választó fejedelemnek volt a hitvese, férje a leggazdagabb stájer herceg; lányát Dietrichstein herceg vette feleségül, fiai pedig Schwartzenberg és Liechtenstein lányokat vettek feleségül. Payr S.i.m. 388.; Heydendorff, W. E. Die Fürsten und Freiherren zu Eggenberg und die Vorfahren. Graz, Verlag Styria, 1965., 160., 177.

búcsúztatták és szállították végsõ nyughelyére a Bayrathban lévõ családi kriptába.[18]

A perselyláda fedelének olajfestményén kísérõje Benedikt Oxenstierna, svéd királyi követ a bécsi udvarnál, a soproni evangélikusok legfõbb pártfogója a királynál s az udvari tisztségviselõknél. 1677. április 18-i keltezéssel hálairatot küld hozzá a soproni egyházközség vezetõsége.[19] Öltözéke az udvari etikettnek megfelelõ. Sötét, aranygombokkal sûrûn díszített nyitott kabátja alól fehér mellény villan elõ. Könyökig érõ kabátujja visszahajtott aranyos szegélyû, amelybõl csipkés ingujja a csuklójáig ér, kezében sétabot. Magas fehér gallérját csipkés zsabó fogja körül. Sötét haja allonge-paróka, vállig érõ loknikkal. Fejét széles karimájú, aranyzsinórral szegett kalap fedi. Rangjához illõ bajuszt visel. Térdnadrágjához sötét harisnyát és fekete csatos cipõt visel. Az öltözékét még ünnepélyesebbé teszi a grófi rangot is kifejezõ, a bal vállon átvetett széles aranypaszományos vállszalag. Derékövének baloldalán keresztmarkolatú kard függ. Ismerjük Oxenstierna gróf parókás és paróka nélküli metszetes arcképét a Merian mûhely kiadványaként. A bécsi udvarnál 1674-ben foglalta el a svéd követségi állását.[20]

[18] Payr S. i.m.

[19] Gamauf Soproni Evangélikus Levéltár. 1345.II. Alt.Dok. 1–36. 123. 501–503.p. Danksagung schreibe der Oedenburger an den Schwedische Gesande in Wien: für die Unterstützung nach den grossen Brande, von 18. Febr. 1677…. zu Wieder aufrichrung des verbranten Gotteshauses 100 Reichsthaler verordnet, dabei gnädig begehre Euer Exzellenz gehabten Kirchenstuhl aufs neue zu bauen."

[20] Bengt Gabrielson Oxenstierna (1623–1702) államférfi, diplomata a Baltikumban régens Litvániában, az európai béke érdekében működött: de.wikipedia.org/wiki/Bengt_Oxenstierna (2011.nov.3.). Metszetképmása Matthaeus Merian:Theatrum Europaeum, 1650 kötetében jelent meg.

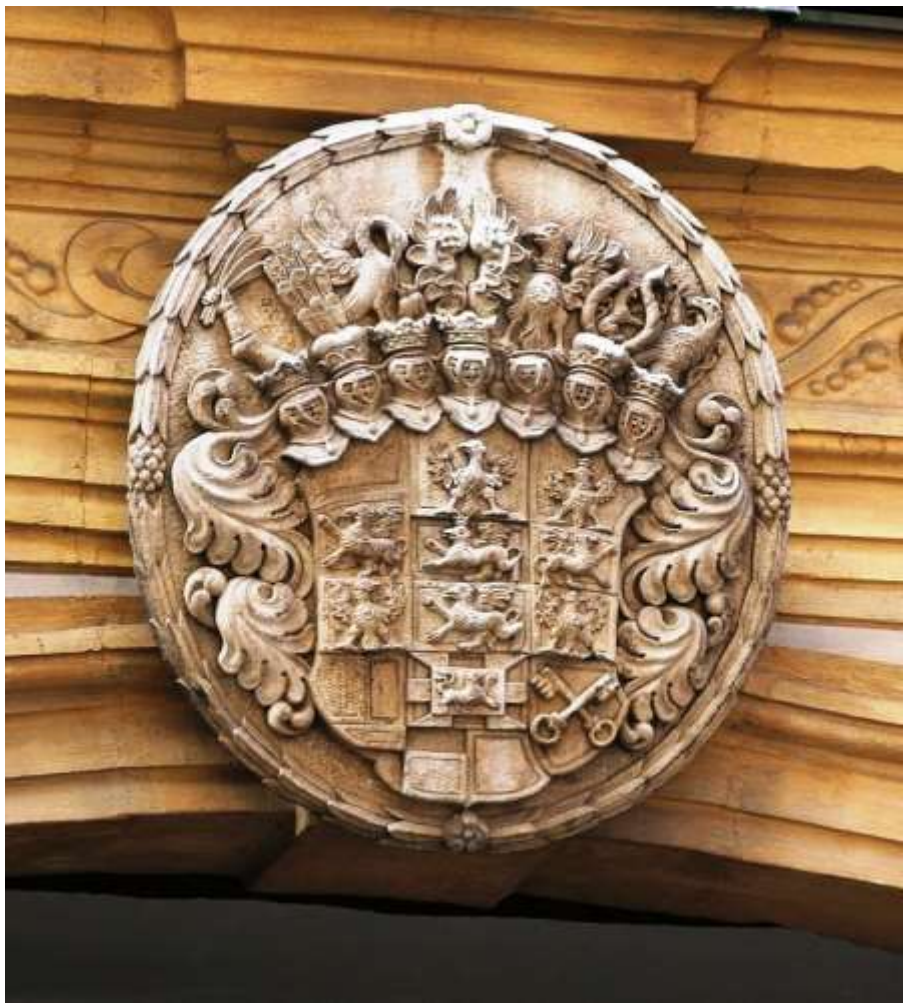

5. kép. Az Eggenberg hercegi címer (Sopron, Szt. György u. 10. Bolodár Z. felv.)

A másik kiemelkedõ személyiség minden bizonnyal Gálffy Ádám királyi kamarás, nemes fõúri magyar viseletben, hetyke állásban (6. kép). Öltözete skarlátvörös hosszú dolmány, ezüst gombsorral és derékövvel zárul. Sötét csizmanadrágjához sárga szattyán csizmát visel. Világosszürke köpenye, körgallérja, félvállra van vetve. Tarsolya bõrbõl való, mellkasán átvetett szíjon függ. Fövege púpos, széles prémezésû, tollforgóval díszítve. Magyaros bajuszt visel, testtartása személyes jelentõségét fejezi ki. Talán nem is portré a képmás,

inkább a magyar nemes és katona jellegzetes típusának a képe, de ellenõrizni nem tudjuk, mert képmás nem maradt róla.

6. kép. Gálffy Ádám(?) képmása (részlet a perselyláda fedelérõl)

A Gálffy-család történetébõl azonban megérthetjük magabiztos, sikeres életét. Tudjuk, hogy nemesi rangja volt, egy ideig a császári hadseregben is szolgált, majd jómódú kereskedõ lett, s Pozsonyban telepedett le. 1674-ben a pozsonyi templomok és iskolák elvételét ellenzõ városi tanács határozatát támogatta, a foglalás biztosainak kizavarásában és megverésében vétkes polgárokat támogatta. Ezért az ottani város-vezetõkkel együtt bebörtönözték Nagyszombatban. Kiszabadulását a tizenhárom éves kislánya érte el Lipót királynál, személyes

fogadás alkalmával. A méltánytalansá-gokon felháborodva költözött át Sopronba, s jeles támogatója lett az evangélikus egy-házközségnek.[21]

Gálffy alakja mögött, a kép bal szélén Lang Mátyást és feleségét látjuk, az elõttük álló tíz év körüli, zsinóros öltözetû, csizmás kislegénnyel (7. kép).

[21] Sikabonyi Gálffy Ernő: A Gálffy család története. Budapest 1966. Kézirat. Soproni Evangélikus Levéltár (Bővített kiadás) Kocsárdi, Martonosi, Szombatfalvi, Sikabonyi Gálffy család története. 1966. – A Gálffy székelyföldről származtatja magát. „Elöljáró Gál" 1330-tól Báthory István lengyel király címeradományozása Gálffy Jánosnak 1577-ben kelt. Négy fia közül Dániel a Dunántúlra házasodott, Elena de Nadasd a felesége. Leszármazottai közül Tamás Szigetvár ostrománál küzdött. Ő a sikabonyi (Nyitra megye) ág alapítója. Fia Pál a trencséni vár kapitánya 1585-ben, a Csallóközi ág alapítója. Fia János (1595) Bécsben nősült 1621-ben. Ádám fia Bécsben született 1622-ben. Gálffy János a bécsi Schwab Zsuzsannát vette feleségül. Apósa a bécsi „Kaiserlich befreite Niederlage" tagja. G. Jánosnak is sikerült a társaságba bekerülni és már mint ilyen posztókereskedő került Sopronba, mivel áttért az evangélikus hitre. 1627-ben tett polgáresküt (Házi: 5377, 485 p.) Háza a Templom u. 7-ben van 1632-ben (Dávid: 214.) Gálffy Ádám Sopronban is iskolázott, a Vas megyei Táplányban tanult magyarul a rokonságnál, majd Zsolnán a tót nyelvet tanulta. 13 éves korában Bécsbe került, jogtudóst akartak belőle nevelni, de végül is a kereskedő szakmát választotta, ő is. Tagja lett a szabadalmazott kereskedő társaságnak, de 1656-ban megszüntette tagságát. Erdélyi nemességüket, királyi címer, Gálffy Pál, a trencséni vár kapitánya 1649-ben III. Ferdinánd a magyar nemesség közé emelte érdemei elismeréseként. (Kézirat 101-104.) – Gálffy Ádám 1641-ben a bécsi huszár ezredbe jelentkezett és mint zászlóvivő (Fahnenknecht) vett részt a lengyelországi csatákban. Súlyos sebesülése után kilépett az ezredből és európai utazással töltött három évet. Majd a kereskedő társaság tagjaként működött, 1656-ban Spindler Joachim birodalmi nemes leányát Máris Zsuzsannát vette feleségül. 1657-ben Nezsiderben birtokot vett. Erre az időre esik a császári és királyi kamarási cím elnyerése. (Kézirat 105–107.) 1663-ban ismét katona, zászlóaljat vezetett a török elleni hadjáratban. 1668-ban I. Lipót a család nemességét egész Ausztria területére kiterjesztette, amit Bécsújhelyen hirdettek ki. – A győri Szécsényi György püspök hitre való térítésének ellenállt, birtokát eladta és Pozsonyba költözött, ahol háza volt.Ott pedig Szelepcsényi György hercegprímással került összeütközésbe a pozsonyi templomok és iskolák visszavétele ellen támadt „zendülés" támogatása miatt és került Nagyszombatba börtönbe 1674-ben. Tizenhárom éves Zsuzsanna leánya I. Lipót királynál kért személyes meghallgatása után felmentették és pár hétre rá kiszabadult. A méltánytalan eljáráson felháborodva költözött Sopronba, ahol szintén nagy pártfogója lett a soproni egyháznak. (Kézirat 108–109) – Schrödel József: A pozsonyi ág. hitv. ev. egyházközség története. Pozsony, 1906. 217, 238.

7. kép. Lang Mátyás(?) evangélikus lelkész és felesége (részlet a perselyláda fedelérõl)

A festményen egyedül õk azok, akik hangsúlyozottan kinéznek a képbõl, s velünk, a kép nézõivel keresik a szemkontaktust, a vizuális kapcsolatot. E beállítás miatt akár õk is lehetnének a festmény megrendelõi. Lang Mátyás, udvari jóváhagyással Eggenberg hercegnõ házi lelkésze volt., Hosszú hajjal, födetlen fõvel, papi talárban, lapos és fehér vállgallérral ábrázolták. Arcképét korabeli festményrõl és rézmetszetrõl (8. kép) is ismerjük.

8. kép. Lang Mátyás evangélikus lelkész metszetképmása. Sopron, Evangélikus Levéltár

Feleségének, aki hét gyermeket szült, sötét ruháját széles kerek fehér csipkegallér díszíti, sötét haját csipkés szélû fehér fõkötõ fedi, nyakát pedig vastag aranylánc fogja körül. A rézmetszeteket Zacharias Michel soproni könyvkötõ szignálta. Csatkai Endre topográfiájában írja, hogy a mester 1675–1697 között mûködött Sopronban.[22] A házaspár mögött talán Sowitsch Kristóf városi lelkész mellképe tûnik fel, széles karimájú kalapban, lapos fehér lelkészi gallérral. Arcát bajusz és szakáll teszi jellegzetessé, amint ez hivatalához illõ, és ahogy Zacharias Michel soproni rézmetszõ által készített arcképérõl ismerjük (9. kép).[23]

A kép másik oldalán ábrázolt fõúri pár mögött balra, talán Serpilius Jánost és harmadik feleségét ismerhetjük fel (10. kép).

[22] Lang Mátyás arcképét az Evangélikus Múzeum arcképcsarnokából és halála után készült rézmetszetről ismerjük (1682). Soproni Evangélikus Levéltár, Rézmetszet N° 235.;Pataki Dénes: A magyar rézmetszés története a XVI. századtól 1850-ig. Budapest, 1951. 183.

[23] Sowitsch Kristóf arcképe, Soproni Evangélikus Levéltár, rézmetszet 233. – Payr S. A magyar protestáns papi öltöny története. Sopron 1935. 16.

9. kép. Sowitsch Kristóf metszetképmása. Sopron, Evangélikus Levéltár

10. kép. Serpilius János(?) és felesége (részlet a perselyláda fedelérõl)

A kiváló jogtudós Lõcsérõl került Sopronba, itt 1660–1667 között a város magyar és német jegyzõjeként mûködött, pártolva az evangélikus egyházat. 1668–

1675 között városbíró volt. Metszetes arcképét (11. kép) unokája készíttette.[24] Jellegzetes magyar öltözetet visel, sötét magas gallérú dolmányát ezüst gombsor zárja, fölötte világoskék, nyitott mentéje kétsoros gombszáras zsinórzattal. Szakállas-bajuszos fejét vastag sötét prémszegélyû púpos tetejû, vörös bársony föveg fedi. Felesége, tizenegy gyermek anyja, bordó színû bársony ruháját széles, fekete csipkegallér zárja körül. Sötét haját igazgyöngy párta díszíti.

11. kép. Serpilius János metszetképmása. Sopron, Evangélikus Levéltár

A svéd követtõl jobbra Barth János Konrád, Eggenberg hercegnõ házi lelkészének és feleségének képmását véljük felismerni (12. kép). Barth elzászi születésû (1634) volt, teológiát végzett, majd III. Frigyes dán király megbízásával a bécsi dán követség lelkészévé nevezték ki, ahol Lilienkorn dán követ palotájában lakott 1663–1666 között. Amikor I. Lipót császár követelésére el

[24] Serpilius János arcképét halála után (1686) unokája Serpilius Sámuel Vilmos pozsonyi lelkész metszette rézbe. Aranykönyv Sopron, 2000. 24. Házi J.: 10198. Tizenegy gyermek született a harmadik házasságból. Háza a Templom utca 12., Dávid F. 130–131. – Nemességet szerzett 1646-ban, de polgár volt. 1677-ben 54 éves, akkor születik a tizenegyedik gyermek. Házi J. 10188. Arcképe: Payr S. 23.

kellett hagynia a követséget, akkor a svéd király engedélyével foglalta el állását Sopronban, mint városi lelkész.[25]

12. kép. Barth János Konrád(?) és felesége (részlet a perselyláda fedelérõl)

Barth János lelkészi öltözetet visel. Fejét széles karimájú kalap fedi, kissé hátra tolva. Térdig érõ szürke köpenye alatt bordó ujjast visel lapos papi vállgallérral. Térd alá érõ nadrágjához fehér harisnyát és csatos fekete félcipõt hord. Felesége áll alatt megkötött fekete csipkés fõkötõben, széles fekete prémezésû köpenye világosszürke. Mellképes alakja jól illik párjához. Róla két metszetportrét (13. kép) és festett képmását is ismerjük, háta mögött, tudós karakterét és sokirányú érdeklõdését jelzendõ, római régiségek és érmek láthatók gyûjteményébõl. Alakját az irodalom-történet, a mûvelõdéstörténet s a soproni gyûjtéstörténet is számon tartja. A két kalap mögött a dán követ Lilienkorn bárót véljük ábrázolva. Jobbra mellettük Sowitsch Ábrahám templomatyát véljük felfedezni. Sowitsch a soproni evangélikus egyház legnehezebb négy évében (1674–1677) védte a közösség érdekeit. Az imaházak megszerzésében, az elsõ faház építésében, az 1676-os tûzvész utáni újjáépítésben, ház és telek vásárlásban, az új fatemplom

[25] Barth János Konrád, arcképe: Evangélikus Levéltár. Kapcsolatai révén a külföldi követek közbenjárását többször mozdította elő a soproni evangélikus egyház érdekében. Lilienkorn követ gyakran megfordult a városban, vett részt istentiszteleteken. Payr 405, 408. Gyűjteményével ábrázolt képmásáról Csatkai –Dercsényi :Sopron és környéke műemlékei. Bp. 1956, 134. 1674-ből való metszet-képmása a nürnbergi Germanicshes Nationalmuseum metszettárában található. Ld: www.portraitindex.de

anyagi alapjainak megszervezésében elévül-hetetlen érdemeket szerzett. Ezt az áldozatos munkát méltatták hálairatban az 1678. február 5-én kelt ajándék átadásakor.[26] Félalakját vörös mentében, kétsoros zsinórozású záródással, magyaros bajusszal és széles prémezésû vörös tetejû fövegben ábrázolták.

A jobb szélen belépõ mezítlábas, koldus legényke öltözéke nemcsak szakadt volta okán ellentéte a sok úri, polgári viseletû jelenlévõnek. A nyugati ország-ismertetésekben említik, kiemelik a magyar férfiak különös megjelenítését. *„Die Bürger tragen auch wie sonst in Hungarn, lange Kleider von Tuch oder Zeug, und zwar meistens rot oder blau, sonderlich an Fest- und Hochzeit Tagen Röcke und Hüte mit Köstlichen Pelzwerck gefüttert, auch unten im Sommer, und in der grossen Hitz."* – írja P. C. Han a régi és az új Pannonia címû mûvében 1686-ban.[27]

13. kép. Barth János Konrád metszetképmása. Sopron, Evangélikus Levéltár

A festmény feltevésünk szerint megrendelésre és megadott program szerint készült. A megrendelõ akár, az egyébként is bõkezû adakozó, Gálffy Ádám is lehetett. A festõ személyére vonatkozóan nem találunk támpontot a történetben. Igaz, tudunk arról (szintén az Extrabuch-ból), hogy 1674-ben az elsõ fatemplom

[26] Müllner M.: 45–47. Arcképét nem ismerjük.
[27] Paul Conrad (B) Han: Alte und neu Pannonia. München 1686–1687. 26–27.

berendezésekor Lorenz Griessler bécsi festõ (aki korábban a ruszti evangélikus templom oltárát és toronyóráját aranyozta) a soproni templom díszítésére egy Utolsó vacsorát ábrázoló képet ajándékozott, de nem tudjuk, hogy ez a saját mûve volt e, s azt sem, hogy a ma a soproni evangélikus egyház tulajdonában lévõ korabeli Utólsó vacsora festmény azonos e az általa adományozott képpel. Lorenz Giessler bécsi festõtõl mindösszesen egyetlen szignált hiteles festményt, egy csendéltet ismerünk, azaz a soproni perselyláda festményének az õ nevéhez kötéséhez semmiféle támponttal nem rendelkezünk.[28] A Szegényasszony fillérje (Das Scherflein der Witwe) témájú soproni táblakép festõje feltehetõen jól ismerhette az ábrázolt személyiségeket, a svéd követtel pedig akár soproni látogatása alkalmával, akár Bécsben is kapcsolatba kerülhetett. Úgy véljük, a perselyláda fedelének festménye 1677-ben készülhetett, már az imaház újjáépítése és felszentelése (1677. február 18.) után. A gyõzedelmes összefogás, az 1674–1677 közötti királyi és katolikus egyházi nyomás ellenére, indokolt volt a kiemelkedõ személyiségek együttes megjelenítése Jézus példabeszédének, a szegény asszony két fillére, mottó hittel teli befogadásának és átélésének az utókornak szánt példaként.

A perselyláda festménye kiemelkedõ dokumentuma a soproni viselettörténetnek is, amelyen már a korábbi spanyolgalléros ábrázolásokat (Dobner Sebestyén és családja 1603., Lackner Kristóf 1602.) a németalföldi viseleti divat váltotta fel. Ennek dokumentumát találhatjuk meg a 17. századi szabó árszabásokban és hagyatéki leltárakban.[29] De azok a nemzetközi sokadalmak, amelyeknek Sopron városa helyet adott, mint amilyenek az országgyûlések, király, királyné koronázások voltak, mind az európai, polgári, nemesi és fõúri viselet divatváltozásait követték. Idõszakunkban, a szabad vallásgyakorlat kérdésében, az 1681-es soproni országgyûlés törvényhozása igyekezett nyugalmat teremteni. Az utolsó napon került sor I. Lipót császár és király hitvesének királynévá koronázására a belvárosi templomban. E jeles alkalomra 246 követ, köztük 56 protestáns érkezett a városba. Szállásukra a Fõ téren álló Sárkány-háztól a Fischer-házig bezárólag a király számára voltak lefoglalva az épületek. I. Lipót császár és király a templommal szemben lévõ Natl-házban szállt meg.[30] Természetesen a több mint háromszáz hivatalos vendég mellett sokan mások is érkeztek a városba színpompás viseletekben. A város vezetõ polgársága, az ide menekült és megtelepedett protestáns fõurak és nemesek családtagjai is sûrítették a belváros nyüzsgését. Bizonyság erre az Eleonóra koronázása

[28] Ismerünk egy Griessler nevű *portéfestőt* is a korabeli Bécsből, de őt Eliasnak hívták, s ő 1688-ban, Lorenz pedig 1690-ben halt meg a császárvárosban. Mindkettőjükről legújabban SAUR Allgemeines Künstler Lexikon Bd.62 (2009), 76–77. Lorenzről lásd Csatkai Endre – Dercsényi Dezső:Sopron és környéke műemlékei. Bp.1956, 130, 289.

[29] Domonkos Ottó: Magyarországi céhes szabók mintakönyvei 1630–1838. Bp. 1997. 12–14 kép. 225–236, 344–347 Pozsony megyei árszabás 1668.

[30] Payr S. 485–487.

alkalmára készült rézmetszet is, ha azt a szemlélõ alapos vizsgálat alá veszi. Hasonló képet mutat már az 1655-ben készült rézmetszet is, amely az I. Lipót pozsonyi koronázási jelenetét örökítette meg. Nem különben az eperjesi polgármester-választás ceremóniájának ábrázolása 1662-ben, amely a város plébánia templomában zajlott le.[31]

Visszatérve a festmény feltételezett megrendelõjére, Gálffy Ádámra, bizonyos, hogy nagy volt a tekintélye, s befolyása a soproni evangélikus egyház vezetõire is. Õ maga, saját sírboltja tervezésekor nem csak magára gondolt, hanem a közösség számára is használható építményt, valóságos szószéket képzelt el (14. kép). Ezt az 1686-ban bekövetkezett halálakor elhelyezett kripta fedlapjának a felirata is bizonyítja: *„Salamonnak példabeszédei III./9. Tiszteld az Urat a te jóvoltodból. – Isten példabeszédei és jámbor keresztyének hasznára állíttatott itt ez a hely nemes és erkölcsös Gálffy Ádám úr császári és kir. kamarásnak, hogy itt nyugodtan taníthassák és hallgassák, hogyan kell meghalni az embernek Jézus Krisztusban boldogan, amint õ maga is mint saját megváltójában 1686. év július 14-én békésen 64 éves korában 6 hónapra és 5 napra boldogan elaludt és ez alatt a kõ alatt a boldog feltámadást várja az örök életre."* (A szöveg eredetije német nyelvû.) A reprezentatív, új stílusú síremlék jelentõségérõl, Kiss Melindának a Soproni Szemlében megjelent tanulmányából nyerhetünk részletes elemzést.[32]

[31] Payr S. 477–478.; Domonkos O.: i.m. 12., 14. kép, 19–20. p.

[32] Kiss Melinda: Késõreneszánsz és korai barokk síremlékek Sopronban. SSz. 59 (2005). 185–206., 265–279. Függelék 4.

14. kép. Gálffy Ádám síremléke az új evangélikus temetõben (Diebold K. felv.).

A sírbolt még Gálffy Ádám életében elkészült, a család kihalásával a sír az evangélikus egyházra szállt, ide temették az egyház lelkészeit a régi temetõben való temetkezés felhagyásáig. Az építmény a jórészt kiürült sírkert közepén állt még 1924-ben is, amikor a Balfi úti új temetõbe költöztették át. Az evangélikus temetõ kiemelkedõ kvalitású példányait a Soproni Múzeum Deák téri kertjébe falhoz építve õrizték meg, Bünker János Rajnárd múzeumi fõõr (múzeumigazgató) és Kugler Alajos ugyancsak múzeumi fõõr, fõlevéltáros együttes tervei alapján.[33] A múzeumi sírkert restaurált állapotban ismét

[33] Soproni Napló 1924. február 7. Tscheik Kálmán: Több százéves főúri koporsók felnyitása Sopronban. Búcsú a régi evangélikus temetőtől. (Csipkés Kálmán D.O.) Tschürtz Nándor: A soproni evangélikus temetők története és síremlékei. Csipkés Kálmán forrásanyaga levéltári dokumentumokkal kiegészítve. Sopron 2006.

látogatható, s a nagy mesterségbeli tudással megfaragott és feliratokkal gazdagon ellátott sírkövei annak a 17. századi, legnagyobbrészt németnyelvû evangélikus közösségnek az emlékezetét s a mûvészi reprezentációra való fogékonyságát õrzik, akinek a számára ez a festett és faragott perselyláda is készült.

***

E helyen mondok köszönetet Alpárné Dr. Szála Erzsébetnek a Soproni Evangélikus Gyûjtemények felügyelõjének és Vargáné Gálos Gyöngyinek az Evangélikus Egyház levéltárosának, a Soproni Múzeum munkatársainak és Buzási Enikõ mûvészet-történésznek, akik segítették a perselyláda festményének sok-sok kérdését megolda-ni, valamint lektoromnak, Galavics Gézának.

TÁRKÁNYI SÁNDOR

Egy várkerületi mûemlék ház cifra története a kezdetektõl napjainkig

„A Várkerület (Grabenrunde), mely a Belvárost félkörben övezi, 30–60 m széles útvonal, a város legélénkebb része, az üzleti és piaci élet középpontja (élénk heti piac hétfõn és pénteken), az esti órákban a közönség korzója."[1]

E sorokkal indította dr. Thirring Gusztáv és dr. Heimler Károly a Várkerület bemutatását 1935-ben, a városba látogató turisták számára készült Sopron és környékének részletes kalauzában. A két neves Sopron-kutató és -ismerõ leírása lényegre törõen fogalmazta meg a középkori várárok betöltése után kialakult kereskedelmi, bevásárló utca funkcióját. Teljes kiépülése, amely a 19. században érte el csúcspontját, egybeesett a magánkereskedelem fejlõdésének, felívelésének az idejével is. Sorsa egybefonódott a város sorsával, a benne sorakozó házak történetei pedig hûen tükrözik az elmúlt bõ kétszáz év történéseit, néha szomorú, néha örömteli változásait.

A Várkerület külsõ öve a Belváros házaihoz hasonlóan, középkori eredetû. Itt helyezkedett el a Kovács-szer és a Vendégfogadó-szer, élénk forgalmat bonyolítva. Az elsõ telekkönyv szerint a Fapiac és az Állatvásártér is itt kapott helyett már a 15–16. században.[2] Ekkor még a belsõ oldalon nem volt épület, az idelátogatók a háromszoros falgyûrûbõl álló várfalakban és a vizesárok szépségében gyönyörködhettek. A 18. század második felében, a kuruc háborúk után, a vár és várárok egyre inkább elveszítette védelmi funkcióját. Az egész bástyaöv az erõdjelleg megszûnése után köztulajdon volt, amely eladás révén, csak fokozatosan vált magántelekké. 1776-ban már feltûntek a telekkönyvekben is a régi bástyák mentén, a feltöltött várárokban épült házak. Ekkor 53 ház került nyilvántartásba, és ezért valószínûsíthetõ, hogy az építkezés már korábban megindult. Kezdetben ideiglenes jellegû kis házak és üzletek épültek.[3]

Jelen tanulmány a Várkerület belsõ oldalán épült házsor láncolatból csupán egy láncszemmel foglalkozik, a Várkerület 70. számú házzal (régi szám: 69). Meggyõzõdé-sem, hogy egyetlen épület építés- és társadalomtörténeti kutatása is izgalmas képet tud adni az elmúlt több mint kétszáz év soproni, várkerületi történéseirõl, építészeti és társadalomtörténeti vonatkozásban egyaránt (1. kép).

[1] Thirring Gusztáv – Heimler Károly: Sopron és környékének részletes kalauza, Bp., 1935. 19.
[2] Mollay Károly: Első telekkönyv/Erstes Grundbuch (1480–1553), Sopron, 1993. 30–31. közötti térképmelléklet
[3] Major Jenő: Sopron város földrajza, SSz. 45 (1991), 50.

A Várkerület 70. számú házról az egyik elsõ adat a 18. század végérõl, az 1790-es telekkönyvbõl származik. A ház elsõ tulajdonosa eszerint Schneider Mária Zsuzsánna volt.[4] A Schneider család birtokában viszonylag rövid ideig, még két évtizedig maradt az épület. 1810-ben Pauly Antal tulajdonát képezte, ezt követõen, az 1820-as telekkönyv már Tschurl György Dánielt jelölte meg házbirtokosként. Feltételezhetõ, hogy az addig egyemeletes, copf stílusú homlokzattal épült lakóházat az új tulajdonos bõvítette egy további emelettel, ekkor kapta meg az épület ma is látható, jelenlegi formáját. Az 1840-es telekkönyvben a tulajdonos foglalkozása is szerepel: kereskedõ.

1. kép. A Várkerület 70. számú mûemlék épület és környezete (2012)

Az 1815-ben készült emeletráépítést Handler Jakab klasszicista építõmesternek tulajdonítják, aki ekkor volt 50 éves. A kismartoni születésû Handler 1803-ban kapott Sopronban polgárjogot, atyjától örökölte az építõmesterséget.[5] Az új

[4] Thirring Gusztáv: Sopron házai és háztulajdonosai 1734-től 1939-ig, Sopron, 1941.(továbbiakban:Thirring 1941.) 40–41.
[5] Csatkai Endre: Három klasszicista építész, SSz. 6(1942) (továbbiakban: Csatkai 1942.), 121.

emeletráépítés ablakai alatti mezõben szereplõ épületszobrászati dísz, a sasmadár saját házán is megjelenik a II. Rákóczi Ferenc u. 47. homlokzatán. A bõvítés precízen igazodik a meglévõ, háromtengelyes homlokzati kiosztáshoz, az új ablakok, a meglévõ elsõ emeleti, hat osztatú, ki-be nyílókhoz képest osztás nélküliek, és befele nyílóak. Az elsõ emelet felett háromrészes párkány található, képszékben konzolsorral. Az elsõ emeleti ablakok könyöklõpárkányát klasszicista konzolok hordják, felettük mélyített mezõkben fonatos dísz. A második emeleti ablakok alatt szintén egységes könyöklõpárkány húzódik, alatta mindhárom mezõben kötény sasokkal, elosztva az építtetõ G D T kezdõbetûi (Georg Daniel Tschurl). A háromtengelyes homlokzatot egytagú fõpárkány zárja le, alatta fríz koszorúból és rozettából, valamint az 1815 évszám.[6] A sík mennyezetû kapualjból a lépcsõházhoz közeledve már a földszinten megjelenik a díszes klasszicista vasrács, korabeli, ötletes zárszerkezetével. A második emeleti lépcsõfeljárót a földszintihez képest jóval díszesebb vasrács ékesíti, melyben a G T monogram látható.

Az 1828. évi ún. regnicoláris összeírás, amelynek fõ célja az állami adóknak egyenletes kivetésére alkalmas alap elõteremtése volt, tartalmazza az adózó polgárságnak az egész országban azonos elvek szerint felvett adatait ház- és földbirtokával, valamint állatállományával együtt. A Magyar Országos Levéltár regnicoláris osztályában õrzött anyagban Sopron városának összeírása is fennmaradt. A forrás egy feldolgozása alapján: a kereskedelem abban az idõszakban még meglehetõsen mérsékelt volt, a folyóvíz hiánya és a szomszédos városoknak (Kismarton, Nezsider, Moson, Kõszeg és Bécsújhely) versenye miatt sok vevõ és eladó a soproni piacokról elmaradt. A városban tartott hetivásárokon – melyeken állatokat és terményeket árultak – a lakosság semmit sem tudott árulni, mert a termelés a maguk számára sem volt elegendõ. A kereskedõk mindössze 40-en voltak, és inkább a Várkerület külsõ és belsõ ívén laktak.[7] Az összeírás egyik melléklete név szerint tartalmazza a kereskedõket, az alkalmazott személyzet feltüntetésével, valamint öt osztályba sorolta õket, jövedelmük alapján. A kereskedõk közül legtöbb volt a rõfös (15) és vegyeskereskedõ (12), de feltûnõen sokszor találkozunk vaskereskedõkkel is (8). Ezeken kívül csak 4 posztókereskedõ és 1 nürnbergi (norinbergi) árut forgalmazó kereskedõ szerepel a felsorolásban. A Várkerület 70. szám alatti tulajdonos, aki 1805-ben született, Tschurl György Dániel, vaskereskedéssel foglalkozott, és 4 alkalmazott segítette munkáját. Dédapja, Tschurl Pál céhmestere volt a molnárcéhnek, 1706-ban vette fel a polgárjogot. Édesapja és nagyapja neve is János Zsigmond, mindkettõjük foglalkozása sütõmester volt.[8]

---

[6] Csatkai Endre – Dercsényi Dezső et al.: Sopron és környéke műemlékei, 2. jav. bőv. kiad., Bp., 1956, 314.
[7] Thirring Gusztáv: Adatok Sopron 112 év előtti gazdasági helyzetének ismeretéhez. (1828) SSz. 4. (1940), 306–307.
[8] Házi Jenő: Soproni polgárcsaládok 1535–1848. 1. kötet, Bp. 1982, 373–374.

Az épülettel kapcsolatos elsõ, a Soproni Levéltárban õrzött terv és kérelem 1853. június 14-i keltezésû, és az elsõ illetve második emeleti lakások kéményeinek, valamint új belsõ ajtónyílásainak tervét tartalmazza.[9] A tervlapon az elsõ és a második emelet alaprajza, valamint egy metszet található, aláíró az ekkor már a tapasztalt, 57 éves Handler József klasszicista építõmester, Handler Jakab fia. A kérelmen az 1830-as születésû, Tschurl Ferenc neve szerepel – György Dániel fia –, aki már 1850-tõl az épület tulajdonosa volt. Az I. emeleti alaprajzon, a Várkerület felõl nézve a bal oldali telekhatáron egytraktusos hátsó épületrész látható, amely nekiépült a telek végében lévõ íves bástyafalnak. Az 1815-ös, Handler Jakab-féle emeletbõvítés valószínû, hogy csak a Várkerületre nézõ épületrész magasítását tartalmazta. A lépcsõházból mindkét emeleti szinten keskeny, kb. 1 méter széles közlekedõ folyosóra lépünk, melynek végében találhatók a lakásokhoz tartozó WC-k.

Alig két év múlva, 1855. január 20-i keltezéssel érkezett az Építészeti Bizottmányhoz egy másik kérelem,[10] amelyen Heuffel Károly kereskedõ egy fa üzletportál engedélyezéséért folyamodott (2. kép). Feltételezhetjük, hogy ekkor már a Tshurl család a földszinten lévõ üzletet bérbe adta. A terven rendkívül egyszerûen, szinte naiv stílusban van ábrázolva a megvalósítandó portálterv két nézeti rajza, valamint az alaprajzi kialakítás. Alul Bergmann C K asztalosmester aláírása szerepel. Az épület teljes földszinti hosszában végigmenõ fa portál az épület kétszárnyú bejárati ajtaját is körbeépíti, ezáltal egységes, és nagyobb kirakatfelületet ad a benne mûködõ kereskedésnek. Az üzlet bejárata a baloldalon, hátrább húzva található, így a középsõ részen hatalmas üvegfelület kínálkozik az eladó portékák bemutatására. Az üzletportál kb. 30 cm-rel épült a meglévõ homlokzati sík elé.

[9] Győr-Moson-Sopron Megye Soproni Levéltára (=SL), Sopron Város Levéltára (=SVL), IV.B.1110. Sopron Városi Építészeti és Szépészeti Bizottmányának iratai (Bau- und Verschönerungs-Commision), Fasc. XXIV. No. 3556.

[10] SL, SVL, IV.B.1106. Sopron Város Tanácsának iratai c. tanácsi iratok, uu. / Acta Politica et Oeconomia (=APOe.) Fasc. XXIV. Közrendészeti iratok, No. 3812

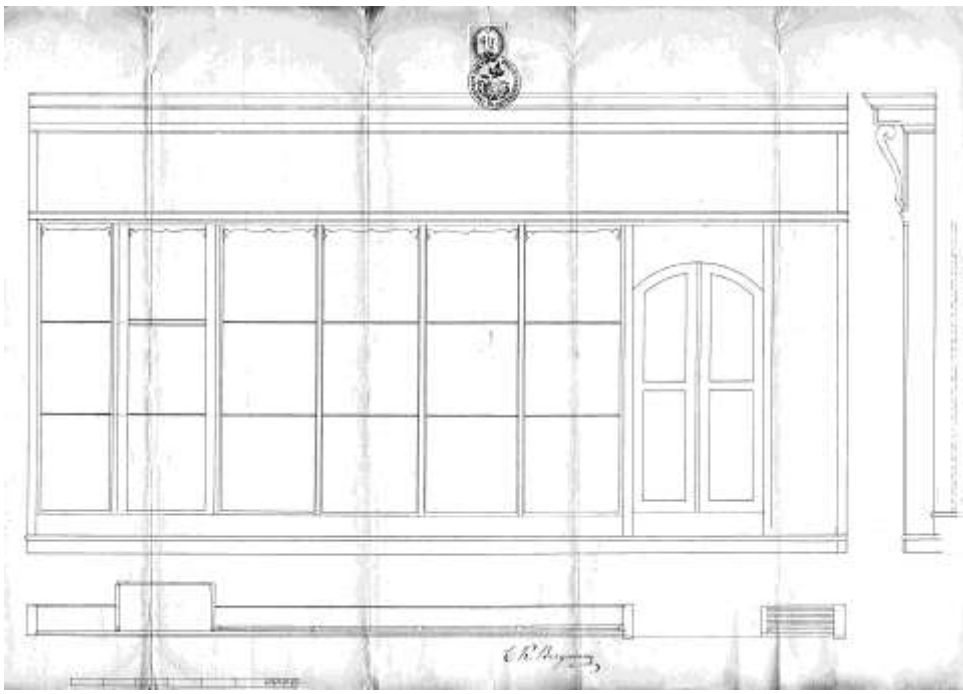

2. kép. Az elsõ fa üzletportál terve (1855)

A portál a kereskedelem fejlõdésének csak egy bizonyos fokán, Kelet-Európában a 19. század közepén jelent meg. A középkorban az üzleteket boltkapuzat kapcsolta az utcához, a kereskedõk az épületek boltíves árkádjai alatt, a bolthajtásos földszinti terekben kínálták áruikat. A barokk kor és a klasszicizmus csak annyi változást hozott, hogy a boltkapuzatok az emeleti nyílások rendjéhez igazodtak, és zárásukat fatáblákkal vagy vaslemez spalettával oldották meg. Az üzleti élet fellendülésével a kereskedõk számára már kevésnek bizonyult a szûk ajtónyílás és a kirakatablak. A konkurencia miatt az áruikból igyekeztek minél többet megmutatni, ezért az épületek földszintjén elõbb a spaletták kihajtott felületére, majd a falra is elhelyeztek cég- és reklámtáblákat, feliratokat. Megjelentek a falpillérekre akasztott lapos kirakatszekrények is.

A mai értelemben vett portál egy hatósági rendelet nyomán született, amely megengedte, hogy a kirakatok homloksíkja harminc centiméterrel a homlokzat síkja elé nyúljon. A cégtáblák anarchiájával szemben a portál magasabb fejlõdési szintet jelentett: egybefogta az üzlet és az épület bejáratát, a kirakatokat, a cégtáblát és magába rejtette a napvédõ ponyva, valamint az üzletet lezáró redõny vagy rács szerkezetét. Ezt az építményt a történeti építészetbõl vett formákkal ruházták fel: volt lábazata, párkánya, a képszék adott helyet a

cégfeliratnak. Az alsó és felsõ sávot faragott fapillérekkel vagy féloszlopokkal kötötték össze, ezek keretezték a kirakatokat és a bejáratot.[11]

Az 1875-ben kiadott soproni építési szabályrendelet a beadandó építési tervek léptékére vonatkozóan még nem tartalmazott szigorú elõírásokat, ezért az akkori rajzokon méretezés csak elvétve szerepelt.[12] A terveken alaprajzok, metszet, homlokzat jelentek meg, a lépték megállapításához a rajz alján ábrázolt méretjel adott segítséget. A szabályrendeletben az üzletportálokkal kapcsolatban semmilyen rendelkezés nem olvasható. 29 évvel késõbb, egy jóval részletesebb, az egész városra kiterjedõ építési szabályrendelet készült, amelynek készítõje Wälder József városi fõmérnök volt. A város általános szabályozási és fejlesztési tervével összhangban készült rendelet már pontos, könnyen betartható elõírásokat tartalmazott. Boltkapuzatot (az üzletportált akkor még így nevezték), valamint falra függesztett kirakati szekrényt csak az építési hatóság külön engedélye alapján és a telek határvonalától legfeljebb 30 cm-nyi kiugrással lehetett építeni.[13]

1885-ben az épület tulajdonosai Tschurl Ferenc és gyermekei, Károly, illetve Franciska voltak. 14 évvel késõbb már csak a két örökös szerepelt tulajdonosként.[14] Az 1884., 1885. és 1886. évi házbéradó összesítési és kivetési lajstromban egy bolt lelhetõ fel. 1897-ben már két boltot írtak össze, valamint rögzítésre került a lajstromban egy mûhely is. 1900-ban két bolt mellett két mûhelyt találunk. Ebbõl arra következtethetünk, hogy 1886 és 1897 között az üzletet már kétfelé osztották, s elõször egy mûhelyt, majd 1900-ban még egy mûhelyt létesítettek.[15] Úgy vélem, a meglévõ, eredetileg egy üzletnek készült üzletportálon nyitottak még egy ajtót, belül pedig válaszfallal osztották kétfelé az addigi üzletteret.

1910-ben özv. Tschurl Teréz, az említett két gyermek édesanyja, Ferenc felesége jelenik meg tulajdonosként.[16] Az õ nevéhez fûzõdik az épülethez kapcsolódó második „kirakatterv" (3. kép).[17] A terv készítõje a 33 éves Schármár Károly okl. mûépítész és építõmester, Schármár János neves soproni építész fia. Károly a budapesti Mû-egyetemen szerzett építész diplomát, majd édesapja mellett korán bekapcsolódott a családi építési vállalkozásba.[18] Ekkor még pályája kezdetén, de már igényes lõver-lakóépület referenciákkal,[19] immár nõs

[11] Ferkai András: Üzletportálok, Bp., 1997. (továbbiakban: Ferkai 1997.), 5–7.
[12] Sopron szabad királyi város építési rendszabályai, Sopron, 1875. 5.
[13] Wälder József: Sopron szab. kir. város területére érvényes építési szabályrendelet, Sopron, 1904. 41.
[14] Thirring 1941, 41.
[15] SL, SVL, IV.B.1409. Sopron Város Adópénztárának iratai, Házbéradó összeírási és kivetési lajstrom, 1884, 1885, 1886, 1897, 1900.évi kötetek, passim.
[16] Thirring 1941, 41.
[17] SL, SVL, IV.B.1403. Sopron Város Tanácsának iratai, d. Tanácsi iratok, jj) X. Építészeti ügyek X.47/910.
[18] Winkler Gábor: Sopron építészete a 19. században, Bp., 1988. 153.
[19] Kubinszky Mihály: Schármár Károly, a soproni építész (1877–1946), SSz. 54 (2000), 117–118.

építészként kisebb építési feladatokat is elvállalt. 1907-ben váltotta ki építész iparengedélyét.[20]

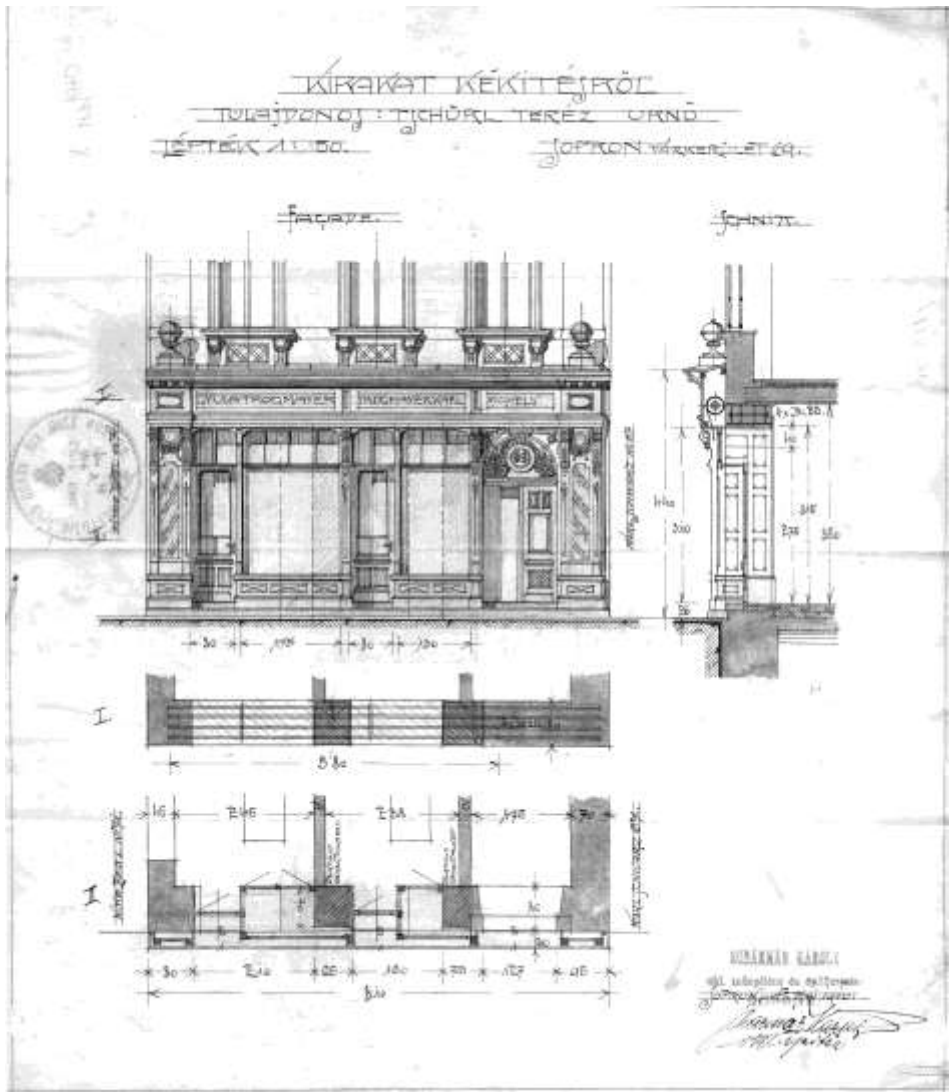

3. kép. Schármár Károly 1910-ben készített portálterve

Az 1910. május 17-én jegyzett, ízes stílusban megrajzolt, színezett kirakatterv több fontos információt tartalmaz tanulmányunk szempontjából. A földszinten az

[20] SL, SVL, IV.B.1417. Sopron város I. fokú közigazgatási hatósága iratai, Mutatók, 168 d.

55 éve készült – és vélhetõleg átalakított – fa portált elbontották, és helyette új fa portál készült, két üzletbejárattal. Mivel a terven a belsõ válaszfalak meglévõként szerepelnek, a terv a már mûködõ két üzlethez igazodott: az egy baloldali, nagyobb üzletre és portálszakaszra, valamint egy kisebb, jobb oldali kirakatra és üzletre vonatkozik. Az üzletbérlõk Trogmayer Gyula bádogos és Trogmayer Károly kefekötõ voltak. A tervrajzon historizáló stílusjegyek figyelhetõk meg, a portál arányai, felépítése, megkomponáltsága a tervezõ finom arányérzékét, alapos felkészültségét jelzik. A tervezõ annak érdekében, hogy minél nagyobb kirakatfelületet nyerjen, illetve minél több fény jusson be az üzletekbe, a meglévõ tégla falpillérek hosszát felére csökkentette, a kétemeletnyi falazat és födém terheit pedig 4 db P 22 acélgerendával váltotta ki. A portál bal oldalán Trogmayer Gyula bádogos reklámfelülete, a jobb oldalon az épület és a mûhely bejárat mellett Trogmayer Károly kefekötõ reklámfelülete jelenik meg. A kétszárnyú bejárati ajtó dór fél pillérekkel készült, felette fonatos dísz mezõben az épület akkori házszáma szerepel: 69. Az üzletek fölött, a redõnyt magába foglaló képszéken az üzlettulajdonosok nevei jelentek meg. A kirakat alapját jelentõ kõ lépcsõlábazat az építési szabályrendelettel összhangban 30 cm-t nyúlik ki a homlokzat falsíkja elé.

A Trogmayer kefegyárat 1834-ben alapította Trogmayer Károly, aki 1892-ben halt meg Sopronban. A gyárat fia, az 1841-ben, Sopronban született Károly vette át. Feleségétõl, Schneider Teréziától tíz gyermeke született.[21] A kefegyár az alábbi kiállításokon vett részt: 1885. budapesti országos kiállítás, aranyérem, 1901. Soproni Gazdasági Egyesület kiállítása, aranyérem, 1904. évi kamarai kiállítás, aranyérem. Károly 1923-ban, 82 évesen meghalt, ekkor fia, Ottó kezébe került a kefegyár vezetése. Ottó 1889-ben született, nyolcadik gyermekként. Miután kitanulta a mesterséget, külföldre, Münchenbe, Berlinbe, Olmützbe ment ismereteit gyarapítani. 1914-ben bevonult, kétszer megsebesült, majd mint õrmester, kitüntetésekkel szerelt le. 1919-ben megnõsült, feleségül vette Sárfy Karolint. Három lánygyermekük született: Karolin, Margit és Magda.[22] 1925-ben, Trogmayer Ottó vezetésével is díjat nyert a kefegyár, a kamarai kiállításon aranyérmet.[23] Kefekötõ iparjogi engedélyét Ottó 1919-ben váltotta ki, 1940-es halála után felesége özvegyi jogon folytatta az ipart.[24]

1923-ból két hirdetést ismerünk, amelyek Trogmayer Gyula bádogos, valamint Trogmayer Károly és fia kefegyárát reklámozzák (4. és 5. kép).[25] A hirdetésekbõl megtudjuk, hogy Gyula nemcsak épület- és díszbádogozást, hanem fürdõszobák gépészeti kivitelezését, angol árnyékszékek felállítását is végezte. A kefegyár

[21] SL, SVL, IV. 1434. Sopron városi illetőségi lapok
[22] Ősi Sopron megyei nemzetségek, Szerk.: Horváth László, [Sopron, 1940.] 501.
[23] Sopron és Sopronvármegye ismertetője 1914–1939, Szerk.: Horváth László – Madarász Gyula – Zsadányi Oszkár, Sopron, 1934. 236.
[24] SL, SVL, IV.B.1417. Sopron város I. fokú közigazgatási hatósága iratai, Mutatók, 169 d.
[25] Sopron város és vármegye címtára, Sopron, 1923., 91. sz. hirdetés.

reklámján az 1885-ös budapesti országos kiállítás aranyérme, valamint az 1904-es kamarai kiállítás aranyérme látható, az alapítás évével. A felsorolásban szerepelnek különféle kefék, pamacsok, szivacsok és porlók.

1930-ban az épület birtokosaként már a besztercei születésû, 48 éves volt tüzér õrnagy Göbölös Árpád jelenik meg.[26] Egy évvel késõbb a tulajdonos Göbölös Árpádné Tshurl Fanny volt, aki 1912-ben született Sopronban; atyja neve Károly, anyja neve Rozália.[27]

4. kép. Trogmayer Károly hirdetése 1923-ból

[26] Füredi Oszkár: Dr. Schäffer Emil, SSz. 14 (1960), 379.
[27] Thirring Gusztáv: Sopron házai és háztulajdonosai 1734-től 1939-ig, Sopron. 1941, 41.

5. kép. Trogmayer Gyula hirdetése 1923-ból

Trogmayer Ödön, Ottó öccse 1894-ben született, tizedik gyermekként.[28] Õ nem követte az atyai mesterséget, nem kefekötõként dolgozott. Iparengedélyét 26 évesen, 1920-ban váltotta ki, üveges-ipar szerepel rajta. A jegyzet rovatban Várkerület 69. olvasható, így egy rövid ideig õ is az épületben dolgozhatott. Az 1923-ból származó számla fejlécébõl kiderül, hogy ekkor már a Torna u. 6. szám alatti üzletében üveges, valamint üveg- és porcelánkereskedést mûködtet. A számlát üvegezési munkáról a Füredi-Cavallár cégnek állította ki.[29]

Az épületrõl az elsõ fotót a kitûnõ soproni fotómûvész, az 1896-ban született Diebold Károly készítette 1935 körül,[30] aki fényképészet és fényképnagyítás iparengedélyét 1934-ben váltotta ki.[31] Munkájának legnagyobb részét a mûemlék épületek felvételei jelentik. Topográfiai aprólékossággal fényképezte végig a várost és Sopron megyét, az ábrázolt mûemlékeket, mûtárgyakat dokumentációs hûséggel tudta megfogalmazni a fénykép nyelvén úgy, hogy a tárgy mûvészi lényege, atmoszférája is megjelenik képein.[32] A képen Trogmayer Ottó üzletét látjuk jobb oldalt; a kefegyár a hátsó, udvari szárnyban mûködhetett, a földszinten és az I. emeleten. A bal oldali üzlet felirata: Modern Ékszerészház. A kirakatban különféle órákat, ékszereket vehetünk szemügyre, a másik oldalon, kefegyárhoz illõen, különféle kefék, pamacsok, pemzlik sorakoznak, csüngnek egymás fölött-mellett. Az épületben 1935 februárjában óra-, ékszer- és bijouterie-kereskedésre iparjogi engedélyt kapott az 1894-ben, Debrecenben született Spitzer Ignácné Friedmann Szeréna.[33] Férje, Spitzer Ignác aranymûves, 1888-ban született Budapesten; lányuk, Lili, Sopronban született 1932-ben.[34] A férj volt a Modern

[28] SL IV. 1434. Sopron városi illetőségi lapok
[29] SL XIV.7. Füredi Oszkár építész iratai, 2. d. 20.
[30] Csatkai Endre: Három klasszicista építész, SSz. 6 (1942), 123.
[31] SL IV.B.1417. Sopron város I. fokú közigazgatási hatósága iratai, Mutatók, 164 d.
[32] Környei Attila: A Liszt Ferenc Múzeum Diebold Károly Emlékkiállítása, SSz. 26 (1972), 370.
[33] SL IV.B.1417. Sopron város I. fokú közigazgatási hatósága iratai, Mutatók, 168 d.
[34] SL XV.34.c., Történeti értékű iratokról készült fénymásolatok gyűjt., Holocaust áldozataival kapcsolatos iratok xerox másolata, 1944, 65.

Ékszerészház üzlettulajdonosa. 1944-ben az üzletük már az Ötvös u. 11. szám alatt mûködött.[35]

1936 augusztusában az akkori tulajdonost, Göbölös Árpád ny. tüzérõrnagyot kötelezte Sopron törvényhatósági város polgármestere, hogy a Várkerület 69. számú házának veszélyesen megrepedezett fal- és födémszerkezeteit 24 órán belül támassza alá,[36] továbbá 14 napon belül nyújtson be az épület állékonyságának végleges biztosítására vonatkozó statikai terveket, számításokat. A magánépítési bizottság helyszíni szemlén észlelte a repedéseket, melyek a fõfalakon, valamint a födémeken jelentek meg. A repedések megjelenését annak tulajdonították, hogy az alapok nem elég mélyre kerültek. A tulajdonos szerint az 1936 tavaszán készült utcai bekötõ csatorna szakszerûtlen megvalósulása eredményezte a repedéseket. Mivel nemcsak a csatorna bekötés fölött, hanem az épület más helyein is voltak repedések, valamint Spitzer Ignác üzlettulajdonos bemondása szerint üzletében már 1935-ben is jelentkeztek repedések, a bizottság a tulajdonos felvetését elutasította. A statikai terveket, számításokat, az épület rajzait Füredi Oszkár építész készítette. A benyújtott tervek a tulajdonos érveit igyekeztek szemléltetni, aki egyben szakértõi bizottság felállítását és kártérítést kért a várostól. A kirendelt szakértõi bizottság szakvéleménye alapján kérelmét elutasították.

[35] Csekő Ernő: Adatok és források a soproni zsidóság gazdasági megsemmisítéséről, 1944 II. (Elvett házak, zár alá vett üzletek) SSz. 60 (2006) (továbbiakban: Csekő 2006.), 50.

[36] SL, SVL, IV.B.1404. Sopron Város Polgármesteri Hivatalának iratai, b. Közigazgatási iratok, jj) X. Építészeti ügyek X. 434/936.

6. kép. Várkerületi utcakép az 1930-as években (Fotó: Diebold Károly 1936, KÖH Fotótár)

Füredi Oszkár 1890-ben született Sopronban. Édesapja, dr. Füredi Sándor orvos volt, édesanyja, Füredi Sándorné Goldberg Johanna Dunaszerdahelyen született.[37] Érettségijét 1908-ban tette le a Reáliskolában, szakirányú tanulmányait a Mû-egyetemen kezdte meg. Elsõ építészmérnöki szigorlata után Münchenben folytatta tanulmányait, ahol 1913-ban kapta meg diplomáját. John Herbert Rosenthal és Otto Orlando Kun építészek irodájában dolgozott 1914-ig. Ekkor hazajött, de még ebben az évben behívták katonának. 1918 nyarán többször kitüntetett hadnagyként szerelt le. Fõleg modern stílusban tervezett, de ismerünk néhány szecessziós stílusban készült tervét is.[38] 1936-ban, 46 évesen már sok igényes, modern épület megvalósulása állt a háta mögött. Ilyenek például a Trebitsch-féle Selyemgyár munkáslakóháza, Csengery u. 106. (1925), a római katolikus templom, Brennbergbánya (1928–1930), a Lõver uszoda modernizálása és bõvítése (1934), a Soproni Zsidó Polgári Otthon, Csatkai E. u. 6. (1934), a Nyugdíjas bányászok otthona, Brennbergbánya (1934).[39] Számos, az Alsólõverben megvalósult lakóház, pl. Bettelheim Lipót lakóháza, Mikoviny u. 32. (1933), valamint ipari épületek is az õ keze nyomát õrzik. Az 1930-as évekre, Thurner Mihály polgármester idõszakára esik a modern építészet kibontakozása Sopronban, ebbõl az idõszakból számos munkája maradt fenn. 1918-ban váltotta

[37] SL XV.34.c., Történeti értékű iratokról készült fénymásolatok gyűjt., Holocaust áldozataival kapcsolatos iratok xerox másolata, 1944, 20.
[38] SL XIV.7. Füredi Oszkár építész iratai, 29. cs. 5/6/a-b.
[39] Tompos Ernő: Füredi Oszkár építész, Magyar Építőművészet, (1979:1), 54.

ki építõmesteri ipar engedélyét, a Füredi-Cavallár építési vállalatot Cavallár Ödönnel 1927-tõl 1929-ig mûködtette. 1938-tól az építészeti tervezés és kivitelezés mellett betonkészítmények elõállításával is foglalkozott.[40]

A következõ fotót ugyancsak Diebold Károly készítette 1936-ban (6. kép).[41] Ezen a képen a baloldali üzlet felett már a Stössl órás, ékszerész feliratot látjuk. Stössl Emil 1900-ban született, Lakompak községben. Édesanyja neve Gerstl Katalin.[42] Lakompak azon öt település közé tartozott, ahová a zsidók az 1526-os, Sopronból való kiûzetésük után letelepedtek.[43] Iparengedélyét, melyben órás, aranymûves és ékszerészipar szerepelt, 1922-ben váltotta ki, és sokáig lakásán, a Domonkos u. (ma: Móricz Zs. u.) 15-ben volt üzlete.[44] A Várkerület 69. szám alatti üzletet 1936 körül nyithatta. A fotón szembetûnnek az elsõ emeleti lakás ablakain használt „nyári ablakok", a zsalugáterek. A kétrétegû, ki-be nyíló fa ablakok üvegezett külsõ szárnyait tavasszal levették, és a nyári, napsütéses hónapokra a zsalugátereket helyezték fel. Az árnyékolás mellett, az állítható zsaluelemek kinyitásával a lakás szellõztetését is könnyen meg lehetett oldani.

A Diebold-fotót szemlélve, szinte életre kel a 30-as évek várkerületi hangulata, ahogyan az egymást követõ eklektikus fa portálok elevenné, látványossá teszik a korábban egységes, de kissé egyhangú városképet. Részleteik, faragványaik mûbútor-asztalos gondossággal voltak kidolgozva, a keményfa borításúakat bútorokhoz hasonlóan kezelték, pácolták. A portálok cégfeliratain pedig természetesen az üzlettulajdonosok neve olvasható: Lobenwein Oszkár, Stössl Emil, Trogmayer Ottó, Stühmer, Breuer, Schwarcz József, hiszen ebben az idõben a kereskedõk nevei jelentették a minõséget, a márkát.

A német megszállás, a nyilas kormány hivatalba lépését követõen, 1944 áprilisában sorra jelentek meg a hazai zsidóság gazdasági tevékenységét felszámoló, vagyonát lefoglaló rendeletek. Április 16-án a zsidók vagyonát – ingatlanok, ingóságok, értékpapírok - helyezték zár alá, pár nappal késõbb a zsidó üzleteket és azok árukészleteit foglalták le. A polgármesteri hivatalban 1944. május 1-jén készült, zár alá vett soproni zsidó üzletek listáján 159 üzlet szerepelt, ebbõl 77 volt a Várkerületen.[45] Stössl Emil óra- és ékszerkereskedését, árukészletét is zár alá vették, õt magát gettóba zárták, majd 1944. július 5-én, a Déli pályaudvarról deportálták a többi 1800 zsidó áldozattal együtt. Lakhelyét, a Domonkos u. 15. számú házat, melynek tulajdonosa Goldschmied Mátyás volt, berendezésével együtt „nacionalizálták" a többi 198 zsidó tulajdonú ingatlannal egyetemben. A Várkerületen ebben az idõben 40 háznak volt zsidó tulajdonosa. Stössl Emillel egy idõben zárták gettóba, majd deportálták az elõzõ üzlettulajdonost, Spitzer Ignácot és feleségét, valamint 12 éves kislányukat, Lilit is. A 159 zsidó üzletért nem kevesebb, mint 3000 kérvény érkezett. 1945 februárjában,

[40] SL, SVL, IV.B.1417. Sopron város I. fokú közigazgatási hatósága iratai, Mutatók, 164 d.
[41] dr. Tuskó Lászlóné tulajdona, akinek ezúton mondok köszönetet azért, hogy a fotót rendelkezésemre bocsátotta.
[42] SL XV.34.c., Történeti értékű iratokról készült fénymásolatok gyűjt., Holocaust áldozataival kapcsolatos iratok xerox másolata, Deportáltak listája, 1944, 68.
[43] Raab Márton: Sopron zsidóságának múltjából és jelenéből, SSz. 11 (1957) (továbbiakban: Raab 1957.), 244.
[44] SL, SVL, IV.B.1417. Sopron város I. fokú közigazgatási hatósága iratai, Mutatók, 168 d.
[45] Csekő 2006. 48–49, 51–53.

amikor Budapest már elesett, a felszabadítók pedig a Dunántúlon közeledtek, Sopronban a zsidó üzletek feliratainak eltávolítását szorgalmazták.[46]

1945. április 1-jén a szovjet hadsereg felszabadította Sopron városát. A Sopronba visszaérkezett deportáltak és munkaszolgálatosok névjegyzékében 183 fõ szerepel, ebbõl 40 nõ és 143 férfi.[47] Stössl Emil túlélte a deportálások borzalmait, visszatért Sopronba. A Spitzer család minden tagja Auschwitzban mártírhalált szenvedett. Az egyik túlélõ, Davidovics Lajos üveges így írta le az akkori élményeit, 1945. június 8-án kelt levelében: „A helyzet a legsivárabb. Üzletek kirabolva, házak lerombolva egészen a földig, például az enyém is, lakberendezés mindenhol oda van. … Az üzlethelyiségben jelenleg orosz katonák vannak. Lakberendezésünk senkinek sincs meg, ellenben igyekszünk azt apránként visszaszerezni azoktól, kik ilyent kiigényeltek, vagy vettek a Pénzügyben. … Bútort még csak valahogy össze lehet hozni, ellenben dunyhák, vánkosok, pokrócok egyáltalán nincsenek. De ez csak a kisebbik baj volna. A szomorú az, hogy az idõsebbek, gyermekeink, fiatal anyák visszajövetelére kevés a remény."[48]

Sopron 1944–1945. évi bombázása során a Várkerületen a portálok jelentõs része megsérült, sokuk a kereskedõházakkal együtt elpusztult. Legalább ekkora, ha nem nagyobb pusztítást okozott a kereskedelem és az ipar államosítása 1948–1950 között. 1950-ben tömegével „mondták vissza" Sopronban is iparengedélyüket az addigi iparosok, gyártók.[49] Megszûnt a portálok vetélkedését kiváltó verseny, a monopolhelyzetbe került állami vállalatokat semmi nem ösztönözte igényes, minõségi üzletportálok építésére. A kivitelezõi, tervezõi háttér is megszûnt, mivel az addigi gyárakat, üzemeket szintén államosították, tulajdonosaikat, vezetõiket elküldték, a mérnököket „állami tervgyárakba" kényszerítették. A portáltervezés – mint önálló szakma – megszûnt. A megmaradt kirakatok megteltek az abszolút hiánygazdálkodás termékeivel: konzervekkel és politikai dekorációkkal.[50]

Az 1949-ben készült, Sopron város Építészeti Hivatalának házjegyzéke alapján az épület tulajdonosa Göbölös Árpádné volt[51] egészen 1952-ig.[52] Az 1952. évi 4. törvény alapján a házat államosították, miképpen ebben az idõszakban került a magyar állam tulajdonába az üzletek nagy része is. Ugyanebben az évben elkészül Sopron mûemléki és városképi térképe, amely az 1953-ban, a Mûvelõdési Minisztérium Múzeumi Fõosztályának gondozásában megjelent Sopron városképi- és mûemléki vizsgálata c. kézirat melléklete lett. A mûemléki és városképi térkép a Színház utca, Széchenyi tér és ekkor már Lenin körút által körbezárt Belváros új foghíj beépítéseinek, javasolt szanálásainak, valamint az épületek védettségi típusának feltüntetését tartalmazza.

---

[46] Raab 1957, 252.
[47] SL XV.34.c., Történeti értékű iratokról készült fénymásolatok gyűjt., Holocaust áldozataival kapcsolatos iratok xerox másolata, Névjegyzék a Sopronba visszaérkezett deportáltakról ill. munkaszolgálatosokról, 1.
[48] Soproni Zsidó Hitközség iratai, rendezés alatt, 1945.
[49] SL, SVL, IV.B.1417. Sopron város I. fokú közigazgatási hatósága iratai, Mutatók, 166–169 d.
[50] Ferkai 1997, 36.
[51] SL, SVL, IV.1412. Sopron város Építészeti (Mérnöki) Hivatalának iratai, Házjegyzék 1949, 175.
[52] SL XXIV. 218. Soproni Földhivatal iratai, Telekkönyvi betétek, Sopron, 84 tb., 12975 tb.

A középkori várfal-rendszer kiszabadításának, bemutatásának gondolata az 1939-ben hatályba lépett, új városfejlesztési tervben már szerepelt.[53] Igaz, itt még csak megfogalmazott célként jelent meg a „várfalak hozzáférhetõvé tétele", de sem a megvalósítás idõrendjére, sem a költségekre nem volt elõirányzat. A második világháborúban elpusztult várkerületi üzletházak mögül elõbújt nagyrondella, illetve a mellette lévõ hosszabb várfalszakasz megjelenése kezdeti lökést adott a városfalak kiszabadításának tervéhez. Fábján Lajos polgármester 1947. október 18-án Füredi Oszkár építészt mint Sopron város törvényhatósági bizottságának tagját és a soproni mûvészeti tanács elnökét bízza meg, hogy a belváros és a várkerületi Bástya tér rendezése ügyében az illetékes minisztériumokkal tárgyaljon.[54] A Soproni Kereskedelmi Testület levélben fordul Füredihez, melyben a „régi, szép Várkerület képének visszaállítását, egységének megmentését" szorgalmazta.[55] A korszak formálódó mûemlékes szemléletmódja alapján a bástya és a várfalszakasz példaértékû helyreállítása, bemutatása 1950-re elkészült, és létrejött a Bástya tér.[56]

7. kép. A Lenin krt. 70. 1952-ben (Fotó: Diebold Károly, Soproni Múzeum)

Az 1952-ben készült mûemléki és városképi térkép az Elõkapu és a Bástya tér közötti várfalszakasz bemutatásához szükséges bontásokat, szanálásokat is

[53] Bergmann Pál: Sopron városfejlesztési terve. SSz. 3 (1939), 231.
[54] SL XIV.7. Füredi Oszkár építész iratai, 21. d.
[55] SL XIV.7. Füredi Oszkár építész iratai, 21. d.
[56] Gerő László: Megelőző műemlékvédelem, Bp., 1950. 24.

kijelölte
(7. kép). A várfalak kiszabadításának ára a várkerületi házak hátsó épületszárnyainak, traktusainak az elbontása volt. A Lenin körút 70. számú, „U"-beépítésû lakóház esetében a hátsó, várfalnak épült "L" alakú, mûhelyeket, kiszolgáló helyiségeket tartal-mazó kétszintes épületszárnyat kellett elbontani. A mûemléki javaslat szerint „a földszinten lévõ üzletportálok eltávolítandók, és a régi üzletbejáratok és kirakatok állítandók helyre". A vizsgálathoz készült fotón a volt Stössl-üzletet bezárva találjuk, a még kivehetõ Trogmayer feliratú bolt kirakatában kis tárgyak sorakoznak. Az utcai homlokzaton még látszanak a háború rombolásának nyomai.

8. kép. A felújítás elõtti állapot 1959-ben (KÖH Fotótár)

A fenti mûemléki javaslat hûen tükrözi az idõszak hozzáállását, viszonyulását a kapitalizmus, a szabad magánkereskedelem idõszakából megmaradt üzletportálokhoz, egyben az elõzõ század építészetéhez. A portálok többségét itt Sopronban is elbontották, helyettük többnyire egy „mûemlékes-régi" homlokzat kialakítás készült. Ezzel együtt a mûemléki helyreállítások, kutatások sok pozitívumot hoztak: a Belvárosban, a Bécsi dombon és másutt számos épületben elõkerültek középkori nyílások, részletek, amelyek a mai napig gazdagítják az épületek megjelenését, gyarapítják történeti ismereteinket.

1958 augusztusában az É. M. Győri Tervezõ Vállalat Soproni Tervezõ Irodája elkészítette az épület alapos, kiviteli terv szintû felmérési terveit.[57] Az alaprajzokból leolvasható, hogy az üzletek, illetve az elsõ emelet helyiségei deszkaborításúak voltak, a második emeleti bõvítés helyiségeiben parketta és lapburkolat volt. A hátsó épületszárny mindkét szintjén mûhelyeket találunk. Viszonylag pontosan ábrázolták a bontásra ítélt üzletportálokat is. A felmérési terveket Németh Ferenc csoportvezetõ írta alá. Ugyancsak ebben az évben történt meg az épület védetté nyilvánítása: építészeti értékei alapján miniszteri döntéssel mûemlék jellegûvé nyilvánították.[58] Az ötvenes évek végén háromféle kategóriába sorolták az épületeket védettség szempontjából: mûemlékek, mûemlék-jellegûek, valamint városképi jelentõségûek. Az épületrõl 1959-ben készült fotó (8. kép)[59] fontos információkat tartalmaz az üzletekkel kapcsolatban. A Stössl-féle üzlet helyére Népmûvészet, Háziipar (Népmûvészeti és Háziipari Szövetkezeti Vállalat, Budapest) elnevezésû bolt költözött, a Trogmayer-féle üzlet kirakata üres, ekkor már nem mûködött.

1960 júliusára készültek el az átalakítási tervek.[60] A földszinten lévõ két üzletet elválasztó válaszfalat elbontották, és egy üzletet alakítottak ki, Népmûvészet, Háziipar névvel. A teljes udvari szárny is elbontásra kerül, az udvari folyosón lévõ WC-ket áthelyezték a fürdõszobákba. Az utcai homlokzaton, a kibontott bejárati kapu keretének mintázatát, valamint méreteit „vetítették ki" az új földszinti homlokzatra, így alakult ki az emeleti ablakok tengelyével megegyezõ, háromtengelyes nyíláskiosztás. Az üzlet nyílászárói a korra jellemzõen fém anyagúak voltak, hõszigetelt üvegezéssel. Az üzlet profilját az akkor divatos neonreklám felirat hirdette. Az épület felújításának terveit dr. Kubinszky Mihályné készítette. Az építési engedélyt a Soproni Ingatlankezelõ Vállalat (rövidítve: IKV) kérelmezte és kapta meg. Ekkor bontották el az épület várfalig húzódó, kétszintes hátsó traktusait.

---

[57] SL, SVL, XXIII.509.a. Sopron Városi Tanács VB. Építési és Közlekedési Osztály iratai, 14748/1960.
[58] KÖH Nyilvántartás: http://ivo
[59] KÖH irattár, OMF műemlék jellegű épületek vizsgálata, 1960. XXXIV. k., 41/27.
[60] SL, SVL, XXIII.509.a. Sopron Városi Tanács VB. Építési és Közlekedési Osztály iratai, 14748/1960

Ritka pillanatot örökít meg a Lenin krt. 70. épületrõl 1960-ban készült fénykép, amely az Országos Mûemléki Felügyelõség Távlati Tervének vizsgálati anyagában található (9. kép). A földszinti üzletportál már elbontásra került, így elõtûnik a Schármár Károly-féle, 50 éve készült portál átalakítás mögötti homlokzat, a maga esetlegességével. A szépen megkomponált hajdani portál elfedte a földszinten inkább tartószerkezetként funkcionáló homlokzatot, ahogyan tette ezt a több mint száz éve készült elsõ portál is. Az emeleti szinteken már az elkészült homlokzat felújítást látjuk. Az elõzõ képekhez képest szembetûnõ változás, hogy az eddig inkább egyszínû, egytónusú homlokzaton a homlokzati síkból kiálló épületszobrászati díszek, párkányok, nyíláskeretezések erõs kontrasztot képeznek a sötétebb színû homlokzatszínezéssel. Az 1904-ben íródott építési szabályrendeletben a homlokzatok színezésével kapcsolatban az alábbiakat olvashatjuk: „A vakolattal ellátott külsõ falsíkoknak rikító, általában szemet sértõ színt adni, azokat feketére mázolni vagy fehérre meszelni vagy színezni tilos."[61] A korábbi századokban, habár az épületeken megjelentek különbözõ homlokzatdíszek, párkányok, szobrok, tagozatok, azokat a homlokzattal megegyezõ színben festették le, és a fény-árnyék hatás váltakozása emelte ki szépségüket. A 60-as évekre már „divattá" vált az épület tagozatok kiemelése, a homlokzattól eltérõ, többnyire világosabb színezéssel.

[61] Wälder József: Sopron szab. kir. város területére érvényes építési szabályrendelet, Sopron, 1904. 43.

9. kép. Ritka pillanatkép: a Schármár-féle kirakatot már elbontották (KÖH Fotótár)

Az 1966-ban, az „amnesztia hetén" készült fotó baloldalán megjelenik az épület felújított homlokzata, de rálátunk a többi, mellette sorakozó Lenin körúti házra is (10. kép).[62] A körutat ellepõ gépkocsi áradat az 1956-ban emigrált honfitársaink tulajdonát képezte, hiszen abban az idõben ennyi nyugati autó nemhogy Sopronban, de még a megyében sem volt. A hazalátogatók a gyermekeknek már Sopron határában cukorkákat, csokoládét osztogattak. Az üzletek fölötti reklámfeliratok az üzletek profilját hirdetik – Népmûvészet, Háziipar, Papír-írószer, Édesség, Konfekció –, a valamikori bérlõk nevei teljesen eltûntek. A régi képeslapokon is látható kockakõ burkolat helyén, a fotón aszfaltburkolatot látunk. A Várkerület aszfaltozása, máig is meglévõ kialakítása, közterületeinek rendezése a második világháború éveiben készült el.

[62] dr. Tuskó Lászlóné tulajdona.

10. kép. A Lenin körút 1966-ban, az amnesztia hetén

A következõ kis építési mozzanat az épülettel kapcsolatban 1975-ben történt.[63] A Népmûvészeti és Háziipari Szövetkezeti Vállalat megrendelésére a dombóvári Vegyesipari Szövetkezet világító reklám emblémát kívánt elhelyezni az épület homlokzatára. Az Országos Mûemléki Felügyelõség a mûemléki hatósági hozzájárulást megadta, a reklámberendezés az üzlet bejárata fölé kikerült. A közeli fotón jól kivehetõk az 1960-as felújítás, átalakítás részletei, a homlokzat színezése itt már újra egytónusú (11. kép).

1978-ban Kissné Nagypál Judit vezetésével egy alapos elõkészítõ munka látott napvilágot, amely a vizsgált épületünket is érintette. Elkészült a Sopron városfalainak kiszabadítására, bemutatására, környezetének rendezésére vonatkozó intézkedési terv.[64] A terv nyolc szakaszra ütemezte a városmagot körülölelõ városfalgyûrû bemuta-tásának teendõit, és részletesen vizsgálta a hármas várfalgyûrû és a közrezárt zwingerek (várfalak közötti falszorosok) meglévõ szakaszainak állapotát. Foglalkozott továbbá a Várkerület és a városmag felõli városfalakat kísérõ 130 épület várfallal való kapcsolatával, mûemléki és városképi értékével, mûszaki állapotával, lakásfeltételeivel és tulajdonviszonyával. A tervben szereplõ bontások, módosítások, átalakítások, felújítások nemcsak a várfalak bemutatását, az épületek és a városkép javítását szolgálták, hanem az ott élõk szociális érdekeikkel is egybeestek – szerepelt indoklásként. Az OMF magára vállalta a védõmûvek helyreállításával

[63] SL, SVL, XXIII.509.a. Sopron Városi Tanács VB. Építési és Közlekedési Osztály iratai, 19204/1975
[64] SL, SVL, XXIII.509.a. Sopron Városi Tanács VB. Építési és Közlekedési Osztály iratai, feldolgozás alatt

kapcsolatos munkákhoz a tudományos kutatás személyi és anyagi feltételeinek biztosítását, az építészeti tervek elkészítését, a helyreállításhoz szükséges kivitelezõi hátteret és évenként átlag 1 millió Ft anyagi hozzájárulást.

11. kép. A Népmûvészet, Háziipar íves üzletnyílásai 1975-ben

Az intézkedési terv I. üteme a Várostorony, Storno-, Tábornok- és Fabricius-ház bástyakert felõli környezetének rendezését tûzte ki célul, és elindította a Lenin körút 48–72. számú épületek Városház utcára nézõ tûzfal lezárásának megszüntetését. A terv a kis udvarokban lévõ szükséglakások, sufnik, toldalékok, mûhelyek bontása után az immár összefüggõ udvarok rendezését határozta meg. A várfalak felé a bontások után kialakuló, a kiásott pinceszintet is tartalmazó hátsó homlokzatok átalakítása, rendezése szintén szerepelt a kitûzött feladatok között. A terv mellékleteként az állami kereskedelem és szolgáltatások, a magánkereskedelem és a szövetkezeti szolgáltatások listája található, címmel és megnevezéssel. A listák alapján jó betekintést kapunk az akkori üzletek profiljáról, valamint az állami és magánkereskedelem százalékos viszonyáról. 1978-ban az állami kézben lévõ kereskedelmi üzletek és szolgáltatások mennyisége a Lenin körúton 68, a szövetkezeti tulajdonban lévõké 10, míg a magánkereskedelemé 11. Százalékos arányukat tekintve, a magánkézben lévõ üzletek 14,1 %-os jelenléte jóval alulmarad az állami és szövetkezeti tulajdont képviselõ, 85,9 %-ot kitevõ üzletekkel és szolgáltatásokkal szemben.

1981-ben, a Lenin krt. 70. második emeleti lakója a várfalakra nézõ konyhájának és fürdõszobájának fûtését szabadlevegõs gázkonvektor

elhelyezésével kívánta megoldani. Kérelmét a Mûemlék-felügyeleti Osztály elutasította, és elektromos hõsugárzó kiépítését javasolta.[65] Sopron Város Tanácsa Mûszaki Osztályának csoportvezetõ fõmérnöke, dr. Kubinszky Mihályné, az OMF-nek írt levelében kérte, hogy döntésüket vizsgálják felül, mert a Dávid Ferenccel történt helyszíni szemle alapján megállapították, hogy a gázkonvektorok elhelyezése közterületrõl nem látható. Az OMF döntését felülvizsgálva engedélyezte a szabadlevegõs gázkonvektorok elhelyezést a bástyasétány megnyitásáig. A kérelemhez mellékelt hátsó udvar felõli fotón a szomszédos épületek még el nem bontott, hátsó épületszárnyait is látjuk, nekiépülve a városfalnak (12. kép).

Négy évvel késõbb, 1985 májusában, a Népmûvészeti Vállalat megbízásából a Soproni Tervezõ GMK építésze, Vajda Géza elkészítette az épület földszinti üzletének átalakítási, illetve a pinceszinten nyilvános WC kialakításának terveit.[66] Az üzlet egy részében a Hungar Hotels Vállalat kávézó sarkot kívánt kialakítani úgy, hogy a Hungar Hotels tevékenységét propagáló reklámanyag elhelyezésére is mód nyíljon. Az üzlet fennmaradó területe a Háziipari Szövetkezet népmûvészeti termékeinek árusítására lett berendezve. Fontos momentum, hogy a 25 éve elbontott, 1910 májusában készült Schármár-féle fa portálhoz hasonló fa üzletkirakat készült, az idegenforgalmi funkciónak megfelelõ színvonalat biztosítva. A közös üzemeltetésû Népmûvészet – Hungar Hotels üzletben ismét két „vállalkozás" jelent meg, szinte ismételve az államosítás elõtti periódust. A földszinti átalakítás a tervek szerint a pinceszinti nyilvános WC kialakításával folytatódott volna, de ez már nem valósult meg.

1989 novemberében, a Soproni Ingatlankezelõ Vállalat megbízásából az Észak-dunántúli Tervezõ Vállalat (Gyõriterv) Soproni Irodája elkészítette a Lenin krt. 70. és az Elõkapu közötti várárok udvarrendezési kiviteli terveit.[67] A terveket Hámori Gábor jegyezte. A tervezéshez az alábbi, korábban készült terveket vették alapul: Sopron városfal-rehabilitáció terve (Váti, 1986), Sopron, Lenin krt. 60–68. sz. lakóépületek felújítási terve (Váti, 1983), Sopron, Lenin krt. 72–76. sz. lakóépületek felújítási tervei (Soproni Tervezõ Iroda, 1985), Sopron Városfalak Elõkapu-Fórum átjáró közötti szakasz felújítási terve (OMF, 1988). A tervezési programot „közigazgatási bejáráson" egyeztették az érdekeltekkel. A Lenin krt. 70. számú épületrõl megtudjuk, hogy a földszinti FOLKART üzlet a Népmûvészeti és Háziipari Vállalat tulajdonában van, és itt érdekelt a Hungar Hotels Vállalat is. A terveken a presszó funkció bõvítésével számoltak, ezért az udvari oldalon teraszt terveztek. A szomszédos 66. és 68. számú épületek „hátsói" még lebontásra vártak, az 54. és 56. számú épületek udvari frontjai befejezetlenek voltak.

[65] SL, SVL, XXIII.509.a. Sopron Városi Tanács VB. Építési és Közlekedési Osztály iratai, 19966/1981
[66] OMF Tervtára 21402.
[67] OMF Tervtára 27928.

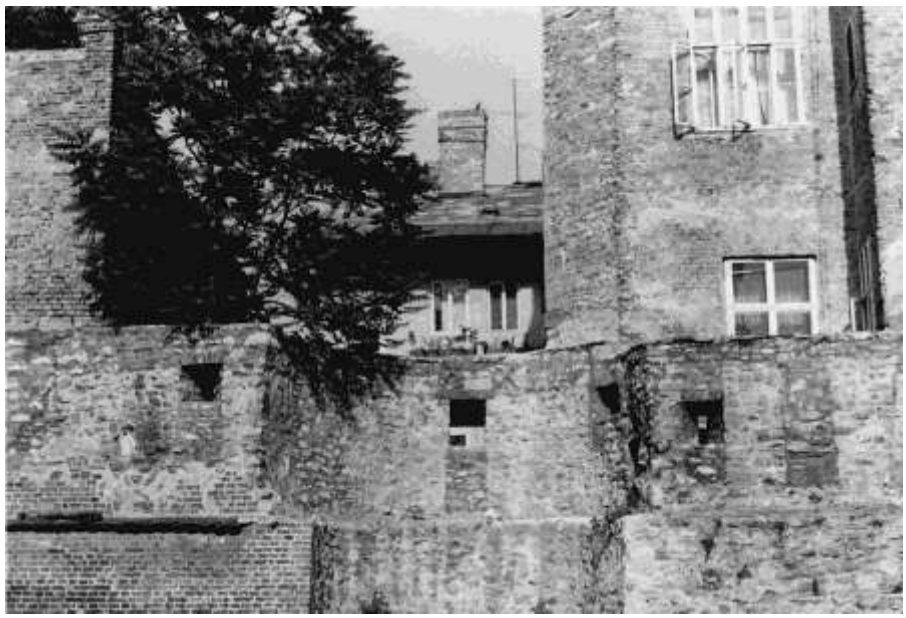

12. kép. A Lenin krt. 70. udvari nézete az elbontott szomszédos épületszárnyakkal (1981)

Az 1991. évi XXXIII. tv. 3. paragrafusára hivatkozva Sopron polgármestere a Gyõr-Moson-Sopron Megyei Vagyonátadó Bizottságtól kérte az állami tulajdonban lévõ Várkerület 70. számú mûemlék ingatlan önkormányzati tulajdonba adását. 1993. december 21-én kelt határozata alapján a Bizottság az épületet néhány feltétellel Sopron Megyei Jogú Város Önkormányzata tulajdonába adta.[68] 1997-ben a Várkerület 70. számú épület 209 m²-es telkét megosztással módosították 111 m²-re. Az épülethez tartozó telek immár csak a külsõ határoló falai által elfoglalt terület, a többit leválasztották a készülõ várfalsétány közterület számára. 2000-tõl az ingatlan társasházi tulajdon.[69]

Az épület több mint kétszáz éves építéstörténetét, a benne folyó vállalkozások, üzletek, családok, tulajdonosok történeteit és a politikai-társadalmi környezet változásait szemlélve látjuk, hogy a II. világháború, valamint az azt követõ államosítás nemcsak emberekben, emberéletekben végzett iszonyú pusztítást, hanem az a mûszaki, szakmai tudás is elveszett, amely addig a korábbi generációk munkája, tapasztalata során felhalmozódott. Ehhez a vesztességhez még hozzáadódik az 1946-ban történt magyarországi németek kitelepítése, amely a soproni németség jelentõs részét érintette.

Az épület több mint 130 évig egy polgárcsalád tulajdonában állt. Az üzletek és a mûhelyek, valamint az I. emeleti lakás bérbeadása egy iparos család egymást követõ generációinak olyan hasznot eredményezett, amelybõl az épület

[68] KÖH irattár, Gy-M-S Megyei Vagyonátadó Bizottság iratai 1993–1994, ikt. sz.: 1019/70/93.
[69] Soproni Körzeti Földhivatal adatai

fenntartása, jó karban tartása megvalósítható volt. A 40 évig tartó állami gyámkodás idõszaka nem kedvezett a magánkereskedelemnek, az 1960-ban elbontott üzletportál helyén 25 évvel késõbb, a rendszerváltás közeledtével született újabb, a Várkerületre jellemzõ üzletkirakat. Az 1948-ban életbe lépõ lakásügyi törvény értelmében az emeleti lakásokat különbözõ családoknak utalták ki. A lakásokat az idõs bentlakók az önkormányzati tulajdonba adás után megvásárolhatták, így alakult ki a mai társasházi tulajdonforma.

Téri adottságaiból, helyzetébõl fakadóan – a feltöltött várárokra épült, nekitámaszkodva a várfalnak – az épület fölött Damoklész-kardjaként lebegett a várfalsétány megnyitása, hátsó traktusainak az elbontása. Ma az épület telekterülete egybeesik a külsõ falak által határolt területtel, így udvarral, kerttel már nem rendelkezik. Elveszítette azt a hát(só)teret, amely egy vállalkozás mûködése számára életbevágóan szükséges. A pinceszintig kiásott hátsó homlokzata – a szomszédos épületekhez hasonlóan – tervezetlen, a várkerületihez képest dísztelen, szinte funkcionalista. A ház kétarcú lett: az utcai a régi, „boldog békeidõket" idézi, a hátsó a kelet-európai cifra, huszadik századét.[70]

[70] A szerző köszönetét fejezi ki a Soproni Levéltárnak a tanulmányban közölt adatok és tervek felkutatásában nyújtott segítségért. Külön köszönet illeti Polán Miklósné Szilviát.

MŰHELY

CSISZÁR ATTILA –
FRANTA DEZSÕ

A gartai bíróláda restaurálása

A Sopron megyei Garta község bíróládája 1958-ban került a Rábaközi Múzeum[1] gyûjteményébe, majd állandó kiállításába.[2] A megviselt, szándékos rongálás nyomait magán viselõ mûtárgyon közgyûjteménybe kerülése óta csupán tisztítást végeztek. A Soproni Múzeum új kapuvári állandó kiállításának elõmunkálatai során került a figyelem középpontjába (1. kép).

1. kép. A gartai bíróláda restaurálás elõtt (Csiszár Attila felvétele, 2010)

A Garta földrajzi név Kapu vára és a hozzá tartozó birtokok 1597. évi összeírásában fordul elõ elõször: „Ordoy Zanto Mihály”-nak „az ordoy földön

[1] Ma a Soproni Múzeum kiállítóhelye.
[2] Leltári száma: Soproni Múzeum, Rábaközi Muzeális Kiállítóhely (a továbbiakban SoM-RMK) 117.1958.

volt halász vize az Gártha vizen,[3] kirûl semmi ebed halat nem attak".[4] Az azonos nevû falut a Wesselényi-féle összeesküvésben való részvételéért késõbb lefejezett Nádasdy Ferenc, Kapuvár földesura alapította 1663-ban. A várban szolgálatot teljesítõ fegyveres hajdúknak engedélyt adott arra, hogy a Kis-Rába jobb partján, a várhoz közeli puszta helyen („in deserto quodam prope arcem Kapuvár situato") maguknak telket foglaljanak, és arra házat építsenek.[5] Ugyanebben az esztendõben kiadott kiváltságlevelében a várban egy hónapig tartó ingyen „õrállás", valamint évi három forint megfizetése fejében Nádasdy mentesítette a lakosokat mindenféle úrbéri szolgálat alól[6] (2. kép).

2. kép. Gróf Nádasdy Ferenc 1663. évi kiváltságlevele (SoM, RMK-TD, leltározatlan anyag)

[3] A magyar nyelv *g*V*r*-kezdetű szótövei majdnem mind szláv eredetűek, így lehetséges a honfoglalás előtti szláv, vagy még ősibb, közös areális eredet. A mai magyar nevezet valószínűleg térszínformanévből, némi hangmódosulás révén alakult ki. **Grto* szóalakot feltételezve, magyar torlódásföloldással *goroto→garato→garta* változat-, illetve változássor valószínűsíthető. Eredetileg 'mocsárból, vízből kiemelkedő dombos hely, földhányás, átjáró, gázló' jelentése lehetett, ez esetben talán a határvédelemmel kapcsolatos 'őrhely, gát' stb. szerepű korábbi építményt jelölhetett (Dr. H. Tóth Tibor nyelvész [Pázmány Péter Katolikus Egyetem BTK Magyar Nyelvészeti Intézet] szíves közlése.).

[4] OL, P. 108, Rep. 65, No 57. Urbarium Arcis Kapu, 1597.

[5] SoM-RMK-TD, a gartai bíróláda iratai, leltározatlan anyag . Gróf Nádasdy Ferenc 1670. évi telepítő levelének másolata.

[6] Uo. Gróf Nádasdy Ferenc 1663. évi privilégiumlevelének másolata..

A „muskatírosok városa”-nak benépesítése után néhány évvel, ismeretlen körülmények között, osztrák telepesek érkeztek a még üres házhelyekre.[7] Nádasdy 1670-ben kelt újabb szabadságlevelében megerõsítette, és az újonnan beköltözött németekre is kiterjesztette a korábban biztosított kedvezményeket.[8] A jövevények néhány emberöltõ alatt beolvadtak a magyarságba, az idegen etnikumról ma csupán a németes hangzású családnevek tanúskodnak.[9]

A községi adminisztráció során keletkezett iratanyag, valamint a község pecsétnyomójának õrzésére szolgáló, késõreneszánsz stílusjegyeket viselõ láda feltehetõen röviddel a falu alapítását követõen, (talán az 1683-as török-tatár pusztítás[10] után) készült. Garta 1923-ban Kapuvárral való egyesítése után a benne levõ iratokkal együtt ismeretlen okból nem került a kapuvári községháza irattárába, azokat Garta utolsó bírája, idõsebb Szakács István, majd halála után leszármazottai õrizték tovább. A ládát és a zömmel 18–19. századi iratanyag egy részét fia, ifjabb Szakács István, majd az iratok fennmaradó részét, unokája, Szakács Imre ajándékozta a múzeumnak.[11]

A bíróláda iratainak, a község számára nyilván a legnagyobb jelentõséggel bíró, ezért külön lajsromban nyilvántartott részét a jogbiztosító iratok, az 1663, és 1670. évi kiváltságlevél másolatai, valamint ezek különbözõ korokból származó megerõsítései, a faizással, legeltetéssel, valamint a privilégiumban foglalt vámmentességgel kapcsolatos iratok képezik.[12]

Az iratanyag mennyiségét tekintve legnagyobb, és talán legértékesebb részét a kisebb részben 18. század végi, nagyobb részben 19. századi vagyonleltárak (úgynevezett „conscriptionalis level”-ek) és végrendeletek („testamentum tétel”-ek) teszik ki. A különbözõ célból felvett leltárak középpontjában általában az ingatlan vagyon, a Gartán „hely”, „hajdúhely” néven emlegetett telek, valamint a lakóház áll. A változó részletességgel felvett ingó vagyon, a gazdálkodás vagy a mesterségek szerszámai, a kamrában, a konyhában és a szobában összeírt

---

[7] OL, E.156, U et C 156/2.

[8] SoM-RMK-TD, a gartai bíróláda iratai, leltározatlan anyag .Nádasdy Ferenc 1670. évi privilégiumlevelének másolata..

[9] Vámos Ferenc kapuvári főjegyző minden alapot nélkülöző feltevése szerint Nádasdy Ferenc kertész jobbágyokat telepített a faluba, és a falu neve a német *Garten* = ’kert’ szóból ered (Vámos Ferenc: Kapuvár nagyközség múltja és jelene. A Falu. A Faluszövetség hivatalos lapja. 1928. június. 338–444, Budapest, 1928, 12.).

[10] 1683 júliusába a Bécs ellen vonuló török hadak tatár segédcsapatai Bodonhely térségében átkeltek a Rábán és végigpusztították a Rábaközt. (Sarlai Szabolcs: Marsili és a Batthányak a Rába védelmén 1683-ban. In: A Batthyányak évszázadai. Tudományos konferencia Körmenden, 2005. október 27–29. (szerk.: Nagy Zoltán) 139–144. p. Szombathely–Körmend, 2006. 142.)

[11] SoM, RMK-TD 1008–1019; 1293–1307; 1988.107.1–1988.109.1; 2001.1.1–73, valamint 79 db, 2001-ben a gyűjteménybe került, egyelőre leltározatlan irat.

[12] A török kiűzését követő karlócai békekötés (1699) után a gartaiak (és a szomszédos kapuváriak) katonai szolgálata megszűnt. Az új földesúr, Esterházy Pál erre a körülményre hivatkozva megkezdte a szabadalmas települések úrbéres községgé süllyesztését. Mind a gartaiak, mind pedig a kapuváriak privilégiumaik védelmére, illetve azok eredetének bizonyítására a hiteles helyeken (csornai premontrei prépostság, vasvári káptalan) több alkalommal készíttettek másolatot 17. századi kiváltságleveleikről.

használati tárgyak, a lakástextíliák és a viseleti darabok („ládabéliek") a kor jobbágyparasztságáénál (a lényegesen kisebb úrbéri terheket tekintve) szabadabb jogállású gartaiak anyagi kultúrájába engednek bepillantást. A tárgyleltárak bõséges anyagot tartalmaznak például a 18. század végi, 19. század eleji dohánytermesztés eszközkészletérõl.[13]

Az iratok fennmaradó részét különbözõ célból készült összeírások (pl. megyei közmunkákról szóló összírás, állatösszeírás), bírói számadások, gyámügyi iratok, adóslevelek valamint a vármegyei közigazgatás által a községi elöljáróságnak küldött utasítások, körlevelek teszik ki. A bíróláda iratai között õrizték többek között a szomszédos községek határában földtulajdonnal rendelkezõ gartaiak ügyeivel, jórészt a 19. századi tagosításokkal kapcsolatos, az érintett községek elöljárósága által írott leveleket.

3. kép. A láda oldalának alsó része az egykori talppárkányt rögzítõ faszegekkel
(Franta Dezsõ felvétele, 2010)

[13] A munkaigényes növény termesztését Gartán a csekély úrbéri terhek tették lehetővé. (Takács Lajos: A jobbágyrendszer megerősödése és a dohánytermesztés hanyatlása Kapuvár környékén. SSz. 14 (1960), 45–59.)

4. kép. A láda fogantyúja (Franta Dezsõ felvétele, 2010)

5. kép. A fedél egyik sarokverete (Franta Dezsõ felvétele, 2010)

6. kép. A fedél feliratának megmaradt töredéke (Franta Dezsõ felvétele, 2011)

A láda restaurálását 2011-ben Franta Dezsõ restaurátor mûvész (Magyaralmás) végezte. A láda tölgyfából, belsõ fenéklapja (és feltehetõen egykori titkos fiókja) fenyõfából készült. Hosszúsága 63,4 cm, szélessége 37,9 cm, magassága 29 cm. A titkos fiók és az alsó fenéklap a profillécekbõl felrakott talppárkánnyal együtt hiányzott (3. kép). Az oldallapok közepén levõ kovácsoltvas fogantyúk épek, a ládatatest oldallapjainak illeszkedését elfedõ szegõveretek azonban sérültek, hiányosak voltak (1, 4. kép). Fedelét két finoman cizellált vaspánt tartja, és a fedél peremébõl, valamint fejelõléceibõl képzett zárópárkány keretezi. Sarokvereteibõl, és a fedél közepének vaslemezbõl kivágott ötsoros feliratából csak töredékek maradtak (5–6. kép). A láda valamikori erõszakos felnyitása során kitört a zárópárkány egy darabja, a pántok a feszegetéstõl elgörbültek, deformálódtak. Megmaradt az eredeti lemezrugós zárszerkezet (7. kép) a kulcspajzzsal, a zárnak a fedél belsõ oldalára rögzített ék alakú nyelve az azt tartó középsõ pánttal együtt a feltörés következtében kiszakadt, hiányzott. A láda belsejében mindkét oldalon ládafia található.

A restaurálás a fa részek dimetil-formamidos, és a fém részek foszforsavas tisztításával kezdõdött. A fedél zár felõli törött, hiányos zárópárkánya tölgyfa kiegészítést kapott. A középsõ, hiányzó vasalat pótlására a lenyomatok alapján hasonló kovácsoltvas pánt készült, melynek zár felõli, ék alakú végét úgy kellett kialakítani, hogy az pontosan illeszkedjen a zárba. A fedél tetején található lenyomatokból kiegészíthetõvé vált a zár szegecselését eltakaró lemez. A fedél tetején a hiányzó fafelületek pótlása folyékony fával történt.

A láda duplafenekû volt, zárható, titkos fiókkal. A fiók zárszerkezetének nyoma a láda meglevõ fenyõfa fenéklapján látható. A hiányzó, lefeszített alsó fenéklap rekonstrukciója a láda oldalán található nyomok alapján, tölgyfából készült. Vastagsága a lenyomatok szerint megegyezett a tetõ vastagságával. A felsõ profilléc megfelelõ részlete azonos az alsó profilléc titkos fiókja miatt kettévágott profil felsõ részével. Az alsó rész profilíve analóg darabok alapján készült. A zár szegecselésének eltávolítása után lehetõség nyílt a kulcs rekonstruálására. A szegecsek újra felhasználhatóak maradtak, azokat nem kellett kicserélni. A fa száradásból adódó szálirányú zsugorodása természetes folyamat, ezért a fedélen látható 2 mm-es rész kiegészítése indokolatlan lett volna.

A láda tetején található felirattöredék kiegészítése érdekében különbözõ vizsgálatokat kellett elvégezni. Kemény, lágy és közepes röntgensugaras átvilágítás után a fémnyomok egyértelmûvé váltak, de a hiányzó részek rekonstrukciójához kevés információt nyújtottak. Szilikongumi negatívról gipsz pozitív, arról súrlófényben megvilágítva fotó készült, eredmény nélkül. 2 db gipsz pozitívról, egyiket jobbról, másikat balról nagynyomású festékszóróval lefújva, hogy csak a kiálló részekre tapadjon a festék, külön-külön fényképfelvétel készült. A képek összeillesztésébõl használható eredmény ezúttal sem született. Végül infrakamerás mérésre került sor, de ez is kevés volt a rekonstrukcióhoz, így a töredékes felirat feloldása sajnálatos módon a legjobb szándék ellenére is sikertelen maradt.

A restaurálás utolsó szakaszában a fém részekre paraloid B-72 aceton-toluol oldata került. A fa részek a gomba- és rovarfertõzés meggátlása érdekében vegyszeres kezelést, végül a készítés korára jellemzõ viaszgyanta-lakk bevonatot kaptak.kaptak.

A restaurált ládát a Soproni Múzeum kapuvári Rábaközi Muzeális kiállítóhelyének „Kapuvár anno…” címû új állandó kiállításán fogjuk bemutatni (8. kép).

7. kép. A zár szerkezete (Franta Dezsõ felvétele, 2011)

8. kép. A láda restaurálás után (Csiszár Attila felvétele, 2012)

SZILÁRDFY ZOLTÁN

A Domonkos Rend magyar vonatkozásai egy barokk rézmetszeten

A történelmi Magyarországon már Szent Domonkos életében számos Domonkos-rendi kolostor és templom épült, melyek nagy része a török idõkben elpusztult. A 17. század katolikus megújulása hazánk mai területén is jó néhány olyan templomot tart számon, melyek a rend mind kultusztörténeti, mind pedig mûvészeti szempontjából jelentõsek.

A domonkosok budai kolostortemplomának alapítása a királyi vár építésével kapcsolatos. Az 1240-es évek végén IV. Béla a rend nagy támogatója volt. Az 1252-i bolo-gnai nagykáptalan a következõ nagykáptalan színhelyéül a budai kolostort jelölte ki, s a rendi gyûlés 1254-ben le is zajlott. E tények világosan mutatják, hogy ez idõben a bolognaihoz hasonlóan e templom patrónusa Szent Miklós püspök volt.[1]

A fõváros egyik legértékesebb barokk oltára szobraival együtt a Váci utcai egykor Pest középkori dominikánus, ma angolkisasszonyok templomában látható, amelynek oltárképét a budai vízivárosi Szent Anna-templomban foglalkoztatott bécsi akadémikus festõ, Franz Xaver Wagenschön készítette.

Vácott az úgynevezett Fehérek temploma építészetét és értékes berendezését tekintve is a dominikánusok magas mûvészi ízlését bizonyítja. Elég itt Carel van Savoy oltáron lévõ festményére gondolni.[2] Az oltárképeket Franz Anton Maulbertsch munkatársa, Felix Ivo Leicher festette. A fõoltárképen Szent V. Pius pápa könyörgése látható a lepantói csata gyõzelméért, melynek rokokó változata a rózsafüzér királynéjával kiegészülve a kisoroszi plébániatemplom oltárán figyelhetõ meg.

Jelentõs emlékeket találunk a szombathelyi domonkos templomban, melynek kultikus és mûvészeti kisugárzása érezhetõ Vasváron is.[3] A szombathelyi Szent Márton-templom 1668 és 1672 között épült.[4]

Számunkra mégis a soproni dominikánus templom és kolostor a legfontosabb, ugyanis gróf Erdõdy Györgyné gróf Batthyány Erzsébet, akit a legnagyobb jótevõjüknek tisztelhet Szent Domonkos mindkét rendje, már 1674-ben

[1] Entz Géza – Csemegi József: A Hess András téri volt Domonkos-templom romjai. Budapest műemlékei I. Írta: Horler Miklós. Szerkesztő: Pogány Frigyes. Magyarország műemléki topográfiája. IV. kötet. Szerkesztő: Dercsényi Dezső. Budapest, 1955, 347.

[2] Szilárdfy Zoltán: Carel van Savoy váci képének ikonográfiája. *Művészettörténeti Értesítő* XXXV. (1986) 1–2. sz., 68–71.

[3] A vasvári Szent Kereszt felmagasztalása templomról: C. Harrach Erzsébet – Kiss Gyula: *Vasi műemlékek.* Szombathely, 1983, 492.

[4] Uo. 425–429.

letelepítette õket. A mai templomuk 1719 és 1725 között nyerte el végsõ formáját.[5] A Storno-gyûjteménybe nyilván a helyi dominikánusoktól kerülhetett az a 17. századi rézmetszet-rézkarc technikával készült lap, amelyet id. Storno Ferenc unokájától, Gábortól kaptam ajándékba[6] (1. kép).

A metszeten manierista keretezéssel Szent Domonkos térdképe látható minden attribútumával együtt. Egy kortárs jellemzése szerint „…az örvendezõ szív megvidámítja az ember arcát, ezért a külsején is megnyilvánuló jósága és vidám tekintete tanúskodott a belsõ ember tökéletes összeszedettségérõl”.[7] Ezt a típust láthatjuk a Stornóéktól kapott képen.

[5] Csatkai Endre: Sopron és környéke műemlékei. Budapest, 1956. 329.
[6] Szilárdfy Zoltán: A magánáhítat szentképei a szerző gyűjteményéből I. 17–18. század. Szeged, 1995. Kat.: 401.
[7] Libellus de principiis O. P. Acta canonizationis sancti Dominici. Monumenta O. P. Mist. 16. Romae, 1935, 30.

1. kép. Ismeretlen metszõ: Szent Domonkos. 17. század. Rézmetszet, rézkarc.
Székesfehérvári Egyházmegyei Múzeum, Szilárdfy-gyûjtemény

A magyarországi szerzetesrendekrõl az egyik legalapvetõbb tudományos értékû munkát Puskely Mária állította össze.[8] Többször idézi Sigismundus Ferrarius nagy mûvét a prédikáló rend magyarországi tartományának történetérõl.[9] Nem tud azonban a könyv 1637-ben Bécsben készült rézmetszetû címlapelõzékérõl, pedig a képnek számos magyar vonatkozása van. E tipikusan magyar vonatkozású képeket értelmezem e tanulmányomban. E fontos képek még a Hevenesi Gabriel 1692-ben megjelent magyar szentekrõl készült számos rézmetszettel ékes illusztrációit is jóval megelõzik[10] (2. kép).

[8] Puskely Mária: *„Virágos kert vala híres Pannónia...” Példaképek a magyar múltból X–XVII. század.* Budapest, 1994.
[9] F. Ferrarius, Sigismundus: De Rebus Ungaricae provinciae Sac. Ordinis Praedicatorum. [Vienna] 1637.
[10] Hevenesi, Gabriel: Indicia Ungaricae Sanctitatis. Tyrnaviae, 1692.

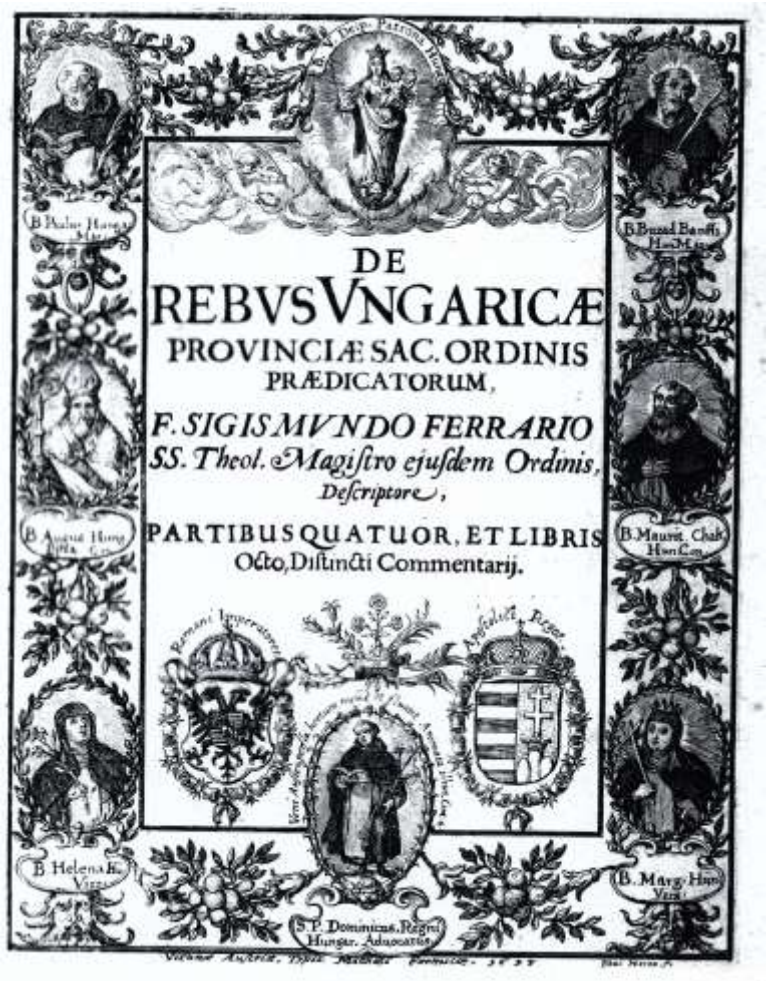

2. kép. Isaac Maior: Címlapelőzék, 1637. Rézmetszet
F. Ferrarius, Sigismundus: De Rebus Ungaricae provinciae Sac. Ordinis Praedicatorum. [Vienna] 1637.

A címlap alján Szent Domonkos (Caleruega, 1170 k. – Bologna, 1221. augusztus 6.) egész alakban jelenik meg, jobbjában könyvvel, másik kezében liliommal, homlokán pedig csillag. Domonkos Magyarország „ügyvédjeként" jár közben, ezért két oldalt a Német-római Császárság és a Magyar apostoli Királyság címerével ábrázolták az erényeinek stilizált virágaival koronázva (3–4. kép).

3. kép. (A 3–11. kép a 2. kép részlete.) Isaac Maior: Szent Domonkos, 1637. Rézmetszet, uo.

4. kép. Isaac Maior i. m.Szent Domonkos a német-római császári koronával ellátott Habsburg címer és a Szent Koronával ékesített magyar címer között, 1637. Rézmetszet, uo.

Domonkos sírját a bolognai Szent Miklós templomban õrizték 1267-ig, a bolognai domonkos templom elkészültéig. Ez azért jelentõségteljes, mert az Európa-szerte híres bolognai egyetemen alapításától kezdve számos magyar diák is tanult. Szent Domonkos kultuszát e diákok is terjeszthették hazánkban. Errõl vallanak a lapon ábrázolt személyek is.

A jobb felsõ sarokban Bánfy Buzád (†1241) 1233-tól domonkos szerzetes látható, akit a tatárok öltek meg 190 társával együtt[11] (5. kép). Alatta különösen fontosnak tartom Boldog Csáky Móric (1270–Győr, 1336. március 20.)[12] miniatûr képét, akivel magam is foglalkoztam (6. kép). A gyûjteményemben lévõ 1750 körüli Joseph Sebastian Klauber és Johann Baptist Klauber rézmetszetében magyarruhás édesanyja kicsiny gyermekét, Csáky Móricot a Boldogasszony oltára elõtt Szûz Máriának ajánlja föl.[13]

[11] Puskely 8. jegyzetben i. m. 178.
[12] Puskely 8. jegyzetben i. m. 238.
[13] Szilárdfy Zoltán: Boldog Csáky Móric dominikánus szerzetes élettörténete és ikonográfiája. In: „Lehet, hogy hülyeség, de...” Az 50 éves Perger Gyulának. Szerkeszetette Székely Zoltán. Győr, 2011. 155–157.

5. kép. Isaac Maior: Bánfy Buzád, 1637. Rézmetszet, uo.

6. kép. Isaac Maior: Boldog Csáky Mór, 1637. Rézmetszet, uo.

7. kép. Isaac Maior: Magyar Boldog Pál, 1637. Rézmetszet, uo.

8. kép. Isaac Maior: Boldog Ágoston püspök, 1637. Rézmetszet, uo.

A címlap bal felsõ sarkában Magyar Boldog Pál (1180k. – ?) látható, akit még maga Szent Domonkos öltöztetett be rendje fehér ruhájába 1221-ben. A legenda szerint társaival együtt hirdették az evangéliumot, és kolostort alapítottak Gyõrben és Veszprémben, majd a kunok között 90 szerzetestársával együtt vértanúságot szenvedett 1240 körül[14] (7. kép). A következõ képen Boldog Ágoston (Trau, 1260 – Luceria, 1332) zágrábi majd luceriai püspököt ábrázolták. Magyar származású volt õ is, Párizsban tanult, majd Boszniában térített, és Károly Róbert tanácsadójaként egy évig Budán is mûködött[15] (8. kép).

Az alsó sorban két nõi szent ábrázolása látható. Boldog Ilona (1240–1270?) a veszprémi Szent Katalin kolostorban Margit elsõ nevelõje volt. Õ az elsõ stigmatizált magyar szent[16] (9. kép).

9. kép. Isaac Maior: Boldog Ilona, 1637. Rézmetszet, uo.

[14] Puskely 8. jegyzetben i. m. 175.
[15] Puskely 8. jegyzetben i. m. 234.
[16] Puskely 8. jegyzetben i. m. 171.

Boldog Margit (Klissza, 1242 – Buda, Nyulak szigete 1270. január 18.) IV. Béla és Laszkarisz Mária legkisebb lánya volt. „A szigeti klastromban Nagyduna mentében", mint Krisztus jegyese kemény vezeklésben, áldozatokban, testvéri szolgálatban misztikus szentként fejezte be életét. Különösképpen a Szent Keresztet tisztelte, melynek kápolnájába temették. Sírja a török idõkig búcsújáró hely volt.[17] Margit jobbjában kereszttel és zsolozsmás könyvével jelenik meg itt.

A nyolc képet gazdag stilizált növények, jelképes gyümölcsök és maszkok sora kapcsolja össze. Az egész metszet legjelentõsebb koronázó alakja a Patrona Hungariae ábrázolása. Ez az igazi Napbaöltözött Asszony kerubfejen áll, kezében jogarral, az országalmát a kezén ülõ kisded Jézus tartja, lába alatt a holdsarló is látszik. Két gyermekangyal pálmával és koszorúval hódol elõttük. Ez a típus már a középkortól kezdve ismert ezüstpénzeinkrõl. A Boldogasszony 17. századi jeles kegyképei a Szeged-alsóvárosi templomban és messzi távolságban az egykori pálos templom oltárképén Sátor-aljaújhelyen egyaránt megtalálhatóak.[18]

A most elõször ismertetett címlapelõzék kiadási adatai: „Viennae Austriae, Typis Matthaei Formicae, 1637, Isaac Maior f." A rézmetszõ, Isaac Maior (1588–1642 után) frankfurti születésû, Prágában, Bécsben és Poznanban tevékenykedõ mester volt.[19]

[17] Puskely 8. jegyzetben i. m. 197.

[18] Szilárdfy Zoltán: Barokk ikonográfiai típusok Szent Ferenc rendjeinek művészetében. In: A ferences lelkiség hatása az újkori Közép-Európa történetére és kultúrájára 2. Szerkesztette Őze Sándor – Medgyesy-Schmikli Norbert. Piliscsaba – Budapest, 2005. 891–935.

[19] http://www.getty.edu/art/gettyguide/artMakerDetails?maker=354 [letöltés: 2012.08.20]

10. kép. Isaac Maior: Boldog Margit, 1637. Rézmetszet, uo.

11. kép. Isaac Maior: Patrona Hungariae, 1637. Rézmetszet, uo.

SOPRONI ARCOK

A Tanár Úr 80 éves. Andrássy Péter köszöntése és önéletrajza

Aligha van olyan soproni polgár, aki ne ismerné Andrássy Pétert, az Evangélikus Líceum nyugalmazott tanárát. A nyugdíjas éveit sem tölti tétlenül a Tanár Úr, szervez, elõad, kiállítást rendez, túrát vezet, cikkeket ír, kiadványokat jelentet meg. Ott van minden fontosabb helyi rendezvényen, sietve közlekedik, intézkedik. Mindezek közben tanít, oktat, de még számon is kér, anélkül, hogy mindezt észrevennénk. Minden megnyilvánulásában benne van tanári mivolta, pedagógus lénye.

Eddigi – iskolán kívüli – tevékenységébõl számot vetve az alábbi statisztikát kapjuk: 11 szakfolyóiratban, 8 heti-, ill. napilapban, 6 idõszaki kiadványban jelentek meg írásai. Önállóan, illetve társszerzõvel, társszerzõkkel 14 könyvet, 368 cikket (ebbõl az Élet és Tudomány hetilapban 102; a TermészetBúvárban 101 közleményt), továbbá 34 lektorálást jegyez. Mások, ill. saját kiadványait 239 fotójával gazdagította, iskolákról, munkaközösségekrõl, tanulói teljesítményekrõl, egyesületekrõl, civil szervezetekrõl mintegy 253 írásos elemzése látott napvilágot. Különbözõ rendezvényeken 114 elõadást tartott, 29 konferenciát, elõadássorozatot, megemlékezést szervezett, ill. vezetett. Önállóan, illetve munkatársakkal 19 kiállítás rendezése, 94 hazai és külföldi tanulmányút, kirándulás szervezése fûzõdik a nevéhez. Utóbbiakon csaknem 2000 meghívott vett részt! Mindezt az iskolai, munkaköri kötelezettségeken kívül, többnyire szabadidõben tette.

Az is tény, hogy múltbéli gyökerei, korábbi megpróbáltatásai, szókimondása miatt kevés elismerés érte eddig. Bár az utóbbi idõszakban mégis honorálták eddigi, részben pedagógiai, részben Sopron érdekében végzett tevékenységét: ugyanabban az évben, 2008-ban az elhivatott szakmai és emberi munkájáért, a jövõ tehetségeinek kibontakoztatásáért a Rátz Tanár Úr Életmûdíjat, ill. a pedagógia, az ismeretterjesztés, a környezetvédelem, a helytörténet területén elért eredményei, Sopron szellemi életében betöltött szerepe, a város iránti elkötelezettsége elismeréséül a Sopron Város Díszpolgára címet vehette át.

A Soproni Szemle Alapítvány Kuratóriuma e helyrõl, 80. születésnapja alkalmából köszönti a Tanár Urat, kíván neki sok erõt, jó egészséget, hogy még sokáig szolgálhasson Sopron polgári életében, s elhivatott pedagógusként taníthasson kicsit és nagyot, gyermeket és felnõttet egyaránt. Megpróbáltatásokat sem nélkülözõ életérõl pedig valljon itt õ maga.

Apai ágon felvidéki, Gömör megyei vagyok. Apai nagyapám Andrássy Péter, ácsmester, templomok, kastélyok (pl. Pelsõc, Betlér) restaurátora, módos kisnemes gazdálkodó. Apai nagyanyám, Katona Zsófia feldebrõi nemes, szõlész-borász szülõk gyermeke. Anyai nagyszüleim az 1800-as évek elsõ felében

települtek Spanyolországból hazánkba. Nevük errõl „árulkodik”: anyai nagyapám Kurdi József, anyai nagyanyám Velez Zsuzsanna.

Apám, Andrássy Márton, 1898-ban született, az iglói tanítóképzõ elvégzését követõen nem kapott tanítói állást a családi otthon (Tornalja) közelében, ezért közigazgatási hivatalnok lett. 1919-1920-ban például a soproni törvényszéknél irodasegédtiszti, 1925-tõl telekkönyvvezetõi, majd vezetõ telekkönyvezetõi állást töltött be. Anyám, Kurdy Ilona, 1900-ban született, házasságkötéséig (1931) Újpesten volt postatisztviselõ.

Egy év múlva költöztünk a Fejér megyei Bicskére, ahová apámat a járásbíróságra nevezték ki vezetõ telekkönyvvezetõnek. 1943-ban az Igazságügyminiszter a III/A fizetési osztályba sorolta, ami akkor méltóságos címet jelentett. Ezért 1947-ben „B” listás elbocsátást kapott, gyermekeinek ez 1948-tól pedig „osztályidegen” származást jelentett a középiskolában, illetve a továbbtanulás elbírálásában. A helyi elemi iskola négy osztályának elvégzését követõen írattak be szüleim a tatai kegyestanítórendi (piarista) Gróf Esterházy Miklós Gimnáziumba, illetve a Kapucinusrendi Diákotthonba („Sera-ficum”). Piarista és kapucinus szerzetes tanáraim, nevelõim (pl. elsõ magyar tanárom a gimnáziumban Bulányi György volt) kiemelkedõ szerepet töltöttek be életfelfogásom, magatartásom kialakításában, többekkel életük végéig kapcsolatban álltam. Egyikük segítségével tölthettem 6 hónapot 1948-ban a Svájci Vöröskereszt szervezésében az alpesi országban, két családnál.

A második világháború utolsó éve, a szovjet megszállás, a több hónapos kiköltöztetés (a bicskeiek egy részének négy órán belül el kellett hagyniuk otthonaikat és onnan gyalogosan a kb. 15 kilométerre lévõ sváb faluba, Etyekre költözni, házunkba orosz katonák és lovaik költöztek), ingóságaink teljes elvesztése a szülök és a három gyermek számára nehezen elviselhetõ nélkülözést jelentett. A tatai kapucinusok jóindulatának köszönhetõen sikerült a gimnázium elsõ négy évfolyamát elvégeznem, az egyházi iskola államosítását követõen azonban vonattal naponta Budapestre bejáró diák lettem, és a Fáy András Gimnáziumban érettségiztem.

Orvos szerettem volna lenni. Ennek érdekében jártam az Orvosegyetemi Anatómia Intézetébe diákszakköri foglalkozásokra. A felvételi beszélgetésen – ez „helyettesítette” a felvételi vizsgát 1951-ben – azonnal közölték, hogy származásom miatt nem lehetek orvos. Szeptember elsõ napjaiban, már a tanítás elsõ hetében jelentkeztem Debrecenbe pótfelvételire. Érettségi bizonyítványom bemutatása után azonnal felvételt nyertem biológia-kémia tanári szakra. Az elsõ évfolyam kitûnõ elvégzése alapján ismét próbálkoztam az orvoskarra való átiratkozással, de sikertelenül. Dr. Soó Rezsõ dékánnak köszönhetõen tanulmányaimat Budapesten folytathattam, és fejeztem be az Eötvös Lóránd Tudományegyetemen 1955-ben. A szakbiológusok közé a „rossz nevem okozta problémák miatt” (Mõdlinger Gusztáv rektor közlése) nem kerülhettem.

A „múlt eltörlését” gyakorló proletárdiktatúra döntése értelmében ebben az évben nem volt egyetemi diplomaosztás, az „oklevelet” az elfogadott álláshelyeknek megfelelõen az illetékes megyei, illetve városi tanácsok Mûvelõdési Osztályán vehettük át. Elsõ álláshelyemen (Madách Imre Gimnázium, Salgótarján) 1955. július 15-én kellett jelentkeznem, de a tanári munkát csak a tartalékos tiszti tanfolyam befejezése után kezdhettem meg október 15-én. A megyeszékhelyre már házas emberként költöztem, elsõ feleségem az ottani fõpostán kapott mûszaki állást. Éva nevû gyermekünk 1956 szeptemberében született Budapesten.

Kezdõ középiskolai tanárként – az osztályfõnöki pótlékkal (40 Ft) együtt – a havi fizetésem 1040 forint volt 1955-ben. Ebbõl a gyermektelenségi adó, valamint a megkérdezésem nélkül jegyzett békekölcsön levonását követõen 780 forintot kaptam kézhez. Az iskolától 3 kilométerre talált, fûtés nélküli albérleti szoba havi 430 forintot vitt el. A „mélyszegénységbe” jutástól a szombat délutánonkénti vagonkirakás (egy vasutas szülõ „protekciója” révén), valamint a sportegyesületi, havi 60 forintos kalóriapénz mentett meg. Ehhez azért juthattam, mert 1955 decemberétõl a helyi bányász sportegyesület NB II-es asztalitenisz csapatában játszottam.

1. kép. Csapody Istvánnal a Magas-Tátrában (középen Kovács Tibor)
Javoria: 1987. július 15.

A kiemelkedõ felkészültségû tanárokat felvonultató tantestületben, a döntõ többségében szorgalmas és sok tehetséges, a pedagógusokat tisztelõ tanuló között

ilyen körülmények között is öröm volt dolgozni és érezni a megbecsülés, a szeretet jelét. (Idézet az elsõ igazgatói minõsítésbõl: „*Szakmai felkészültsége átlagon felül jó. Hamar beilleszkedett a nevelõtestület kollektívájába. A tanulók hamar megtanulták tisztelni fiatal nagy tudású nevelõjüket… Ideológiai téren jobban kell képezni magát.*”) Utóbbi természetesen a hazugságok elfogadását, a valóság tagadását, a „tömegekkel” való szembenállást jelentette volna. Ez nekem nem ment. Ennek eredményeként az 1956-os „*ellenforradalom alatt és utána is tanúsított magatartás (kormány és államellenes kijelentések, kommunisták lejáratása) miatt…*” indított fegyelmi eljárás következményeként 1958-ban a salgótarjáni általános gimnáziumból a Csizmadia úti általános iskolába helyeztek „népgazdasági érdekbõl.” Innen hívtak meg 1959 augusztusában a Nagybátony bányavárosban létrehozott 12 évfolyamos iskolába. Mindkét helyen folyamatosan megfigyeltek, óráimat gyakran látogatták Salgótarjánból, Egerbõl és Budapestrõl is. Megnyugodhattak, mert egymás után kaptam megbízásokat (levelezõ tagozat vezetése, az egri tanárképzõ fõiskola kihelyezett tagozatának csoportvezetõ tanársága). 1963. szeptember elsejével pedig kineveztek a biológia tantárgy megyei szakfelügyelõjévé, majd a párttagság legkisebb erõltetése nélkül lettem a Megyei Tanács VB. Mûvelõdési Osztályának tanulmányi felügyelõje 1965-ben. Három év múlva ismét taníthattam a város új intézményében, a Bolyai János Gimnáziumban, és innen láthattam el a megyei szakfelügyelõi megbízást is. Igazi elismerést, erõt a salgótarjáni, a nagybátonyi tanítványok és szüleik, illetve tanártársaim megbecsülése, szeretete jelentett.

Elsõ publikációimat (szakfolyóirati, munkafüzeti, tanári kézikönyvi, napi- és hetilapbéli) a nógrádi években „jegyezhettem”. A Mûvelõdési Minisztérium 1971-ben pályázatot írt ki a „szakmai elõkészítõ tantárgyak” országos vezetõ-szakfelügyelõi állásaira. A biológia tantárgyban elfogadott pályázatom alapján 1971. április elsejétõl, három tanév során, az ország valamennyi megyéjének neves szakközépiskoláiban (pl. egészségügyi, kertészeti, óvónõi) látogattam, ahol tanulhattam, szerezhettem tapasztalatokat, vettem részt munkaközösségi megbeszéléseken, érettségi vizsgákon, tantárgyi tantervek kidolgozásában. Leányomat 1971-ben vették fel a sárospataki Rákóczi Ferenc Gimnázium speciális angol nyelvi tagozatára. Ott érettségizett, és tett felsõfokú nyelvvizsgát.

Az 1973-as év egymással összefüggõ, két jelentõs változást hozott életemben. Elsõ feleségemtõl elváltam és házasságot kötöttem a salgótarjáni gimnáziumban tanító Bolla Mariannával. Elfogadtam a Mûvelõdési Minisztérium fõelõadói meghívását, Fóton pedig a Gyermekvárosban feleségem tanár lehetett, együtt pedig szolgálati „férõhely”-hez jutottunk.

A minisztériumban és annak Országos Pedagógiai Intézetében – ahol 1975-tõl adjunktusként voltam két tantárgy vezetõ szakfelügyelõje – ígéretet kaptunk a velem együtt a fõvárosba hívott négy másik kollégával arra, hogy három éven belül „tanácsi kiutalású OTP hiteltörlesztésû lakáshoz juthatunk”. Miután ez nem sikerült, a minisztérium illetékes fõosztályvezetõje olyan megyék mûvelõdési vezetõihez fordult, ahol a biológia tantárgy megyei szakfelügyelõje a közeljövõben nyugdíjba készül és az én munkámat ismerik. Három városból – Pécsrõl, Sopronból és Komáromból – érkezett gyors visszajelzés azzal, hogy a

lakásvásárlás is megoldható. A soproni Berzsenyi Dániel Gimnáziumban dolgozó dr. Kárpáti László szíves meghívását, illetve győri megerősítését fogadtam el 1977 nyarán, annak ellenére, hogy csak a feleségem kezdhette el munkáját az év szeptemberében a gimnáziumban, én pedig egy évig az Erdészeti Szakközépiskola kollégiumi nevelője, óraadója lehettem és csak a következő tanévben kaptam megyei szakfelügyelői kinevezést az ősi gimnázium tantestületébe.

E választás mellett szólt, hogy jól ismertem a város kiemelkedő értékeit, kultúráját, a Kárpáti, Csapody és más családokat, a megye kiváló állami és egyházi iskoláit. Annak ellenére döntöttünk Sopron mellett, hogy számosan figyelmeztettek az államhatalom rendkívül erős, cinikus és megalázó magatartására. A Történelmi Levéltár elmúlt évben megküldött dokumentációja nemcsak azt a gyanúnkat igazolta, hogy leveleinket rendszeresen felbontották, lakásunkba lehallgatót telepítettek, és mindent megtettek büntethetőségünkért, hanem azt is, hogy „*a titkos házkutatás során milyen neveket, telefonszámokat*" találtak (pl. 1978. május 5-én, a Jereván lakótelep, Felszabadulás út 18. számú lakásunkban.) Két mondat a hivatkozott célszemélyi megfigyelés dokumentációjából: „*A. P. szakmailag magasan képzett kvalifikált ember, aki eltúlozva pozitív adottságait leveleiben esetenként kifejezi negatív elégedetlenségét a szocialista társadalommal szemben, ahol a «munkaerőhiány ellenére mindig jut munkáskéz a levelek felbontásához». Feleségét átlagon felüli szakismerettel és kiváló pedagógiai képességekkel rendelkező oktatóként jellemzik.*"

2. kép. Csapody Istvánnal – 1993. július 9. Útban a Rysyre.

A magunk választotta igényes iskolai és „társadalmi" munka, a tanulókkal és szüleikkel való szoros együttmûködés, a látogatott középiskolákkal kiépített gyümöl-csözõ kapcsolat, valamint az ehhez illeszkedõ publikációs tevékenység, a széles körbõl kapott megbízások (pl. az Egészségügyi Minisztérium felkérésére 8 egészségügyi szakmai tankönyv pedagógiai lektorálása, tantervi bizottságokban, folyóirati szerkesz-tõbizottságban, a TIT, illetve a Magyar Biológiai Társaság elnökségében való részvétel, elõadások az országos biológus napokon, konferenciákon stb.) és hitünk jórészt megvédtek bennünket a proletárdiktatúra elkötelezetteinek aknamunkájától. Azt, hogy én a rendszerváltozásig egyetlen jelentõs kitüntetést sem kaptam, a helyes utat igazolta!

Ki kell emelnem – hivatkozva a késõbbi megyei és országos elismerésekre –, hogy az 1977-ig két megye biológia tagozatos osztályainak Kitaibel Pál nevét viselõ középiskolai tanulmányi versenyt néhány év alatt sikerült az ország valamennyi megyéjére, a fõvárosra, majd a határainkon túli, felvidéki és erdélyi magyar tannyelvû iskoláira kiterjedõ nemzetközi tanulmányi versennyé tenni, együttmûködve az Élet és Tudomány, valamint a TermészetBúvár folyóiratok szerkesztõségével, illetve a mosonmagyaróvári egyetemmel.

Közös életünk nagy ajándékát adta a magas hegyek (Magas-Tátra, Alpok) világába 1964-2011 között vezetett, harmincegy csoportos kirándulás, tanulmányút, több mint 1500 résztvevõvel (köztük pl. Csapody István 8, Korzenszky Richárd bencés szerzetes 10, Kovács Sándor 6 alkalommal, vagy Szokolay Sándor és felesége).

Legjelentõsebb – többnyire feleségemmel és néhány tanár kollégával együtt végzett – pedagógiai kezdeményezésként említhetem a következõket: 1. Az 1979–1984 között évenként megszervezett szabadegyetemi elõadássorozatot, amelynek keretében iskolánk és a Széchenyi Gimnázium tanulói 38 neves tudóst ismerhettek meg. Néhány nagy név a sorból: Balogh János, Pais István, Horvát A. Olivér, Ádám György, Kiszely György, Hortobágyi Tibor, Vida Gábor, Pócs Tamás, Czeizel Endre, Kasza László, Kõrös Endre. 2. túravezetõi fakultáció vezetése 1992-2001 között (az 1993. október 31-ével történõ nyugdíjazásomat követõen óraadóként). Ennek alapcélkitûzése Sopron és tágabb körzete (ma a közös magyar-osztrák Világörökség terület) természeti és épített értékeinek olyan szintû megismerése, hogy az eredményes vizsgát tett tanulók önálló vezetésre legyenek képesek egy vagy két nyelven. Igazi kuriózum, hogy a szombati „terepi órákon" számos szülõ, nagyszülõ, testvér vett részt. Munkafüzeteinket burgenlandi iskolák is átvették (pl. Frauenkirchen). A más városok (pl. Szeged) által átvett tevékenységünk az iskola igazgatójának közremûködése miatt Sopronban sajnos megszûnt. A speciális fakultáció dokumentumait a líceum könyvtárában helyeztem el. 3. tankönyvek, munkafüzetek, pedagógiai programok írása: Önálló tankönyveim közül az egészségügyi szakközép- és szakiskolák Biológia tankönyvét (Medicina Kiadó, 1977-tõl hat kiadás), a feleségemmel együtt készült munkák közül pedig a szakközépiskolai Biológia tankönyvet emelhetem ki, amelyet elõször (1978-ban) a Tankönyvkiadó, majd a Mûszaki Kiadó jelentetett meg 16 (!!) kiadásban. Tankönyveink, munkafüzeteink példányszáma meghaladja a 120 ezret.

Társadalmi (civil) szervezetekben végzett tevékenységem tekintélyes sorából a soproni Evangélikus Gimnáziumban (Líceum) 1995-ben létrehozott Kitaibel Pál Környezeti-nevelési Oktatóközpontot emelem ki, keserûséggel. A Természetvédelmi Oktatóközpontok Országos Szövetségétõl (a 44 tagszervezetbõl 43 javaslatára) ugyanis „hiába" kaptam Enikõ-díjat (2000), annak vezetésére nem sikerült utódot találnom iskolámban. („Túl sok munka, semmi fizetés!" – volt a gyakori válasz). A szakfelügyelõ utód ugyan „hivatalosan" átvette az oktatóközpontot, de tevékenységet nem végzett, hacsak az elsorvasztást nem tekintjük annak.

Másodikként a Tanulmányi Erdõgazdaság Rt. által 1989-ben életre hívott Soproni Erdõkért Környezetkultúra Alapítványt említhetem. A megalakuláskor több fizetett alkalmazottal rendelkezõ alapítvány – melynek nyolc éven keresztül voltam kuratóriumi elnöke – célkitûzései (oktatás-képzés, kutatómunka, erdei iskolák fogadása, „kisvonat" üzemeltetése stb.) túlméretezettek voltak, abban az erdõmérnök vezérigazgató és az illetékes igazgató nekem elsõsorban aláírói szerepet szántak. Utódom, dr. Lakatos Ferenc lemondásomra 2008. augusztus 25-én írt levelének idézése aligha lehet idegen eleme az önéletrajzomnak: „*Nagyon sajnálom, hogy az alapítványunkért több éven át végzett munkádat nem folytatod és lemondasz kuratóriumi tagságodról. A kuratórium tagjai szabadidejüket, energiájukat, sõt sokszor anyagi eszközeiket használták fel arra, hogy a kitûzött célok közül legalább néhányat megvalósíthassunk. Ebben a munkában Te mindig is élen jártál, a többieknek példát mutattál, az alapítvány motorja voltál. … Nagyon rossz lenne mindezt veszni hagyni! Ezért felkérlek, hogy folytasd a megkezdett értékteremtést! Más formában, de ugyanazzal a tartalommal. E forma az alapítvány kuratóriumi tagságától és felügyelettõl mentes.*" Az alapítványi kiadványok közül a „Kitaibel Pál Útinaplójából – Soproni út 1806" címû magyar nyelvû fordítást, mely 14 szervezet támogatásával jelent meg, emelem ki.

A Soproni Városszépítõ Egyesület tagjai sorába dr. Kubinszky Mihály, korábbi elnök hívott meg. Azt mondta, tõlem várja a „tanulóifjúsággal, az iskolákkal, az elmúlt évtizedekben elsekélyesedett kapcsolatok feleleventését." A végzett munkáról az 1995-ben összeállított jelentésben az alábbiakat rögzítette: „*Egyesületünk új elnökségi taggal gyarapodott, Andrássy Péter tanár úr nagy lelkesedéssel vette kezébe az ifjúság szervezését, bevonását rendezvényeinkbe, a fiatal soproniak szívébe a hazaszeretet mellé a város iránti tisztelet plántálását, ezzel kapcsolatos aktivitásra nevelést.*" A város önkormányzati közgyûlési határozata l996-ban juttatta vissza az egyesület tulajdonába a Károly-magaslati Kilátót, amely azt, kedvezõ szerzõdés alapján a Tanulmányi Erdõgazdaság kezelésére bízta. Az elnökség – elfogadva a heimleri gondolatot (1936) – azzal bízott meg, hogy a megújított kilátó elsõ és második emeleti két helyiségében állandó múzeumi kiállítást hozzak létre azon Sopronhoz kötõdõ kutatók munkásságának bemutatására, akik a legtöbbet tették a környék természeti értékeinek feltárásáért és emberi magatartásuk példamutató volt. Intézmények (pl. TÁEG Rt., Természettudományi Múzeum, helyi egyetem, múzeumok, levéltár, líceum), az érintett családok, egyéni segítõk példamutató összefogásával sikerült megvalósítani a feladatot: 1999-ben a fogadószint és az elsõ emeleti kiállítás

(Kitaibel Pál, Gombocz Endre, Kárpáti Zoltán, Csapody Vera képes kiegészítésével), 2001-ben a Gombocz Endre Természetismereti Ház, 2002-ben pedig a második emeleti (Roth Gyula, Csapody István, illetve a tervezõ Winkler Oszkár) kiállítások megnyitását köszönthettük százak jelenlétében, magas beosztású személyiségek (miniszter, országgyûlési képviselõ, rektor) aktív közremûködésével. A kiállítások, az összetett információs rendszer, az évenkénti rendezvények a Kilátót Sopron város második jelképévé tették, ahol a látogatók átfogó tájékoztatáshoz juthatnak egyesületünk munkájáról.

Mozaikkockákként említhetem meg az alábbiakat:

- Ifjúsági Bizottság kiépítése, amely dolgozatos pályázatokat írt ki a város iskolásai számára.
- Évenként 3-4 kirándulásvezetés (pl. orchideatúra a Szárhalmi erdõbe, Rax és Schneeberg, Soproni-hegyvidék).
- Megemlékezések (pl. Kitaibel születésének 250. évfordulója; Emléktábla állítása a Gombocz ház falán; Thirring Gusztáv kettõs évforduló; Peéry Rezsõ, Barabits Elemér).
- „A soproni Erzsébet Kórház kertje" címû könyv (1999 és 2009) bemutatása.
- Írások megjelentetése a Helyi téma c. hetilapban, a TermészetBúvár és a Hitvallás c. folyóiratokban.
- Hétvégi tanulói ügyeleti szolgálat megszervezése a Kilátóhoz.
- Az „Érdemes körüljárni" füzet elkészítése.

DOMINKOVITS PÉTER | A 80 éves Kovács József László köszöntése

„Kettõs kötõdésben élek – kettõs kötõdésben eszmélõdtem. Egy városi kultúra évezredeibe kapaszkodva, egy mezõváros évszázadait kutatva. Ráckeve is növelt, de Sopron nem engedett…" – vallott életét, szakmai pályáját meghatározó élményekrõl, kötõdésekrõl 1988-ban, máig érvényesen, az Ünnepelt.

Kovács József László 1932. október 22-én született Sopronban. A tehetséges diák – akit szellemi atyja, Csatkai Endre, legkedvesebb „fia"-ként tartott számon – a középiskolai tanulmányait a helyi Szent Asztrik Bencés Gimnáziumban folytatta. Az intézmény államosítását követõen a Széchenyi István Gimnáziumban érettségizett. Magyar–német szakos tanári diplomát 1955-ben, az Eötvös Loránd Tudományegyetemen szerzett. Oly nemzetközileg elismert mesterei voltak, mint Klaniczay Tibor a 16–17. századi irodalom megszerettetésében, a germanisztika módszereinek elsajátításában pedig Mollay Károly és Turóczi-Trostler József. Tudományos pályája elsõ, napjainkig fontos eredménye ekkor készült el. Ez Marx Faut és Melchior Klein soproni króniká-

jának kiadásra történõ elõkészítése, amely négy évtizeddel késõbb, 1995-ben a Soproni Levéltár és a Burgenlandi Tartományi Levéltár együttmûködése révén jelent meg.

Friss diplomásként az ócsai általános iskolában kapott állást, de továbbra is szoros szálak fûzték a tudományos munkához. Turóczi-Trostler Józseftõl Lenau Magyarországon c. témakörben bibliográfia összeállítására kapott megbízást. 1956-tól tanári pályafutása következõ állomása Ráckeve lett. Két évtizeden keresztül oktatott a helyi Ady Endre Gimnáziumban. Itt ismerte meg élete párját, a néprajzi kutatásokban elkötelezett Paulovits Terézt. Házasságukból két gyermek, az angol szakos tanár Hajna, és a számítógépes mérnök Zsolt született. A fiatal házaspár a településen múzeumot alapított, közösen feldolgozták a helyi molnár céh történetét. A folyamatosan eredményeket felmutató fiatal tudós akadémiai ösztöndíjat nyert, ami Lackner Kristóf és kora címû kandidátusi disszertációja megírását eredményezte. Kiterjedt forráskutatáson alapuló, a kora újkori városi társadalmat, kultúrát tekintve máig megkerülhetetlen disszertációjában a tudós városvezetõ, kiterjedt kapcsolathálóval rendelkezõ politikus, államtudományi, kortársainak szóló, illetve a következõ generációkat oktató, szülõföldjét magasztaló munkákat író, városában tudós társaságot alapító Lackner személyében a európai léptékû humanista alakját formálta meg, aki szülõvárosát a nehéz politikai idõkben valóságos reneszánsz városállammá formálta. Disszertációja rövidített változata 1972-ben a Soproni Szemle speciális kiadványaként jelent meg, elõzményeit (forrás- és adatközléseket, esettanulmányokat) a Soproni Szemlében publikálta.

Kovács József László már aspiránsként világirodalmat oktatott a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetemen, kandidátusként a szombathelyi Berzsenyi Dániel Tanárképzõ Fõiskolán német irodalomtörténetet adott elõ, 1977-ben pedig a frissen alapított Zsámbéki Tanítóképzõ Fõiskola tanszékvezetõ tanára lett. Ekkor mû-elemzést, német leíró nyelvtant oktatott, szerkesztette a fõiskolai füzetsorozatot, és mindezek mellett lefordította és közzéadta a nem csak kor- és diplomáciatörténeti forrásként használatos, de Ungnad Dávid 16. századi útirajz irodalom jeleseként is számon tartott konstantinápolyi utazását (1986). Új munkahelyéhez közelítve a család Budaörsre költözött, amely múltjának feltárásáért és megõrzéséért, a Budapest közelében fekvõ kisváros lakosságának identitás tudata megerõsítéséért korábbi lakhelyéhez hasonló aktivitással tevékenykedett. Megalapította és két évtizeden keresztül vezette a Riedl Frigyes Helytörténeti Múzeumot. Feleségével aktív szerepet vállalt a helytörténeti, néprajzi értékek feldolgozásában, publikálásában. Áldozatos, intenzív közéleti tevékenységének köszönhetõen Budaörs díszpolgárává választotta. 1992–1996 között megszervezte, majd vezette a Miskolci Egyetem Német Irodalmi Tanszékét, 1997-tõl nyugdíjba vonulásáig a Károli Gáspár Református Egyetemen oktatott.

E kis írásnak nem lehet célja választott szülõföldek, Ráckeve, Budaörs révén többes identitással rendelkezõ, meghatározó kutatási területét, a kora újkort tekintve mind a nyugat-dunántúli fõúri udvarok, mind a városi kultúra, mind pedig a hódolt mezõvárosok társadalma, kultúrája tekintetében otthonosan mozgó professzor kiterjedt szakmai munkájának még csak futó áttekintése sem. (Bibliográfiája 2002-ig megjelent: A szülõföld nem enged. Kovács József László válogatott irodalomtörténeti-helytörténeti írásai. Szerk.: Sarkady Sándor, Sopron, 2002. 233-253.) Ugyanakkor ki kell emelni, hogy szülõvárosa, Sopron, amellyel az évtizedek során mindig szoros kapcsolatot tartott, a tudósi életmûben is megkülönböztetett szerepet kapott, annak központi területe. Az intenzív és összetett emberi, baráti, szellemi kapcsolatrendszernek köszönhetõ, hogy a Soproni Szemlében 1957-tõl immáron több, mint fél évszázada, folyamatosan olvashatjuk nagy erudícióra épülõ város-, irodalom- és kultúrtörténeti tanulmányait, forrás- és adatközléseit, monográfiai igényû feldolgozásából megismerhetjük a város hétszáz éves irodalomtörténetét (2002.). A kora újkori irodalom és kultúra aktualitásaira a figyelmet felhívva, a kortárs helyi irodalomra is odafigyelve egyaránt kötõdött és kötõdik a város más kulturális fórumaihoz, így a Várhelyhez, Soproni Füzetekhez is. Ez utóbbi érdeklõdésének köszönhetõ a Soproni Fiatalok Mûvészeti Kollégiumának négy évtizedes történetérõl írott alapos tanulmánya. Szülõvárosa 2007. december 14-én Sopron kultúrájáért kitüntetésben részesítette.

Tanár Úr jelenleg is aktív. Egyrészt régebbi terveit folytatja, kéziratait filológiai mûgonddal folyamatosan csiszolja, így türelemmel, a forrás iránti alázattal gondozza Lackner Kristóf leveleskönyvének kéziratát. Újabb forrásokra hívja fel a figyelmet és irányokat jelöl ki Johann Wohlmuth zeneszerzõ és karmester naplóját kutatva. Szakmai aktivitását kitûnõen érzékelteti, hogy e sorok írásakor az Andreas Baumkircher és kora témakörben megszervezett Szalónaki Beszélgetések (Schlaininger Gespräche) keretében tart elõadást.

Kedves Tanár Úr! Születésnapodon jó egészséget, szeretõ Családod, Barátaid körében, jó egészségben eltöltendõ sok szép esztendõt kívánunk Néked, amely során munkáidat folytatod, újabbakkal ajándékozol meg bennünket! Isten éltessen!

HEGEDÛS ELEMÉR | A király katonája. Báró Lehár Antal tábornok életútja

Ötven éve halt meg Bécsben a soproni születésû Lehár Antal tábornok, a volt császári és királyi 106. gyalogezred legendás parancsnoka. Egyike volt azon hét magyar származású tábornoknak, illetve tisztnek, aki az elsõ világháború idején tanúsított magatartásával, az ott folytatott tevékenységével a Rendi Káptalan javaslata után és a Nagymester döntése alapján megérdemelten kapta meg a Katonai Mária Terézi-rend lovagkeresztjét és a Tiszti Arany Vitézségi Érmet.[1] A kitüntetésekkel nemességet, majd bárói címet is adományozott neki az uralkodó. Az okmányokon I. (IV.) Károly osztrák császár és magyar király, a Rend Nagymesterének aláírása szerepel. Elsõ volt a Monarchia szárazföldi hadseregében, aki a háború utolsó hónapjaiban a két magas kitüntetést együtt viselhette.[2] A kitüntetéseket a Fõhadiszálláson az uralkodó személyesen tûzte fel zubbonyára (1. kép).

1. kép. Lehár Antal ezredesi arcképe a Katonai Mária Terézia-rend és a Tiszti Arany Vitézségi Érem kitüntetésekkel

[1] A többi magyar kitüntetett: József Ágost főherceg tábornagy, Klempa Kálmán tábornok, vitéz spondalungai lovag Metz Rezső altábornagy, Somorjai báró Lukachich Géza altábornagy, Petrichevich György ezredes, vitéz Bertalan Árpád hadnagy, később őrnagy. Lásd: Felszeghy Ferenc, Rátvay Imre, Petrichevich György, Ambróczy György (szerk.): Rendjelek, kitüntetések történelmünkben. Bp., 1943.

[2] A haditengerészetnél Gottfried Freiherr von Banfield korvettkapitány (1890–1986), repülőtiszt kapta meg a két kitüntetést a háború utolsó évének végén.

Család, iskolái és ifjúkori évei

Lehár Antal 1876. február 21-én Sopronban született, több gyermekes katolikus családban. Születését és keresztelését a császári és királyi 50. gyalogezred anyakönyvébe jegyezték be, Anton Landsmann káplán által. Anyja, született Neubrandt Krisztina, (1848–1908) elmagyarosodott komáromi német iparos család leszármazottja.[3] Apja, id. Lehár Ferenc (1838–1898) morvaországi származású (szül. Sternberg helységben, ma Csehország), katonakarmester, zenész, zeneszerzõ. Részt vett 1859-ben az osztrák–piemonti–francia háborúban, a császári és királyi 50. gyalogezreddel volt 1866-ban a custozzai ütközetben, majd porosz fogságba esett Königgrätznél. A magyar sorozású császári és királyi 50. „Badeni Nagyherceg" gyalogezredet 1868-tól Magyarországra, Komáromba helyezték Az ezredzenekar karmestereként id. Lehár Ferenc is Komáromba került. E városban nõsült be a Neubrandt családba. Ekkortól kezdte „Lehár"-ként használni a nevét.[4] Itt született 1870-ben Ferenc nevû fia, a késõbb híressé vált operett zeneszerzõ. Az ezred ezt követõen 1875–1877 között Sopronban állomásozott. Id. Lehár Ferenc 1880–1881-es években a császári és királyi 33. gyalogezrednél, 1882-ben a magyar királyi 19. pécsi gyalogezrednél, 1882–1887. között a császári és királyi 102. gyalogezrednél, 1888-ban a császári és királyi 89. gyalogezrednél, 1889–1895. között újra a császári és királyi 50. gyalogezrednél volt, mint az ezredzenekar karmestere. A helyõrségekben tudatos zenei kultúrmunkát végzett. A császári és királyi 50., a császári és királyi 95. és a császári és királyi 102. gyalogezred részére szerzett indulót.[5] 1895-tõl a császári és királyi 3. „Bosnyák" gyalogezred zenekarát szervezte meg. A sikerrel végzett feladat megoldása során megbetegedett. Budapesten halt meg, sírja a Kerepesi temetõben van.[6]

Lehár Antal a császári és királyi 50. gyalogezred gyakori helyõrség-váltásai, illetve apja áthelyezései miatt mozgalmas gyermekéveket élt meg. Sopronból 1877–1878-ban Kolozsvárra kerültek, majd 1879–1880-ban Gyulafehérvárra költöztek. Innen a család Budapestre települt át, mivel az ezredet oda vezényelték. Apja áthelyeztette magát a cseh sorozású császári és királyi 102. „Freiherr Caty" gyalogezredhez Pozsonyba, hogy gyermekeit megfelelõen tudja taníttatni. Az ezred rövid idõ múlva már Prágában állomásozott, ezért Lehár Antal itt kezdte el az elemi iskolát, majd négy év múlva a reáliskolát is. A család útja 1899-ben Bécsbe vezetett. A három reálgimnáziumi osztályt végzett Antal tizenhárom évesen jelentkezett a bécsi császári és királyi gyalogos had-

[3] Lehár Antal: Unsere Mutter (Anyánk). Wien – Berlin, 1930.
[4] A Lehár család neve valószínűleg a német *Leonhard* név rövidített formája, ami apja családjának morva ágáról származik.
[5] Marosi László: Két évszázad katonazenéje Magyarországon. Bp., Zrínyi 1994.
Galvani Károly: A magyar katonazene története. Haditudósító 2009/6. sz. 46–47. oldal
[6] Bal fali-sor 49. szám. 2001-től védetté, a nemzeti sírkert részévé nyilvánították.

apródiskolába. Az 1875-ben alapított iskola az 1. hadrendi számot viselte a császári és királyi hadsereg által mûködtetett hadapródiskolák között. Évfolyamonként 70–75 fõ növendéket tanítottak, a gyalogezredektõl vezényelt tisztek, illetve a bécsi iskoláktól órát adó polgári tanárok. A sikeres felvételi után 1899. szeptember közepén megkezdte tanulmányait.[7] A négy évet eredményesen, évfolyamelsõként végezte el. Egyértelmûen katona akart lenni, a hivatásos tiszti pályán óhajtott érvényesülni.

A császári és királyi hadsereg tiszti állományába történõ kerüléshez nem volt meghatározó feltétel az elõkelõ származás, szegényebb körökbõl is bárki megszerezhette az áhított rendfokozatot. Az apa katonai rendfokozata, beosztása nem számított hátránynak, bár elõnyt sem lehetett kovácsolni belõle. A rátermettség, a felkészültség, az elért eredmények számítottak, ezek összessége biztosította az elõmenetelt.

A hadsereg gondot fordított a tiszti, altiszti gyermekek taníttatására, ha hivatásos állományban akartak szolgálatot teljesíteni. A kevésbé tehetõsek részére alapítványi vagy államilag finanszírozott helyeket tartottak fenn. Az iskolákon is segítették õket különórákkal, korrepetálással. A hadapródiskolán katonai és polgári tárgyakat tanítottak, és kiemelten gondot fordítottak a nyelvtanulásra. Lehár Antal itt tanulta a magyar[8] és a horvát nyelvet. Beszélt németül, magyarul, franciául, írt magyar és német nyelven. A testnevelés keretében lovaglás, vívás, úszás, torna és néhány atlétikai szám volt az órarendben. Heti egy alkalommal táncot is tanítottak. Az iskolát 1893. augusztus 18-án fejezte be. Mindvégig „igen jó" eredményt ért el, így hadapród tiszthelyettesként avatták fel és kezdte el a tiszti pályát.

Az iskoláról a császári és királyi 50. „Badeni Nagyherceg" gyalogezredhez[9] helyezték, ahol apja ekkor mint ezredkarmester teljesített szolgálatot. Az ezred Szarajevóban állomásozott. Parancsnoka, Sterzi Anton ezredes a Zágrábban szolgálatot teljesítõ egyik zászlóaljhoz irányította, mivel az iskolán a horvát

---

[7] Az iskola parancsnoka Königsbrunn Arthur Freiherr alezredes, a cs. és kir. 48. „Ferdinánd főherceg" gyalogezredtől, a segédtiszt Daublensky Sterneck zu Ehrenstein Hermann Freiherr, I. osztályú százados, a cs. és kir. 28. „Szergej orosz nagyherceg" gyalogezredtől.

[8] A Kadétiskolán a magyar nyelvet Culmann August (Ákos) főhadnagy oktatta, akit a cs. és kir. 101. „I. Humbert Itália királya" gyalogezredtől vezényelték Bécsbe.

[9] A császári és királyi 50. „Badeni Nagyherceg" gyalogezredet 1629-ben alapították. A háborús cselekmények során kialakult létszámhiány miatt 1809-ban helyőrségi zászlóaljnak alakították át. A hadrendi szám megmaradt, így 1850-től újra teljes állományú ezreddé szerveződött. A császári-királyi 17. (2. oláh) határőrezreddel való összevonás után visszakerült a hadrendbe. Ettől kezdve a toborzás, később a bevonulás a magyar korona területéről, elsősorban Erdélyből történt. Az ezred papagájzöld parolint és fehér gombokat viselt. Katonai Mária Terézia-renddel kitüntetett tisztje báró Urbán Károly ezredes (később altábornagy), aki a császári-királyi 17. (2. oláh) határőrezred parancsnokaként kapta a kitüntetést, 1849-ben. Az ezred zászlóján Arany Vitézségi Érem volt tűzve, a császári ház iránt tanúsított hűségük jutalmaként. Az 1866-os itáliai háborúban Carl Schwaiger ezredes irányításával a Piret dandárban harcoltak, az V. Hadtest állományában, Rodich altábornagy parancsnoksága alatt. A déli frontról elsők között érkeztek Itáliából a königgrätzi csatatérre, ahol az előretörő porosz alakulatok ellen is helytálltak, bár komoly veszteségeik voltak.

nyelvet is tanulta. Szolgálatát századbeosztott tisztként kezdte meg. Az 1894. évre kiadott sematizmusban a hadapród tiszthelyettesek között a 8. sorszám alatt szerepelt.[10]

A katonai pálya kezdete, a Hadiiskola és Lövõiskola

Lehár Antal egy éves szolgálat után, 1894. november 1-jén kapta meg a hadnagyi kinevezését. Elvégezte a gyalogos tisztek részére kötelezõen elõírt lovagló tanfolyamot, és a dandártiszti iskolát. Eredményei alapján lehetõséget kapott a Hadiiskolára történõ felvételre. A felvételi vizsgán kiválóan megfelelt, így 1897 õszén behívták Bécsbe, a Kriegsschule állományában megkezdte a tisztek számára nagyon fontos tanulmányokat.[11]

A Hadiiskolára évfolyamonként 110–120 hallgatót vettek fel. A vezérkari tisztjelöltek hadseregszervezést, vezérkari szolgálati ismereteket, hadtörténelmet, stratégiai és taktikai ismereteket, tereptant, katonai földrajzot, erõdítéstant, mûszaki ismeretet, fegyvertant, lõ-utasítással összefüggõ ismereteket, hadi törvénykezést tanultak. Rendszeresen lovagoltak, vívtak. A nyelvoktatás keretében a francia, az olasz és az orosz nyelveket tanították elsõdlegesen, fõ tárgyként. Az oktatás reggel 7 órakor kezdõdött és késõ délután fejezõdött be. Este harcászati, hadmûveleti írásbeli feladatokat oldottak meg, térképeket rajzoltak, vázlatokat készítettek. A vezérkarhoz jelölt hallgatókat folyamatosan osztályozták, sorrendet állítottak fel. A végsõ sorrendet a záróvizsga alakította ki. Az elsõ harminc tiszt közvetlenül kerülhetett a vezérkarhoz. A következõ harminc fõ vezérkarhoz bármikor behívható minõsítést kapott, vezérkari gyakorlati képzésben részesült, csapattiszti szolgálatot teljesített. A többi Hadiiskolát végzett diák visszakerült az alakulatok állományába.[12]

Lehár Antal az iskolai tanulmányok alatt, 1898. december 2-án megkapta a Jubileumi emlékérmet, I. Ferenc József császár és király uralkodásának 50. évfordulója alkalmával. 1899. május 1-jén elõlépett fõhadnagyi rendfokozatba. Tanulmányi eredménye az iskolán végig „igen jó" volt, de ezzel valószínûsíthetõen nem került a legjobb harminc közé. A következõ csoportba azonban bejutott, mert miután leadta az õszi „császár-gyakorlatról" megfigyelõi jelentését, gyakorlati képzésre a császári és királyi IV. Hadtestparancsnokság állományába, Budapestre helyezték.

A császári és királyi IV. Hadtestparancsnok, herceg Lobkovitz Rudolf (1840–1908) táborszernagy fogadta jelentkezését, beosztotta a vezérkarhoz gyakornoknak. A Hadtestnél egy évet töltött el, a következõ évben már a császári

---

[10] Militär-schematismus des Österreichischen Kaiserthumes für 1894. K. K. Hof– und Staatsdruckerei, Wien, 1893.

[11] A Hadiiskola parancsnoka 1896. okt. – 1900. okt. között Ritter Pino von Friedenhar Arthur (1843–1930) altábornagy.

[12] Hubka, Gustav: Die k. und k. Kriegsschule 1852–1902. Wien 1903.

és királyi 34. Hadosztály Vezérkaránál, Temesváron kapott megbízást, mint hadmûveleti tiszt. A Hadosztály parancsnoka, Weiss Ferdinánd (1846–1936) altábornagy elégedett volt munkájával, ez szerepel tiszti minõsítésén is.

A Vezérkari szolgálati ideje alatt, 1901. február 11-én Bécsben megnõsült. Az esküvõ a császári és királyi tisztikarban hagyományos helyen, a helyõrségi templomban történt. Felesége Emília (Emmy) Magerle, 1883. június 6-án született a Königstellen nevû kisvárosban (Ausztria). Apja az akkori bejegyzések szerint földbirtokos és bányatulajdonos volt, így hát jómódúnak számított. Ennek ellenére Lehár Antalnak kérnie kellett a kaució[13] megfizetése alóli mentesítést. Ennek érdekében személyes kihallgatáson jelent meg az uralkodónál, aki ezután jóváhagyta a mentesítést. Házasságkötése után feleségével tiszti fizetésébõl éltek.

A századosi elõléptetést soron kívül, 1902. május 1-jén vette át. Az új rendfokozattal együtt áthelyezési parancsot is kapott, a császári és királyi 83. „Gróf Degenfeld-Schonburg" gyalogezred állományába, Szombathelyre. Az ezred III/13. századparancsnokává nevezték ki.

A császári és királyi 83. gyalogezredet 1883-ban alapították[14] Szombathelyen, a császári és királyi 29.; 33.; 43. és 64. gyalogezredektõl áthelyezett zászlóaljakból. Az elsõ ezredparancsnok Morocutti ezredes volt. A legénységi állományt Szombathely, Kõszeg városa, valamint Vas megye járásainak (sárvári, kiscelli, vasvári, körmendi, németújvári, felsõõri) falvai adták. A magyar nemzetiségûek mellett burgenlandi németekbõl, horvátokból és vendvidéki szlovénekbõl állt össze az ezred. A parolin színe dunkelbrau (sötétbarna), a gomb színe fehér volt. Elsõ névadó tulajdonosuk gróf Degenfeld-Schonburg Cristoph (1831–1908) lovassági tábornok. Gróf Degenfeld-Schonburg katonai pályafutását a császári és királyi 9. huszárezrednél kezdte el 1849-ben. Ezredes, ezredparancsnok 1865-ben, tábornok 1871-ben, lovassági tábornok 1887-ben. A Lipót-rend Nagykereszt, az I. osztályú Vaskorona Rend kitüntetésekkel rendelkezett. Az ezred röviddel alapítása után, 1885–1893. között Bécsben állomásozott. Elsõsorban a schönbrunni és a lainzi kastély õrzését látták el.

Lehár Antal százados érkezésekor az ezred parancsnoka Franz Kratky ezredes (1850–1914), majd Ludwig Reitz ezredes volt. Az ezredtörzs, az I. és IV. zászlóalj Komáromban, a III. zászlóalj Kõszegen állomásozott. A II. zászlóalj, a tartalék-zászlóalj, a hadkiegészítõ parancsnokság, a kiképzõk, az ezredkancellária, a raktárak Szombathelyen, a Kálvária úti laktanyában voltak elhelyezve. E laktanya kapuja felett már 1906-ban, a fekete–sárga zászló mellett a piros–fehér–zöld is ki volt tûzve, elsõnek a magyar sorozású ezredek között.

---

[13] Kaució: házassági óvadék, katonatiszt nősülése esetén. A tiszt, vagy a leendő feleség családjának letéteménye. Készpénzben, értékpapírban, ingatlanban teljesítették. Kivételes esetben a kaució alól a császár és király felmentést adhatott.

[14] Vitéz Doromby József: A volt császári és királyi 83. gyalogezred története és emlékkönyve. Bp., é.n.

A császári és királyi 83. gyalogezrednél Lehár Antal százados aktívan foglalkozott ballisztikával, fegyvertannal, lõkiképzéssel. Gyakorlatban a legénységi állomány lõkiképzésénél próbálta ki elméleti ismereteit. Tapasztalatait leírta és megküldte a Hadügyminisztérium illetékes osztályának, ahol azt értékelték, és megfelelõen intézkedtek.

Az ezredtõl 1906-ban vezényelték Bruck an der Leitha-ban mûködõ lõiskola[15] állományába, ahol tanári beosztást kapott. A brucki iskolát 1868-ban kezdték építeni, mûködését folyamatosan kezdte meg. Foglalkoztak a fegyverek, lõszerek, a katonai felszerelés kérdéseivel, ballisztikával, valamint a fegyverekhez kapcsolódó mûködési szabályzatok elkészítésével. A fegyverek tesztelését, a szabályok alkalmazását hegyi, vízi, és különbözõ sík terepen végezték. Évente 50 törzstiszt és kb. 500 tiszt, valamint majdnem 1000 fõ altiszt kapott kiképzést. Tanult az iskolán román, török, spanyol, chilei tiszt is. Az új fegyverekkel is a lõiskolán ismerkedtek a tisztek, altisztek. Lehár Antal elsõsorban a „Schwarzlose MG" típusú géppuska ismeretében szerzett szakképesítést. Az alakulatok géppuskás parancsnokainak kiképzését, oktatását vezette, foglalkozott az altiszti, a fegyvermesteri kiképzés szervezésével. Szakanyagokat írt a lõfegyverek alkalmazásáról. Részt vett a gyalogsági és lovassági lõutasítások, lövészeti szabályzatok kidolgozásában, szerkesztésében, a gyakorlati kipróbálásban. Kinevezték fõtanárnak. Minõsítési lapján tehetséges, kiterjedt katonai ismeretekkel, kitûnõ elõadói képességgel rendelkezõ, találékony tisztként jellemezték. Tanulmányairól leírták, hogy azok alapos munkák, melyek sokrétûen felhasználhatók. A császár uralkodásának 60. évfordulója alkalmával, 1908. december 2-án, megkapta a Jubileumi Keresztet.

Vezénylése lejártával visszatért a császári és királyi 83. gyalogezredhez. Az ezred parancsnoka ekkor Biedernamm Adolf ezredes volt.[16] Lehár Antal százados az 1908. december 20-án készült sematizmusban a századosok közötti rangsorban a 9. helyen szerepelt.[17] Századot vezényelt, az ezred lõkiképzésével, a géppuskások felkészítésével foglalkozott. Az ezrednél 1909 áprilisában kapta meg a Bronz Katonai Érdemérmet vörös szalagon, még a lõiskolai tevékenysége eredményeként. 1911 júliusában a román király kitüntette a Románia Csillaga Tiszti Keresztjével,[18] melynek viselését az uralkodó engedélyezte.[19]

A Bruck an der Leitha-i lõiskola parancsnokságának kérésére 1913. január elején a Hadügyminisztérium visszavezényelte fõtanári beosztásra, az iskolára.

---

[15] Rudolf Stöger- Steiner, Freiherr von Steinstätten: A császári és királyi hadsereg lõiskolája. Wien, 1890.
[16] Dislokation und Einteilung des K. und K. Heeres. Wien 1908. évfolyam
[17] Militär-schematismus des Österreichischen Kaiserthumes für 1908. Wien, 1907. 12. 20.
[18] Románia Csillaga, 1877-ben alapított kitüntetés, öt osztálya volt. A császári és királyi hadseregben több tiszt kapta meg. Az 1921-ben készített Lehár Antal anyakönyvi lapján nem szerepeltették. Hadtörténeti Levéltár (HL) Felülvizsgálati (FÜV) iratok, 300. doboz.
[19] A K. und K. Rendeleti Közlönyben 1911. 8. 9-én jelent meg. (Dr. Balla Tibor alezredes, hadtörténész szíves közlése.)

Újra fegyvertant oktatott és gyakorlati lõkiképzést vezetett. Megbízták az iskola tanulmányi osztályának vezetésével. Ez év április hónapjában megkapta a török Osman Rend 4. fokozatát,[20] melynek viselését engedélyezték. Az uralkodó 1913. május 1-jén elõléptette õrnagyi rendfokozatba. Kitüntették a Katonai Érdemkereszttel is. Békében az eddigi életpályája megfelelt a kívánalmaknak. Törzstiszt, több kitüntetés tulajdonosa, biztosan haladt a magasabb rendfokozatok, magasabb beosztások felé.

A nagy háború

A háború elõtti mozgósítás Lehár Antal õrnagyot a Bruck an der Leitha-i lövõiskola állományában érte. A császári és királyi 83. gyalogezrednél létszámfeletti volt, így nem vezényelhették vissza. Ezrede a császári és királyi 33. hadosztály kötelékében, Rebracha Károly[21] altábornagy vezetésével indult az orosz frontra.

Lehár Antal õrnagy jól kiképzett, zászlóalj vezetésére alkalmas tiszt volt. A magyar királyi Hadügyminisztérium rendelkezésére vezényelték át, ahol a szervezés alatt álló, magyar királyi 100. népfelkelõ dandárhoz helyezték. A magyar királyi pozsonyi 13. népfelkelõ ezred II. zászlóalj parancsnokának nevezték ki. A népfelkelõ ezredek a békeévek idején, a kidolgozott mozgósítási terv szerint alakultak meg, a magyar királyi honvéd gyalogezredek állományán belül. Döntõ többségében a tényleges katonaidõn túl lévõ hadkötelesekbõl állt, akik nem önként, hanem behívóparancs alapján vonultak be ezredükhöz. Az idõsebb korosztály a korábbi években kiképzést kapott, de a fiatalabbaknak nem volt megfelelõ felkészítésük. Az ezredek csekély tüzérséggel rendelkeztek, nem volt géppuskás osztaguk. Fõleg ruházatuk nem felelt meg a követel-ményeknek: köpenyt nem kaptak, a ruha még a régi kék színû volt, melyet átfestettek csukaszürkére.

A magyar királyi 100. népfelkelõ dandár Georg Mihalics von Stolácz tábornok parancsnoksága alatt indult Galíciába. A dandár állományába a 13. pozsonyi, a 14. nyitrai és a 15. trencséni népfelkelõ ezred zászlóaljai voltak beosztva. A dandár báró Kummer Heinrich von Falkenfeld lovassági tábornok[22] hadsereg-csoportjába került.

Lehár Antal[23] röviddel átvezénylése után (1914. augusztus 1-jén) már átvette az 1200 katonából álló zászlóaljat, akik közül csak kb. 200–240 fõ volt fiatal,

[20] Az Osman Rend Abdul Aziz török szultán által 1862-ben alapított török kitüntetés, négy osztálya volt. Háborúban kardokkal adományozták.

[21] Rebracha Károly (1861–1945) altábornagy 1913. 04. 15–1915. 01. 01. között a 33. gyaloghadosztály parancsnoka. Ezt megelõzõen Sopronban a császári és királyi 28. dandár parancsnoka volt. Nyugdíjba helyezték 1915. január 1-jén.

[22] Kummer Heinrich Freiherr von Falkenfeld lovassági tábornok (1852–1929) hadseregcsoport parancsnok az orosz fronton, 1914. 8. 3-tól. novemberben hátországi szolgálatra helyezték át. Nyugdíjazták 1916. 8. 1-jén.

[23] Georg Reichlin Meldegg: Generálmajor Anton Freiherr von Lehar. Pallasch 2011/38. sz. 57–75. oldal

húszas éveit töltõ, a többi idõsebb, akik 15–20 évvel korábban teljesítettek szolgálatot. Augusztus 10-én, Pozsonyból indultak, Krakkó mellett, augusztus 13-án vagoníroztak ki. Ütközetbe 1914. augusztus 23–25. között kerültek elsõ alkalommal Kraszniknál, majd augusztus 30-án kíséreltek meg támadást az orosz állások ellen. Támadásuk nem járt sikerrel, ezért visszavonultak a Chodel patakhoz (ma Lengyelország), és a 229. számú magaslaton védelemre rendezkedtek be. A dandár parancsnoka Lehár Antal õrnagy 13/II. zászlóalját jelölte ki tartaléknak, a második vonalba. Az állások berendezésére, a védelemre történõ felkészülésre két napjuk volt, mivel szeptember 2-án nagytömegû orosz támadás indult állásaik ellen. A dandárparancsnok rövid idõ múlva elõrerendelte Lehár Antal zászlóalját, mivel a 13. ezred bal szárnya súlyos veszélybe került, áttörés fenyegetett. A zászlóalj sikeresen avatkozott be az ütközetbe, elhárították az orosz támadást. A zászlóalj új állásából Lehár õrnagy átlátta a dandár teljes arcvonalát. Észrevette, hogy a jobb szárnyon, a védõk az orosz támadás nyomán visszavonulást kezdenek. Az ott védõ magyar királyi 14. népfelkelõ ezrednek nem volt tartaléka. A súlyos helyzetre való tekintettel parancsnokának gyors jelentést küldött, majd az utasítást be nem várva, zászlóalját a frontvonalról kivonta és a mögöttes erdõben gyülekeztette, majd az erdõ védelmében átvezette a dandár jobb oldali állásaihoz. Az erdõ szélérõl jól lehetett látni az orosz csapatok térnyerését. A zászlóalj részére azonnal elrendelte az ellentámadást. A személyesen vezetett szuronyos roham során komoly veszteségeket szenvedtek. Elesett hét tiszt és közel háromszáz népfelkelõ honvéd, megsebesült további 300 katona. A zászlóalj eredeti állásaiba tért vissza, az addig hátráló, más ezredbeliekkel együtt. További orosz támadásokat hiusított meg, a kijelölt területét megvédte. A szeptember 2-i ütközetek során egyértelmûen a népfelkelõ dandár gyõzedelmeskedett, bár óriási veszteségei voltak.

A népfelkelõ dandár teljesítette az elõírt kötelességét, de a katonák helytállása mellett szükség volt Lehár õrnagy kiváló áttekintõ képességére és jó vezetésére. A dandárparancsnok elismerte, hogy a zászlóalj a legválságosabb pillanatban jelent meg a döntõ helyen.[24] A harci cselekmény befejeztével a hadseregcsoport parancsnoka felszólította Lehár Antal õrnagyot, hogy kérje a Katonai Mária Terézia-rendbe való felvételét. A parancsnoki véleményben megfogalmazták, hogy Lehár Antal õrnagy zászlóaljának ilyen formátumú beavatkozása nélkül a dandárnak fel kellett volna adnia állásait, és a tõle jobbra elhelyezkedõ alakulatok is visszavonulni kényszerülnek, azaz a teljes Kummer hadseregcsoport hátra kényszerül, és az orosz alakulatok tért nyernek. Lehár Antal kérelmét szolgálati úton felterjesztették, a Katonai Mária Terézia-rend Kancelláriája elfogadta, de

[24] Felszeghy Ferenc: Rendjelek, kitüntetések történelmünkben. Bp., 1943. 166. oldal

csak 1918-ban került a Rendi Káptalan elé az anyag.[25] A Chodel pataki ütközet után a magyar Hadügyminisztérium javaslatára kitüntették a hadidíszítményes 3. osztályú Vaskorona Renddel[26] (2. kép).[27]

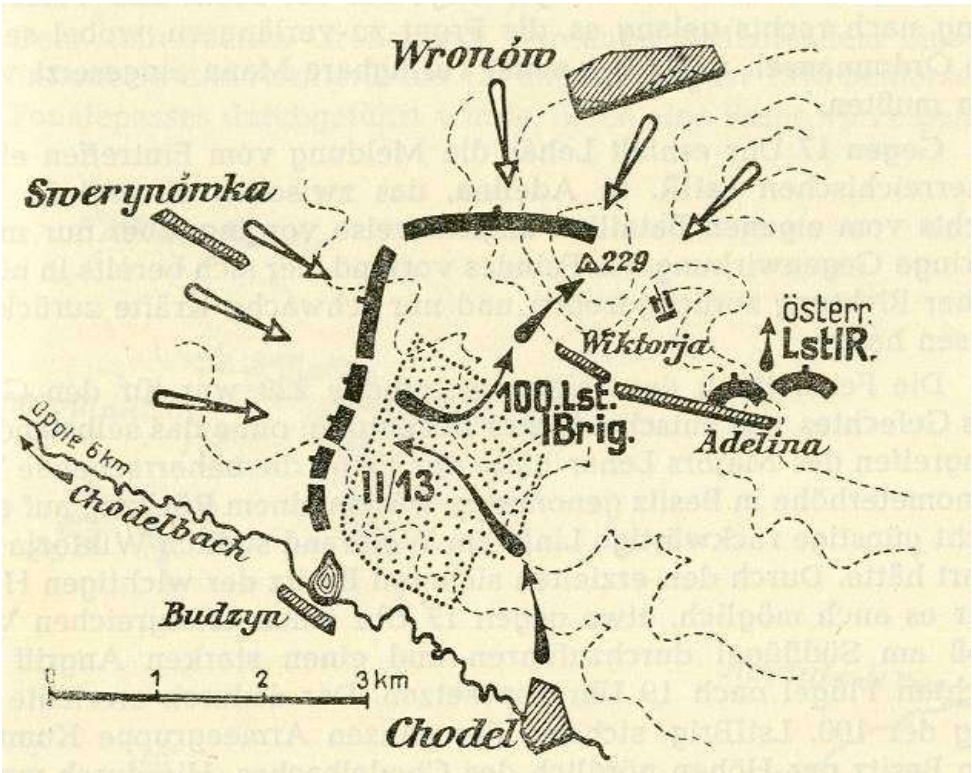

2. kép. Chodel pataki ütközet vázlata, 1914. szeptember 2.

Az 1914. szeptemberi harcok során Lehár õrnagy Lublin közelében kétszer is megsebesült. A bal kezén szeptember 6-án, majd a bal csípõjén és felsõ combján, szeptember 10-én. A sebesült törzstisztet Badenbe, a helyõrségi kórházba szállították, ahol báró Eiselberg sebészprofesszor operálta.[28] A mûtét sikerült, de

[25] A Katonai Mária Terézia–rend a Habsburg birodalom 1757-ben, a győztes kolini ütközet után alapított érdemrendje volt. Olyan tábornokoknak, tiszteknek adományozták, akiknek cselekményei az ütközet eredményét befolyásolták, vagy valamely sikeres fegyverténytt hajtottak végre.
[26] Verordnungsblatt für das kaiserlich und königliche Heer Personalangelegenheiten 74. sz. (PUBL/74) Wien, 1914. és Rendeleti Közlöny 63/1914. Bp.
[27] Anton Lehar: Landsturmkrieg 18. 8. – 29. 9. 1914. és www. austro-hungary-army.co.uk. Letöltés dátuma: 2012. szeptember 14.
[28] HL. FÜV. 300. doboz.

hogy az amputálást elkerüljék, további beavatkozásra is szükség volt. Hosszú ideig speciális ágyon kellett feküdnie, hogy a kezelés elérje a célját. Utókezelésre Bécsbe, a Fürth-i tiszti szanatóriumba került. Felgyógyulása után is csak bicegve tudott járni. Gyógykezelései alatt írta a „Járõrszolgálat állásharcban" címû tanulmányát.

1915. augusztus 1-jén az uralkodó alezredesi rendfokozatba léptette elõ. A harcoló hadsereghez 1915. szeptember 1-jével tért vissza. A tiroli védelmi Parancsnokság állományába került, báró Josef Roth vezérezredes[29] parancsnoksága alá, speciális feladatok teljesítésére. Az 1914. szeptemberi sikeres ütközet végrehajtásának elismeréséül kitüntették a német (porosz) Vaskereszt 2. fokozatával 1915. október 18-án, viselését az uralkodó engedélyezte.[30]

A front vezetése beosztotta 1916. januártól a Rover tó térségében egy bosnyák vadász zászlóalj parancsnokának, a császári és királyi 11. hadsereg állományába. Parancsnoka gróf Dankl Viktor vezérezredes[31] volt. A Hadügyminisztérium aztán újra Bruck an der Leitha-ba vezényelte, a Mûszaki Bizottságnak lett a beosztottja. Géppuskás tanfolyamon oktatott, részt vett az új osztagok szervezésével, kiképzésében. Foglalkozott a gyalogos és lovas alakulatok géppuskás osztag parancsnokainak kiválasztásával, kiképzésével. Kiváló munkájáért 1916. augusztus 14-én kitüntették a Katonai Érdemkereszt hadidíszítményes 3. osztályával,[32] melyhez késõbb a kardokat is feltehette.

1917. szeptembertõl Bukovinában a grazi 150. landwehr zászlóaljat vezényelte, majd 1917. december 14-tõl a császári és királyi 7. hadseregtörzsbe került fegyverzeti tisztnek az orosz frontra, báró Kövess Hermann tábornagy[33] parancsnokságához. Az 1917. év során megkapta a Bronz Katonai Érdemrendet (Signum Laudis) hadiszalagon, kardokkal (1917. augusztus 17.)[34] és a Vöröskereszt I. osztályú díszjelvényét, hadi-díszítménnyel.[35]

A következõ év elején, 1918. februárban visszakerült újra a császári és királyi 83. gyalogezredhez. Napirendre került a gyalogság átszervezése. Az Armee-Oberkommando 45869/17. sz. alatt elrendelte, hogy az ezredek ezután három zászlóaljra tagolódjanak, így megszûntek a IV. és V. zászlóaljak. A felszabadult zászlóaljakból 37 közös és 16 honvédezredet állítottak fel. A császári és királyi 83.

---

[29] Josef Roth, Freiherr von Limanowa-Lapanów vezérezredes (1859–1927), a XIV. hadtest (orosz front), majd Tirol honvédelmi (olasz front) parancsnoka. A Katonai Mária Terézia-rend lovagkeresztese.

[30] Verordnungsblatt für das kaiserlich und königliche Heer Personanelegenheiten 1889–1918. (a továbbiakban: PVBL) 74/1915.

[31] Dankl Viktor Julius Ignaz Graf von Krasnik vezérezredes (1854–1941) 1916. 03. 14-től a 11. hadsereg parancsnoka. 1916. 11. 01-től rendelkezési állományban. A Katonai Mária Terézia-rend parancsnoki kereszt tulajdonosa.

[32] PVBL 144/1916.

[33] Kövess Hermann, Freiherr von Kövessháza tábornagy (1854–1924) 1916. 10. 15-től a császári és királyi 7. hadsereg parancsnoka az orosz fronton. A császári és királyi hadsereg utolsó főparancsnoka. A Katonai Mária Terézi-rend parancsnoki keresztese.

[34] PVBL 163/1917.

[35] PVBL 46/1917.

„Schikofsky" gyalogezred II. és IV. zászlóaljából, illetve a császári és királyi 76. „Salis-Soglio" gyalogezred III. zászlóaljából jött létre a császári és királyi 106. gyalogezred,[36] parancsnokának Lehár Antal alezredest nevezték ki, aki 1918. május 1-jén ezredesnek lépett elõ.

Az új császári és királyi 106. gyalogezred a császári és királyi 65. gyalogdandár (parancsnoka: Trauttweiler Edler von Sturmheg Josef ezredes), a császári és királyi 33. gyaloghadosztály (parancsnoka: Iwanski Arthur altábornagy /1858–1926/) és a XVI. Hadtest (parancsnoka: Kraličeк Rudolf gyalogsági tábornok /1862–1946/) állományába tartozott. A dandárban társezrede a császári és királyi 83. gyalogezred volt.

A császári és királyi Hadsereg Fõparancsnoksága és Vezérkara elõkészítette az olasz vonalak áttörésére az új támadó hadmûveletet, mely Conrad Franz Graf von Hötzendorf tábornagy tervei alapján, Tirolból indult el. A Piave folyónál 1918. június 15-én kezdõdõ támadásban a császári és királyi 33. hadosztály ezredei közül a 106-os kapta a nehezebb feladatot. Elsõ lépcsõben, rohamcsoportként, a Papadopoli szigeten át, mentek elõre. A gyengén álcázott átkelõhelyet az olasz tüzérség hamarosan belõtte, a pontonok, az úszó eszközök rövid idõn belül megsemmisültek, nagy volt a mûszakiak vesztesége. Lehár Antal ezredes az átkelés gondjait jelentõ mûszaki tiszt által mondottakat nem vette figyelembe. A 106/I. zászlóaljat egy újonnan felfedezett gázlón vezette át a megduzzadt folyón.[37] A Sopron, Vas és Zala megyei katonák elérték az olasz partot, réseket vágtak a drótakadályokon. Röviddel utánuk a II. és III. zászlóalj is beérkezett. Utánpótlás hiányában nagy veszteségeket szenvedett az ezred. Az olasz ellenállás egyre nagyobb lett, majd ellentámadások is indultak. A hadosztályparancsnok, mivel a további alakulatok átkelése meghiúsult, elrendelte a visszavonulást este 10 óra után. A sötétben a folyón át visszajutni nehezebb volt, mint a reggeli órákban. A teljesen feltöltött ezredbõl a támadás során 41 tiszt és zászlós, 858 legénységi állományú elesett, megsebesült, eltûnt. A hadtest, a hadsereg vezetése Lehár Antal ezredes által irányított és végrehajtott támadást példaértékûnek tartotta. A Katonai Mária Terézia-rend Káptalanához újabb felterjesztést nyújtottak be a harci cselekményrõl. Az okmányt az ezred valamennyi tisztje aláírta.[38]

A Katonai Mária Terézia-rend Káptalanja, Frigyes fõherceg tábornagy, a Káptalan elnökének vezetésével 1918. augusztus 17-én együtt foglalkozott az 1914. évben keletkezett beadvánnyal és az új okmánnyal. A 184. sz. promóció során foglalkoztak Lehár Antal Chodel folyónál végrehajtott haditettével. A

[36] Doromby József – Reé László (szerk.): A magyar gyalogos. A magyar gyalogos katona története.Bp., 1942.
[37] Szabó László: Piave 1918. Bp. Kossuth, 1986.
[38] Doromby József: A császári és királyi 106. gyalogezred története. Lehár Antal: Lehar Regiment Nr. 106. Magyar fordítása, Bp., é.n.

Káptalan megállapította:[39] „azzal, hogy Lehár Antal õrnagy zászlóalját a harcállásból önkényesen kivonta és egy fontos arcvonalon újra bevetette, ami által az igen válságos helyzetet megmentette, az összhelyzetet is elõnyösen befolyásolta." A helyzet felismeréséért, a helyes cselekvésért megítélték a Katonai Mária Terézia-rend lovagkeresztjét. Az 1918. június 15-i piavei támadásért a Tiszti Arany Vitézségi Érmet kapta meg. A Rendeleti Közlöny 144/1918. számában a lovagkeresztet, a 137/1918. számában a Tiszti Arany Vitézségi Éremmel való kitüntetést tették közzé. A kitüntetéseket 1918. augusztus 17-én személyesen I. (IV.) Károly császár és király, a Rend Nagymestere tûzte fel a kitüntetett mellére. A Rend szabályzata szerint Lehár Antal az osztrák nemesi címet, majd szeptemberben a bárói címet is megkapta.[40] (Liber Regius LXXII. kötet) A kitüntetések átvétele után az ezred altiszti, legénységi állományából az Arany és az I. osztályú Vitézségi Éremmel kitüntetetteket meghívta az ezredparancsnoki álláshoz, köszöntötte és megvendégelte õket.

A császári és királyi 106. gyalogezrednek Lehár Ferenc, a zeneszerzõ írt indulót, melyet a zeneirodalomban „Piave", illetve „Lehár" indulóként jegyzik. Saját jelvényüket sapkájukon viselték (3. kép). A császári és királyi 106. gyalogezred a piavei ütközet után, még a fegyverszünet kihirdetése elõtt és közvetlen utána is több súlyos, biztosító harci cselekményben vett részt, 1918. november elején. Ezekben 2 tiszt és 21 gyalogos esett el, közel 70 gyalogos eltûnt, vagy súlyos sebesülése miatt visszamaradt és olasz fogságba került. A császári és királyi 33. gyaloghadosztály a két dandárral a VII. hadtest kötelékébe került. Parancsnoka Schariczer Georg Freiherr von Rény gyalogsági tábornok[41] volt. A császári és királyi 106. gyalogezred a hadtest utolsó ezredeként vonult vissza. A visszavonulás után – a parancsnokságok tiltakozása ellenére – fegyvereiket Ausztriában kellett hagyniok. A legénység vasúti szállítással érkezett meg Szombathelyre 1918. november 18-án. A leszerelés elõtt Lehár Antal ezredes csupán egy szóval búcsúzott ezredétõl: „Feltámadunk".[42] Az ezred leszerelt, órák alatt megszûnt. Tisztjei választhattak, mely ország állampolgárai lesznek, kapnak-e lehetõséget további katonai szolgálatra.

[39] Hoffman Oscar von – Hubka Gustav von: Der Militär Theresien Orden. Die Auszeichnungen im Weltkriege 1914–1918. Wien, 1943. 185.
[40] Gudenus József: A magyarországi főnemesek XX. századi genealógiája 2. kötet (K – Q-ig) Bp., 1993. 166.
[41] Schariczer Georg Freiherr von Rény gyalogsági tábornok (1864–1945) a Katonai Mária Terézia-rend lovagkeresztese.
[42] Brenner Vilmos: Koronás urának szolgája volt csupán. Vasi Szemle 55. évf. 2001/ 2. sz. 131–146.

3. kép. A cs. és kir. 106. gyalogezred sapkajelvénye

A nemzeti hadseregben

Az osztrák–magyar tisztikar a Monarchia felbomlása után válságba került. A hadsereg szinte állam volt az államban, ahol a tisztek, tiszthelyettesek elsõsorban az ezredeik szellemét képviselték. A hadseregben a nemzetiség nem számított. A tiszti, altiszti kar hazája a Monarchia volt, a Habsburg birodalomhoz, a mindenkori császárhoz és királyhoz kötõdött. Új helyzet alakult ki, mindenkinek választania kellett. Lehár Antal ezredesre az utódállamok közül több is igényt tartott. Parancsnoki beosztást kínált a magyar, az osztrák kormány, jelentkeztek a csehek is, mivel apja révén morva származású volt. Lehár beszélgetéseken kijelentette, hogy magyarországi németnek tartja magát, ugyanakkor soproni születésû magyar tiszt is, aki kötelességét maradéktalanul csak Magyarországon tudja teljesíteni.[43]

A magyar kormány 1919. január 1-jei dátummal mint ezredest nyugdíjazta. Leszerelt Szombathelyen, majd Budapestre, onnan pedig Bécsbe távozott. Belépett az Antibolsevista Comitébe, ahol katonai szakemberre volt szükség. Bécsbõl Feldbachba (ma Ausztria) ment, ahol a fogolytáborban magyar tisztek

[43] Sipos Péter: Hűséges szolgája az Ő urának. História XV. évf. 1993/11. sz.

voltak elhelyezve. A táborban tartózkodó tisztekbõl a gyõztes hatalmak ellenõrzõ közegeinek hallgatólagos beleegyezésével reguláris, katonai fegyelem alatt álló, mintegy 350 fõs zászlóaljat alakított ki. Az anyagiakat a Tanácsköztársaság bécsi követségérõl elrabolt pénz biztosította. Lehár ezredes, akinek a rabláshoz nem volt köze, nyolcmillió Koronát kapott. Ebbõl az összegbõl finanszírozni tudta az ellátást, illetve minimális mennyiségû fegyvert, lõszert szerzett be. Tervei szerint a nyugat-magyarországi vármegyék visszafoglalásával katonai bázist kívánt kialakítani, és elõkészíteni a koronás király visszatérését a hatalomba.

Lehár visszatérésére 1919. augusztus 3-án került sor. Feldbachi zászlóaljparancsnokként Szombathelyre vonult be, és Vas, Moson, Sopron és Zala megyékre terjesztette ki tevékenységét. A fõvezérség 1919. augusztus 8-án kinevezte nyugat-magyarországi katonai parancsnoknak. Megbízta a szombathelyi gyaloghadosztály parancsnoki tisztével.[44] A hadosztály szervezését Szombathelyen kezdte meg. Népszerû volt a városban, mint a volt császári és királyi 83. gyalogezred tisztje, mint a volt császári és királyi 106. gyalogezred parancsnoka, mint magas kitüntetésekkel rendelkezõ, a háború végéig harcoló katona. Az egykori császári és királyi 48., 76., 106., a volt magyar királyi 19. és 20. gyalogezredek, a volt magyar királyi 6. huszárezred katonáiból szervezett hadosztály a nemzeti Hadsereg legnagyobb létszámú, legjobban felszerelt seregtestévé fejlõdött. A hadosztály gyalogsági parancsnoka Bugsch Aladár ezredes, tüzér-fõnök Teimer Oszkár ezredes, törzsfõnök Keresztes Artur alezredes volt. A hadosztályba öt gyalogzászlóalj (egy-egy zalai és soproni, két vasi és egy vadász), egy lovas század, öt tüzérüteg és négy páncélvonat tartozott. További három gyalogzászlóalj, két tüzérüteg és egy lovasszázad szervezés alatt állt. A Lehár által vezetett alegységek voltak a legszervezettebb katonai erõk a térségben, ezek biztosították a rendet a nyugat-magyarországi területen.

A hadosztály 1919. november hó elején kapott utasítást, hogy Budapestre induljon. Lehár Antal nem volt politikus, hanem katona volt, törzstiszt, akit a Monarchia nevelt. Elismerte, hogy Horthy Miklós a magasabb rendfokozatú, a fõparancsnok, ugyanakkor a király katonája maradt. A kivonuló román alakulatok után 1919. november 14-én visszafoglalták Budapestet. Lehár Antal a fõhadoszlop élén, a volt 106. gyalogezred indulójával vonult be a városba. Az Astoria szálló elõtti gyülekezõhelyrõl mentek a kijelölt laktanyába. A bevonulást november 16-án megismételték, amikor Lehár Antal ezredes, mint az összes alakulatok parancsnoka, jelentkezett Horthy Miklósnál. A bevonuló alakulatok élén Horthy Miklós lovagolt. A vasi zászlóalj volt az élosztag. A korabeli híradókból – Lehár állítása szerint – a róla szóló kockákat törölték.[45]

A szombathelyi hadosztály alakulatai a román kivonulás ütemének megfelelõen települtek át a Duna–Tisza közére, majd a Tiszántúlra. A magasabb

[44] Fővezérség 186/Eln. Sz. rendelet. HL. FÜV. 300. doboz.
[45] Lehár Antal: Egy katonatiszt naplója. História XV. évf. 1993. 11. sz.

egységet széttagolták, néha csendõri és rendõri feladatokat láttak el. A hadosztály tisztjei Lehár Antalnak 1920. január 1-jén díszkardot adtak át. A kardra a magyar címert, a Mária Terézia-rend lovagkeresztjét, a Tiszti Arany Vitézségi Érmet erõsítették. A kardpengére Moson, Sopron, Vas Zala vármegye címerét helyezték és egy dicsõítõ sort írattak.[46] A kardot üvegdobozban helyezték el, melynek dombormûve a piavei támadást és a budapesti bevonulást ábrázolta. A díszkardról csak Lehár Antal naplójából van ismeretünk, de késõbbi sorsáról nem található feljegyzés.

A szombathelyi hadosztály az országból lassan távozó román alakulatokat követve, 1920. június közepéig tartózkodott kelet-magyarországi területeken. Lehár 100 hold földet kapott debreceni bevonulása után, melyet azonban eladott és altisztjei fizetésére fordította az összeget. A fõvezérség 186/Eln./1920. sz. rendeletében (február 4.) a Nemzeti Hadsereg megszervezésében kifejtett munkájáért dicséretben részesítette.[47]

A szombathelyi hadosztály 1920. június közepén tért vissza saját városába. Lehár Antalt 1920. augusztus 17-én kiadott rendelet alapján a tényleges állományban, ezredesként tartották nyílván. Negyedik csoport szerinti havidíj-fokozatban részesítették. (Rendeleti Közlöny 65/1920. 1600 oldal). A fõvezérséggel, elsõsorban Horthy Miklóssal viszonya azonban megromlott. Báró Lukachich Géza altábornagy[48] többször figyelmeztette, hogy vigyázzon, mivel nyíltan is ellene fordultak. A 16557/Eln./1920. sz. rendelettel december 24-én a szombathelyi katonai körletparancsnokság állományába helyezték és a parancsnoki teendõkkel bízták meg. Ugyanakkor értesítették, hogy katonai egészségügyi felülvizsgálata kell jelentkeznie. A felülvizsgálatra Szombathelyen, majd Budapesten került sor. Megállapították, hogy háborús sebesülései és azt követõ mûtétjei miatt 65%-os rokkantnak minõsül. Összesen 33 év, 9 hónap, 13 nap szolgálati ideje volt. Nyugállományba 1921. április 5-én helyezték. Nyugdíjasként 1540 Koronát állapítottak meg, ehhez 900 Korona sebesülési pótlék járt részére. A HM. 81506/1920. sz. rendeletével a szombathelyi hadosztálynál létszámfeletti állományba vették.

A király visszatérései

Lehár Antal ezredes Szombathelyen folyamatosan adta át a parancsnoki teendõket utódjának, Hegedûs Pál (1861–1944) altábornagynak.[49] Parancsnoki tevékenységének utolsó hetében, 1921. március 26-án éjjel a szombathelyi püspök átkérette rezidenciájába, ahol találkozott IV. Károly királlyal. A király azzal a

[46] Lásd Lehár Antal: i. m.
[47] Katonai Körzetparancsnokság 30. sz. parancs. HL. FÜV. 300. doboz
[48] Báró Lukachich Géza altábornagy (1865–1943) Budapest utolsó városparancsnoka, a Katonai Mária Terézia-rend lovagkereszt tulajdonosa.
[49] Hegedûs Pál altábornagy (1861–1944) az I. világháború után tábornok, 1920-tól altábornagy. Csatlakozott IV. Károlyhoz a királypuccs során. Hadbíróság elé állították, lefokozták.

céllal utazott Magyarországra, hogy Horthy Miklós kormányzóval beszéljen a hatalom átvételérõl. Lehár Antalnak már nem voltak hadra fogható zászlóaljai, kiszorult a hadosztály vezetésébõl. A Budapestrõl Szombathelyre visszatérõ királyt biztosította lojalitásáról, de ennél többet egyelõre nem tudott tenni. A hadsereg parancsot kapott Horthy Miklós kormányzóra tett eskü érvényesítésére.

A király elutazása után Horthy hivatta Lehárt kihallgatásra. A kihallgatás után Lehár Antal kitartott leszerelése mellett. Egy gépgyár mûszaki igazgatói állást ajánlott részére, mivel a Mûszaki Katonai Bizottság osztályvezetõjeként már foglalkozott hasonló kérdésekkel. Az állás elfoglalása elõtt kiutazott Bad Ischlbe testvéréhez, de csak rövid ideig maradhatott, mivel gróf Bethlen István miniszterelnök Budapestre hívta. Megbízást adott számára, hogy kezdjen körutat Burgenlandban, nyugtassa meg a lakosságot, illetve teremtsen rendet, ahol erre szükség van. Autót, nyílt parancsot kapott, de Felsõõrön Prónay Pál[50] emberei letartóztatták. Értesítette gróf Sigray Antalt,[51] aki az antant bizottság segítségével kiszabadította.

1921 októberében IV. Károly újra megkísérelte a visszatérést. A legitimisták elõkészültek, szervezkedtek. A katonai vonalat Lehár Antal vezette. A király biztonságáért Ostenburg Gyula[52] által vezetett zászlóalj gondoskodott. A szombathelyi hadosztály parancsnoki tisztet Guilleaume Árpád altábornagy vette át, aki Horthy kormányzóra tett esküje alapján tevékenykedett. Rövid idõre, Artner Kálmán tábornokkal együtt a puccsban résztvevõk azonban félreállították. Kiszabadulása után több intézkedést tett a hadosztály stabilizálására. A visszatérõ IV. Károly Lehár Antalt 1921. októberében tábornokká léptette elõ. Kinevezte ideiglenes Honvédelmi Miniszternek és a fegyveres erõk vezérkari fõnökének.

A nyugat-dunántúli alakulatok az Ostenburg zászlóaljjal az élen, a soproni Ferenc József laktanyában tettek esküt a királyi pár elõtt. Az eskütételen részt vett Hegedûs Pál altábornagy[53] is, akit IV. Károly kitüntetett a Tiszti Arany Vitézségi Éremmel. Az okmányt Lehár Antal tábornokként írta alá. Sopronból a felesküdött tisztek és katonák négy szerelvénnyel indultak Budapest felé. A Budaörsig eljutott alakulatok itt ellenállásba ütköztek. Lehár Antal úgy tudta, hogy a hadsereg többsége a király mellett van. Információi azonban nem voltak pontosak, ugyanakkor a saját alakulataik egy része sem akart harcolni. Lehár megkísérelte a lehetetlent a tûzszüneti tárgyalások során, de eredményt nem ért el. IV. Károly megkérdezte, mit szándékozik tenni, ugyanakkor közölte vele:

[50] Prónay Pál (1874–1946) az I. világháborúban a „Jászkun" huszárezred kapitánya, 1919-ben különítmény parancsnok. A királypuccs után nyugdíjazták.
[51] Gróf Sigray Antal (1879–1947) magyar nagybirtokos, főkormánybiztos Nyugat-Magyarországon 1919–1920-ban.
[52] Ostenburg-Morawek Gyula (1884–1944) őrnagyként különítmény-parancsnok Sopronban. Csatlakozott IV. Károly királyhoz, aki ezredessé léptette elő.
[53] Hegedűs Pál: Károly király második restaurációs kísérlete. Kommentár 2010.4. szám

„Maga nem maradhat itt, a parancs az, hogy menjen el!”[54] Lehár Antal polgári ruhában, Oswald Emil (1897–1964) századossal, segédtisztjével együtt elbúcsúzott néhány tiszttõl. Állításuk szerint közölte velük: „Én menekülök, mert ha itt maradok, felakasztanak!”[55]

A második királypuccs is elbukott. Okainak elemzése e tanulmány kereteit meghaladja.

Emigráció

Lehár Antal Budaörsrõl a király utasítására távozott. Legitimista volt, a király visszatérése érdekében feladta katonai karrierjét, elvesztette megélhetését, távoznia kellett az országból. Komáromnál csónakkal átvitték a Dunán, majd bujkálással egybekötött utazás után Csehországból Münchenbe érkezett 1921. november 2-án. Hamarosan ismeretségbe került a weimari katonai és szélsõjobboldali körökkel. A német nemzeti szocializmus eszméjét azonban elutasította, így hamarosan visszatért Bécsbe bátyjához, Lehár Ferenchez. Feleségének is sikerült kiutaznia, miután a magyar hatóságok megszüntették házi õrizetét.

Bátyja nem sokat tudta segíteni, mivel feleségeik között ellentét volt. A fennálló rendelkezések értelmében osztrák nyugdíjat nem kaphatott. Magyarországról nem kapott, mivel annak folyósítását megszüntették. Magyarországról, a Katonai Mária Terézia-rend után járó illetményt sem kapta meg. A Rend magyarországi ügyvezetõség-nél nem szerepeltették a névsorban, nem számoltak vele, mint magyarországi taggal. Így Bécsben, majd Berlinben nehezen tudott egzisztenciát teremteni.[56] Bátyja segítségével és az osztrák zenemûvészek támogatásával Berlinben képviselte a zenészek, zenemûkiadók jogvédelmét. Németországból azonban az 1930-as évek elején kiutasították. Vállalkozását, a Chodel nevû céget, Bécsbe telepítette át, melynek mûkö-dését Lehár Ferenc segítette. Az Anschluss után több esetben zaklatták a hatóságok, ezért Bécsbõl Bécsújhelyre költözött át. Késõbb visszatért Bécsbe, ahol a háború végéig házi õrizetben tartották. Tevékenységét a Gestapo is figyelemmel kísérte.

Lehár Antal az elsõ világháborúban a fronton mindig az elsõ vonalban volt, katonáival együtt harcolt. A magas érdemrendekért súlyos áldozatot hozott. A csípõjén, a lábán lévõ sebek több alkalommal megnyíltak, fertõzõdtek, vérmérgezést is okoztak. Kórházi kezelésre, operációra szorult. Élete utolsó éveiben tolószékbe kényszerült. Bátyja 1947-ben meghalt, mivel gyermeke nem volt, vagyonát Mária nõvérével együtt örökölték. Lehár Ferenc hagyatékát haláláig gondozta, néha súlyos betegen tett eleget vállalt kötelezettségének.

---

[54] Lásd Hegedűs Pál: i. m.
[55] Lásd Hegedűs Pál: i. m.
[56] Lásd: Brenner Vilmos: Vasi Szemle 55. évf. 2001/2. szám

Berlinben újra elkezdett írni, elkészítette anyja családjának genealógiáját,[57] melyet publikált. Naplói, levelei felhasználásával 1924-tõl, mintegy három évtizeden keresztül írta életrajzát. Kadétiskolai élményeivel kezdte, majd a lövõiskolán történtekkel folytatta. Írt a háború eseményeirõl, a 106. gyalogezredrõl, a Nemzeti Hadseregrõl, a királypuccsról. A „Lehár Regiment 106." német nyelven jelent meg. Életrajzi kézirata halála után a bécsi Hadilevéltárba került. A háborús viszontagságokról írt rész azonban eltûnt. A királypuccs története „Erinnerungen. Gegenrevolution und Restaurationsversuche in Ungarn" címmel megjelent német nyelven a Verlag für Geschichte und Politik kiadónál (Wien 1973.), Peter Broucek gondozásában. Az 1919–1921. közötti idõszak története magyarul is olvasható.[58]

Magyarországra többé nem utazott be. Horthy Miklós kormányzósága alatt erre nem kaphatott lehetõséget. A második világháború után, pedig nem kért beutazási vízumot, önként maradt távol választott hazájától. A kiutazó emigránsokat támogatta pénzzel, ismeretségei felhasználásával.

4. kép. Lehár Antal tábornok sírja Klosterneuburgban

[57] Lehár Antal: Unsere Mutter Wien/Berlin 1930.
[58] História XV. évf. 1993. 11. szám.

Lehár Antal 1962. november 12-én halt meg Bécsben. Öt évvel élte túl feleségét. A klosterneuburgi Ober-Stadt Friedhof-ban (felsõvárosi temetõben), a Magerle családi sírban nyugszik, feleségével együtt. A gyászjelentésére kerülõ feliratot – a mottót –, saját maga fogalmazta meg halála elõtt:

„Nur ein treuer Diener seines Herrn"
(„Csak egy hûséges szolgája Urának")

SOPRONI KÖNYVESPOLC

DOMINKOVITS PÉTER | Einrichtungswerk des Königreich Hungarn (1688–1690) Hg. von János Kalmár – János J. Varga. Stuttgart, 2010.

Minden bizonnyal a kora újkori magyar történelem legvitatottabb munkája Leopold Kollonich (1631–1707) kamaraelnök, bécsújhelyi, majd gyõri püspök nevével szervesen összekapcsolódott *Einrichtungswerk*. Történészek generációi *pro et contra* egyaránt szóltak e mûrõl mint az oszmánokkal szembeni gyõztes visszafoglaló háborúkat követõen a Magyar Királyság alávetését, gyarmatosítását, erõszakos rekatolizálását, elnémetesítését szolgáló tervezetrõl, illetve az általános reorganizálás jegyében a közigazgatást, jogszolgáltatást, gazdaságot, az adóztatás viszonyait megújító, nagyszabású modernizálási tervrõl. 1683: Bécs felmentése; 1686: Buda visszavétele, 1687: a második mohácsi csataként elhíresült nagyharsányi ütközetben megsemmisítõ vereség Szulejmán nagyvezír hadaira; 1688: Belgrád ostroma – az 1687–1688. évi pozsonyi országgyûlésen egyértelmûnek tûnt, hogy a hadisikerekkel párhuzamosan kidolgozásra kerüljenek az I. Lipót uralma alatt egyesülõ Magyarország társadalmi, gazdasági, közigazgatási, igazságszolgáltatási, katonai viszonyai. Az elkészült tervezetek sorából – így pl. Esterházy Pál nádor a magyar rendi érdekeket képviselõ, *Iványi Emma* által 1970-ben publikált, részeiben e kötetben is megjelent munkája – messze kiemelkedett a Kollonich Lipót gyõri püspök irányításával, a korabeli államtudományi munkák tematikai rendjét követõ *Einrichtungswerk,* ami a térség történetkutatásának nagy adósságaként 2010-ben *Kalmár János* és *Varga J. János* szöveggondozásában, szerkesztésével jelent meg, az utóbbi közzéadó elemzõ tanulmányával.

Míg a *Iustitiarum* fejezet a közigazgatás, jogszolgáltatás részleges szervezeti, tartalmi megújítását (pl. Magyar Kancellária újjászervezése, Werbõczy Hármaskönyvének korszerûsítése, nemesi elõjogok eltörlése) irányozta elõ, a

fölöttébb kényes Ecclesiasticum fejezet a római katolikus egyház anyagi, erkölcsi megerõsítését tûzte ki, szabályozta az elismert és megtûrt felekezetekhez való viszonyát. A *Politicum* fejezet egyaránt foglalkozott az elnéptelenedett országrészek benépesítésével, a merkantilizmus szemlélete alapján a gazdaság megújításával, a gazdasági, pénzügyi feltételrendszer modernizálásával (pl. földbirtok hitelképessége, ipar- és kereskedelem fellendítése, mértékrendszer egységesítése). Ugyancsak ez a fejezet tárgyalja a közegészségügyi és népjóléti intézményhálózat (kórházak, ispotályok) létesítését. A *Militare* fejezet kevésbé távlatos volt, a konkrét problémák megoldására, így a felszabadító háborúk során felvonuló keresztény hadseregek hadellátásának javításával foglalkozik, célul tûzve ki a visszaélések megszüntetését is. A *Camerale* fejezet szervesen fûzõdik a *Politicum*hoz, a magyar rendiség vitathatatlan sérelmére az állam adóbevételek növelésére koncentrál (pl. fegyverváltság jogintézménye, fogyasztási adó kiterjesztése), ugyanakkor a nemesség megadóztatását, az adóteher arányosabb viselését látja célszerûnek.

A kötet kismonográfia terjedelmû, *Varga J. János* által írott bevezetõje a 16–17. század legfontosabb politikai-, had- és kormányzattörténeti eseményeinek felvillantásával részletesen tárgyalja a 17. század utolsó másfél évtizedének kormányzati berendezkedés megújítását érintõ terveit, külön is elemezve az *Einrichtungswerk* megszületését, kortársi recepcióját, az 1720-as évek elejéig kitekintve (1723), hatását a területek demográfiai, gazdasági reorganizációja (pl. telepítések problémája), a közigazgatási, jogszolgáltatási intézményrendszerének átalakítása tekintetében. A bevezetés részletesen kitér a fontos elaborátum kiadásának fölöttébb érdekes, közel kilenc évtizedes múltra visszatekintõ historiográfiájára, melyben meghatározó szerepet játszott a jogtörténész *Baranyai Béla*, aki 1921-ben megbízást kapott a kézirat publikálására, munkáját 1945-ben bekövetkezett halála után négy évtizeddel a kor kitûnõ ismerõje, *Benczédi László* folytatta, de korai halála megakadályozta annak lezárását. A jelenlegi forrásközlés alapját a Baranyai Béla hagyatékában fennmaradt tördelt korrektúra jelentette, mely a Justizplatz 1927. évi égésekor elpusztult, Baranyai által még használt eredeti példány helyett egy ahhoz filológiailag legközelebb álló, 18. század végi másolattal került összevetésre, szükség szerint korrekcióra, kiegészítésre. A szöveghû forrásközlést nagyon gazdag tartalmi jegyzetapparátus kíséri, és egy fölöttébb gazdag – részben Baranyai hagyatékán alapuló, részben új forrásfeltárás eredményeként megjelent, az *Einrichtungswerk* keletkezésével kapcsolatos dokumentumközlés – pl. I. Lipót instrukciója a Magyar Udvari Kancelláriához, Esterházy Pál nádor 1688-as berendezkedési tervezete, a tervezet készítésénél felhasznált olyan dokumentumok, mint pl. II. Ferdinánd és III. Ferdinánd alapításainak alapiratai, az 1681., 1688-as diéták protestánsokra vonatkozó törvénycikkei, a frissen visszafoglalásra kerülõ területek felmérésének adatsorai, a tervezet vitájával kapcsolatos ülésjegyzõkönyvek és iratok.

Minthogy a forrásszövegekben használt rövidítések nem kerültek feloldásra, a kötetet egy nagyon részletes rövidítésjegyzék, a földrajzi nevek beazonosításokkal ellátott konkordancia-jegyzéke, rezümék, valamint részletes hely- és személynévmutató zárja.

A Kollonich Lipót gyõri püspök nevéhez fûzõdõ *Einrichtungswerk* megjelentetése nem csak a hazai történetírás régi, nagy adóssága volt, de ez a kézikönyvszerûen használható forráskötet a tágabb közép-európai térség kora újkori múltjának vizsgálata szempontjából is nagy jelentõséggel bír, köszönet érte a sajtó alá rendezõ, szerkesztõknek, a kiadónak!

SZENDE KATALIN | In labore fructus. Jubileumi tanulmányok Gyõregyházmegye történetébõl. Szerk. Nemes Gábor – Vajk Ádám.
Gyõr, 2011.

A levéltárügy szempontjából az 1989-es rendszerváltás után az egyik legfontosabb változás az egyházi levéltárak megerõsödése: szervezeti felépítésük megújulása és a restitúció révén az ott õrzött anyag jelentõs mennyiségi bõvülése volt. Ezek közül is kiemelkednek az észak-dunántúli katolikus egyházmegyék: Veszprém, Szombathely és Gyõr gyûjteményei. Nem kevésbé fontos a személyi feltételek jelentõs javulása: egy kitûnõen képzett fiatal levéltáros generáció színre lépése, akik friss lendülettel és erõs szakmai elhivatottsággal vették kézbe a rájuk hagyományozott vagy újból átvett dokumentumok rendezését, feldolgozását és hozzáférhetõvé tételét. Az itt bemutatott kötet két szerkesztõje is ezek közé a fiatal levéltárosok közé tartozik, akik a generációváltás után Lukácsi Zoltán korábbi igazgatótól vették át a Gyõri Egyházmegyei Levéltár (GyEL) állományát.

Ezek a változások örvendetesen fellendítették az említett gyûjtemények, köztük a gyõri kutatottságát, nemcsak a szûkebb értelemben vett egyháztörténet, hanem a gazdaság-, társadalom-, politika-, mûvelõdés- és településtörténet szempontjából is. A jelen kötet, amellyel a Gyõri Egyházmegyei Levéltár újjáalakulásának 10. évfordulóját köszöntik az intézmény munkatársai és kutatói, gazdag tárházát nyújtja mindazoknak a lehetséges kutatási irányoknak, amelyekhez a Levéltár állománya felhasználható. Több olyan tanulmányt is olvashatunk természetesen, amelyek az egyházmegye területén található más

levéltárak anyagával egészítik ki a Gyõrben található forrásokat. Mivel Sopron város és vármegye és az itt mûködött katolikus intézmények történetük teljes idõszakában a gyõri egyházmegye területén helyezkedtek el és annak fennhatósága alá tartoztak, a kötet 24 tanulmányának többsége releváns a Soproni Szemle olvasói számára. (A szoros kapcsolatra utalnak a gyakori hivatkozások a Szemlében megjelent korábbi írásokra is.) Ismertetésemben elsõként mégis azt az írást emelem ki, amely a legtöbb új ismeretet közvetíti számunkra Sopron város- és egyháztörténetérõl.

Dominkovits Péter tanulmánya Javadalmak – javadalmasok – patrónusok címmel a középkor óta Sopronban nagy számban mûködött oltáralapítványok kora újkori személyi vonatkozásait tekinti át. A Szent Mihály-dombon sétálva manapság is szembe tûnnek a Szentlélek, Szent Mihály vagy Halász utcában a környezetükbõl kiemelkedõ, szépen helyreállított, gótikus és barokk jegyeket magukon hordozó javadalmas házak mint ennek az izgalmas egyház- és társadalomtörténeti jelenségnek az építészeti lenyomatai. (Legutóbb Dávid Ferenc tekintette át a benefíciumokat topográfiai szempontból a Magyar Várostörténeti Atlasz soproni kötetében.) Dominkovits Péter gazdagon adatolt tanulmánya azt vizsgálja, hogyan alakult az – alapjában véve katolikus – oltáralapítványok mûködése az evangélikus városvezetés fénykorának számító, 1607 és 1650 közötti évtizedekben. A Soproni Levéltár kivételesen gazdag kora újkori anyagában fennmaradt kérvények alapján bemutatja, hogy Sopron tanácsa csak a javadalmak kisebb részét (a 25-bõl mintegy 10-12 benefíciumot) használt fel, kegyúri jogával élve, evangélikus hitéleti és oktatási intézmények fenntartására, a többit továbbra is a katolikus klérus tagjai kapták meg. Míg azonban a középkorban a javadalmak elsõsorban az alsópapság elemi megélhetését biztosították, addig a 17. század elsõ felében, az uralkodó és a fõrendek ajánlásával az egyházi középréteg (kanonokok, prépostok), sõt esetenként más egyházmegyék püspökei nyerték el ezeket. A városvezetés tehát elsõsorban saját kapcsolati tõkéjének gyarapítására használta fel a javadalmak feletti ellenõrzését, amit érzékenyen érintett a gyõri püspökök egyre erõsödõ beleszólási igénye. Felmerülhet az olvasóban, hogy vajon speciális soproni jelenségrõl van-e szó, vagy más településeken is ilyen jelentõs volt az oltárjavadalmak szerepe? Egy adalékot a jelen kötetben is találhatunk: a Horváth Richárd által közölt 1486. évi oklevél (174–175. o.) a gyõri oltárigazgatóságok épületeinek adómentességérõl intézkedve 16 patrocíniumot sorol fel, amelyek többségéhez feltehetõen lakóépület is tartozott. A kérdés tehát országos szinten is feltétlenül további figyelmet érdemel.

A kötet írásai és szerzõik kutatásai a késõbbiekben – a szerkesztõk nem titkolt szándéka szerint – alapot adnak a Gyõri Püspökség történetének monografikus formában történõ feldolgozásához is. Ezért az alábbiakban a tanulmányokat, a kötetben található sorrendtõl eltérõen, idõrendbe állítva tekintem át, utalva lehetséges helyükre ebben a késõbbi átfogó munkában.

Az eddigi kutatás egyik kevéssé feldolgozott területe volt az egyházmegye középkori története. *Vajk Ádám,* a GyEL igazgatója szerint ezt a hiányt a püspöki

életrajzok mentén lehet és kell pótolni, ezekbõl állhat össze majd a teljes kép. Kitûnõ példát ad erre Kõszegi Miklós hivatalviselésének bemutatásával, aki az 1308 és 1336 közötti, politikailag igen kényes idõszakban állt a püspökség élén. A Nyugat- és Dél-Dunántúl oligarcha családjának törvénytelen sarja, akinek egyszerre kellett állást foglalnia családjához, az uralkodóhoz és egyházmegyéjéhez fûzõdõ viszonyában, egyre inkább ez utóbbi érdekeit helyezte elõtérbe. Így került többször összeütközésbe Sopron városával, és ezért erõdítette meg a fertõrákosi püspöki rezidenciát is.

Egy évszázaddal késõbbi idõszakba, a Zsigmond-korba vezet át *C. Tóth Norbert* írása, aki a gyõri nagy- és kisprépostok névsorát állította össze, több ponton helyesbítve az új forráskutatások alapján Bedy Vince 1938-ban megjelent munkáját. *Horváth Richárd* fentebb már idézett munkája szintén a források teljesebb ismeretéhez járul hozzá. Gyõr megye hatóságának általa összeállított és szintén a Gyõri Egyházmegyei Levéltár gondozásában, annak egyik elsõ kiadványaként napvilágot látott okleveleit egészíti ki újabb 14 dokumentum közlésével. Mivel a gyõri püspökök egyúttal a megye örökös ispánjai is voltak, a vármegye középkori történetének ismerete fontos az egyházmegye múltjának feldolgozása szempontjából is.

A kötet talán legtöbb, a monográfia számára közvetlenül hasznosítható eredményét a kora újkori idõszakra vonatkozó írásokban találhatjuk. *Fazekas István* a katolikus reform és megújulás kezdeteit tekinti át nagy ívû tanulmányában, az 1560-as évektõl adatolható legkorábbi kísérletektõl a 17. század elsõ feléig, amikor az elsõ látványosabb eredmények mutatkoztak. Ezek közé sorolható a befolyásos fõurak vallásváltását megelõzõen a papképzés és az iskolarendszer megújítása, amelyben a jezsuiták játszották a vezetõ szerepet. A rend gyõri megtelepedését és új kulturális programjuk megvalósításának elsõ lépéseit *Kádár Zsófia* izgalmas elemzése mutatja be. (Ugyanõ foglalkozott a rend soproni megjelenésének kezdeteivel is a Soproni Szemle 2011. évi 4. és 2012. évi 1. számaiban.) Árnyaltan ábrázolja a rend iskolaalapítását támogató és ellenzõ különbözõ érdekcsoportok képviselõit, ezen belül is a székeskáptalan megosztottságát, kitér a iskola céljait szolgáló ingatlanok megszerzése körüli bonyodalmakra, és elhelyezi az eseményeket a katolikus megújulás országos folyamataiban is.

A kora újkori gyõri egyházmegye és az országos közigazgatás történetének összefüggéséhez szolgál adalékokkal *Frederik Federmayer* pozsonyi történész összeállítása Nováki Andreasich Mátyás (1550–1616), a gyõri káptalan jegyzõjének életútjáról, aki az altárnokmesteri hivatalt is betöltötte és a magyar udvari kamara tanácsosa is volt. Szintén a reformáció és ellenreformáció idõszakát vizsgálja egy helyi példa, a fertõszentmiklósi anyaegyházközség és filiái egymást követõ, kezdetben evangélikus lelkészeinek majd katolikus plébánosainak idõrendjében *Horváth László* több mint 200 év távlatában, 1576 és 1815 között. Fõ forrását az egyházlátogatási jegyzõkönyvek jelentik. Ebbe a

korszakba illeszkedik Dominkovits Péter fentebb részletesen ismertetett tanulmánya is.

Az egyházmegye 18. századi történetét már nem a felekezeti küzdelmek, hanem az államhatalom támogatásával folytatott békés építkezés, szellemi és anyagi gyarapodás jellemzi. Ezzel együtt járt a források számának és részletességének növekedése is, amely alaposabb elemzéseket tesz lehetõvé, ugyanakkor némileg megnehezíti az általánosítást. *Horváth Sándor* néprajzkutató a végrendeletek és hagyatéki leltárak segítésével hozza közel az olvasókhoz a 18. századi plébánosok mindennapjait és tárgyi környezetét. Kiemeli, hogy az alsópapság életmódjában a parasztságra, a polgárságra és a köznemességre jellemzõ vonások keveredtek, ugyanakkor megfigyelhetõ körükben az újdonságok, például a kávé bevezetése iránti fogékonyság is. A tárgyi és szellemi kultúrának egyaránt részét képezõ könyvállomány elemzését adja *Horváth József* mintaszerû tanulmánya Milkovics János pápóci prépost 1761-ben felvett könyvhagyatékáról. A függelékben közölt és tételesen beazonosított lista alapján elhelyezi az egyházi középréteg képviselõjének könyvgyûjtési szokásait más kortárs egyházi és világi személyek magánkönyvtárának összefüggésében is.

Szintén ezzel a korszakkal kezdi, és egészen napjainkig viszi el a gyõri egyházmegye horvát anyanyelvû kanonokjainak bemutatását *Johann Karall* köpcsényi (Kittsee) plébános, aki kitér a bemutatott klerikusok irodalmi tevékenységére is. A horvát nemzetiségû betelepülõk szerepére az egyházmegye katolikus népességének fenntartásában és kiteljesítésében más tanulmányok (Fazekas I., Kádár Zs.) is rámutatnak. (Talán nemcsak a véletlen mûve, hogy a kötet szerzõi között is négyen viselik a Horváth családnevet?)

Az egyház oktatásban játszott, a középkortól hagyományosnak számító szerepét a 18–19. században két tanulmány tárgyalja. *Hudi József* a veszprém megyei, de a gyõri püspök birtokában levõ Vaszar község katolikus népiskolájának történetét: iskolaépületét, tanítóit, és a tanítás színvonalát mutatja be 1711 és 1847 között. A záró dátumhoz illeszkedik *Kelemen István* sok szempontú elemzése a csepregi esperesi kerület tanügyi viszonyairól az 1840-es években, amely szintén az oktatás körülményeit, egyebek mellett az iskolák látogatottságát és a tanítók jövedelmeit mutatja be 24 elemi iskolában a GyEL ún. Régi iskolai anyaga segítségével. Ez az anyag bizonyára a tervezett monográfia megírásakor is fontos szerepet kap majd. A világi hívek szempontjából az iskolán túl a vallásos egyesületek is kulcsszerepet játszottak az egyének szocializációjában. Ezek történetét tárgyalja 1737 és 1950 között a püspökség székvárosában *Bana József*. Kitér az egyesületek tipológiájának és szervezetének általánosabb kérdéseire is, és megjegyzi, hogy a legintenzívebb egyesületi életrõl az izraelita felekezet esetében tudósítanak a források. A társasági- és közéletben is élénken részt vett Ebenhöch Ferenc koroncói plébános és gyõri kanonok is. Életútjáról és a Dunaföldvárról Sopronba költözött rokonaihoz, a Jéhn családhoz fûzõdõ viszonyáról *Katona Csaba* közöl adatokat.

A mûvelõdéstörténet sajátos aspektusát mutatja be *Székely Zoltán* mûvészettörténész tanulmánya az I. Ferenc király gyászünnepére a gyõri székesegyházban felállított gyászemelvény, *castrum doloris*, képi ábrázolásának és leírásának együttes elemzésével. A mûvészeti vonatkozásokon túl figyelmet érdemel a hatalom, az egyház és a hívek egységének megerõsítésére irányuló szándék az alkotás kialakításában.

Az egyházmegye 20. századi történetére vonatkozó tanulmányokban a politikatörténeti vonatkozások dominálnak. *Soós Viktor Attila* Apor Vilmos gyõri és Mindszenty József veszprémi püspök kapcsolatát és politikai állásfoglalását mutatja be, nemcsak közös hivatalviselésük (1944/45) idején, hanem az azt megelõzõ idõszakban is. *Balogh Margit* Apor Vilmos utódja, Papp Kálmán gyõri megyéspüspök (korábban soproni plébános) szerepét elemzi az egyház számára válságos 1948-as esztendõben, amikor az egyházi iskolák államosításáról folytatott tárgyalások tétje messze túlmutatott a gyõri egyházmegye határain. Ugyanezt az idõszakot mutatja be más szemszögbõl *Perger Gyula* írása, amelynek témája egy általa önálló kötetben teljes terjedelmében is közreadott forrás, az 1950-ben szerkesztett Mária-enciklopédia. A római *Centro Mariano Internazionale* felhívására az egyházmegyei plébánosok által összeállított, a helyi Mária-kultusz történetére és korabeli gyakorlatára vonatkozó, 18–20. századi adatokat tartalmazó forrás keletkezése idejének egyházpolitikájáról is tanulságos képet ad.

A fentieken kívül tartalmaz a kötet az egyházmegye történetéhez nem kapcsolódó, de szintén a gyõri egyházi intézmények gyûjteményeit hasznosító további tanulmányokat is. *Nemes Gábor*, a kötet egyik szerkesztõje egy izgalmas új felfedezést, Verancsics Antal kiváló humanista, esztergomi érseknek a levéltári anyag rendezése közben megtalált irathagyatékát mutatja be. *Lukácsi Zoltán* írása egy egészen más szempontból figyelemre méltó személyiségrõl szól: Hany Istók megtalálásának és megkeresztelésének legendás elemeit veszi kritikai vizsgálat alá a kapuvári plébánia szintén a GyEL-ban õrzött régi iratanyaga és anyakönyve segítségével. *Krisch András* egy ismeretlen gyõri futár 1809-rõl szóló naplóját közli, amely a Gyõri Egyházmegyei Kincstár és Könyvtár gyûjteményében maradt fenn. További két írás nem egyes személyekhez, hanem településtörténeti kérdésekhez kapcsolódik. *Ábrahám Imre* Nyúl község 14–17. századi történeti földrajzát, helynév- és személynév-anyagát mutatja be, míg *Néma Sándor* a Nagybarát és Kisbarát közti határ (ma mindkettõ Gyõrújbarát része) 340 éven keresztül vitatott szakaszát rekonstruálja okleveles és térképi források segítségével. Mindkét tanulmány értékes módszertani tanulságokkal is szolgál, elsõsorban a határhasználat folyamatosságáról, ami még olyan esetekben is kimutatható, amikor a szóban forgó dûlõkhöz tartozó eredeti települések idõközben elpusztultak.

A kötet összességében sokirányú szellemi kirándulásra invitál Gyõregyházmegye településeinek, jeles személyiségeinek és névtelen klerikusainak, egyházainak és iskoláinak múltjába. Az olvasók *elégedetten vehetik*

kézbe a nagyon gondosan szerkesztett, szép kiállítású kötetben a levéltárosok és kutatók odaadással és örömmel végzett munkájának érett gyümölcsét.

E SZÁMUNK SZERZŐI

Andrássy Péter ny. középiskolai tanár, 9400 Sopron, Lehár Ferenc utca 63/b
Csiszár Attila néprajzkutató, Soproni Múzeum, 9400 Sopron, Pf. 68.
Dominkovits Péter levéltárigazgató, Soproni Levéltár, 9400 Sopron, Pf. 82.
Domonkos Ottó néprajzkutató, ny. múzeumigazgató, Soproni Múzeum, 9400 Sopron, Pf. 68.
Franta Dezsõ restaurátormûvész, 8071 Magyaralmás, Fõ u. 26.
Hegedûs Elemér ny. honvéd alezredes, 9400 Sopron, Csengery utca 85.
Józan Tibor elnök, Soproni Városszépítõ Egyesület, 9400 Sopron, Új u. 4.
Szende Katalin egy. docens, Közép-Európai Egyetem Középkortudományi Tanszék, 1051 Budapest, Nádor u. 9.
Szilárdfy Zoltán mûvészettörténész, c. esperes, 1073 Budapest, Barcsay u. 16.
Tárkányi Sándor mûemlékfelügyelõ, 9400 Sopron, Új u. 16.

2. kép. „A szegény asszony fillérje”. Olajfestmény a soproni templomi perselyláda fedelén.
(17. század második fele)